קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה

ישראל דמוגרפיה 2030-2010

בדרך למדינה דתית

יבגניה ביסטרוב

ארנון סופר

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה

ישראל דמוגרפיה 2010–2030
בדרך למדינה דתית

יבגניה ביסטרוב
ארנון סופר

נובמבר 2010

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה

הקתדרה עוסקת בנושאי הביטחון הלאומי שלהם ביטוי מרחבי, דוגמת משאבים טבעיים ותפוצתם, פריסת האוכלוסייה, התשתית הפיזית והמרכיבים הסביבתיים. הקתדרה מפרסמת ניירות עמדה, נותנת ייעוץ למקבלי החלטות בכירים, יוזמת מחקרים, ימי עיון וכנסים, מוציאה ספרים ועבודות מדעיות ומסייעת לתלמידי מחקר בתחומים הנזכרים לעיל. כמו כן עוסקת הקתדרה בהפצת הנושא בבתי הספר התיכוניים ומוסדות אקדמיה.

ראובן חייקין ז"ל (1918–2004)

ראובן חייקין נולד בתל אביב, היה שותף בכיר במשרד רואי החשבון סומך–חייקין, גילה עניין רב בגאוגרפיה ובגאופוליטיקה וסייע רבות לתחומים אלה באוניברסיטת חיפה.

יהי זכרו ברוך!

ראש הקתדרה: **ארנון סופר**

עריכת לשון: **עפרה פרי**

עריכה גרפית והבאה לדפוס: **נוגה יוסלביץ**

הקלדה: **נורית ליטבר**

הודפס בישראל בשנת 2010

© כל הזכויות שמורות

ISBN 965-7437-23-0

הדפסה: דפוס גסטליט

כריכה: משפחה חרדית בירושלים (צילום נוגה יוסלביץ)

http://web.hevra.haifa.ac.il/~ch-strategy

תוכן העניינים

רשימת איורים, לוחות, מפות 4

הקדמה למהדורת 2010 6

מבוא 7

פרק ראשון: הממד הדמוגרפי בישראל ובארץ ישראל והשלכותיו 15

פרק שני: תהליכים סביב גבולות ישראל 19

פרק שלישי: ישראל המדינה הצפופה ביותר בעולם המערבי – מה זה נוגע לנו? 24

פרק רביעי: דמוגרפיה ומערכת היחסים בין יהודים וערבים בישראל ובארץ ישראל כולה 27

פרק חמישי: השינויים הדמוגרפיים בקרב היהודים בישראל והשלכותיהם עד 2030 34

מגמות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה היהודית – ישראל הולכת ונעשית יותר דתית 34

מה עושה הדמוגרפיה לחברה, לכלכלה ולהתיישבות בישראל 36

עלייה לישראל וירידה מישראל 42

סיכום 45

פרק שישי: התכנסות עם ישראל למדינת תל אביב 46

סיכום ומסקנות 51

יחסי העם היהודי והעם הפלסטיני 56

ישראל בעידן של חברה דתית 57

מקורות 61

נספח 1 – הבדווים בנגב הצפוני: היבטים גאוגרפיים ב–2010 65

רשימת איורים, לוחות, מפות

איורים

איור 1: גידול אוכלוסיית העולם 1750–2150 7

איור 2: סיכונים לישראל בשל השינויים הדמוגרפיים המהירים הצפויים בשני העשורים הקרובים (2010–2030) 10

איור 3: הרכב האוכלוסייה היהודית בישראל לפי רמת דתיות באומדני תשס"ו 35

איור 4: הרכב התלמידים בכיתות א' בחינוך העברי 1980–2015 35

איור 5: הרכב האוכלוסייה הבוגרת היהודית בישראל לפי רמת הדתיות 37

איור 6: פירמידות גילים ביישובים חרדיים לעומת המטרופולין תל אביב ב–2008 38

איור 7: הגירת היהודים למרכז הארץ 1998–2005 47

לוחות

לוח 1: שינויים בגודל אוכלוסיית המזרח התיכון מאז 1800 (במיליוני נפש) 8

לוח 3: שיעורי אי–השתתפות בכוח העבודה לפי קבוצות אוכלוסייה בשנת 2008 38

לוח 4: אחוז המועסקים בכוח העבודה האזרחי ביישובים נבחרים בשנת 2008 39

לוח 5: עמדות לגבי שלושת הגורמים העיקריים המשפיעים על מעמדו של אדם בחברה הישראלית 40

לוח 6: עלייה וירידה בישראל בשנים 1990–2009 43

לוח 7: מספר היורדים מישראל בקרב עולי שנות התשעים מבריה"מ לשעבר 44

מפות

מפה 1: תפרוסת העם הפלסטיני בארץ ישראל 20

מפה 2: תהליכי עיור סביב גבולות ישראל 21

מפה 3: פשיעה לאורך גבולות ישראל 22

מפה 4: "מדינת תל אביב" המכותרת על ידי העם הפלסטיני בארץ ישראל 33

מפות נספח

מפה 1: פריסת הבדווים בנגב 1960 65

מפה 2: פריסת הבדווים בנגב 1989 68

מפה 3: פריסת הבדווים בנגב 2006 69

מפה 4: פריסת הבדווים בנגב על פי נספח 5 בדוח ועדת גודלברג 2008 (הכרה ב–46 פזורות, מיקום משוער) 70

מפה 5: פריסת הבדווים בנגב אם נקבל את המלצות ועדת גולדברג 2010–2025 72

מפה 6: הצעת המחבר לפריסת יישובי הבדווים בנגב הצפוני בשנת 2012 75

מפה 7: מודל לתהליכי התכנסות הבדווים מן הפזורות ליישובי הקבע הישנים והחדשים עד 2012 76

מפה 8: חזית חדשה בדרך: פריסת הבדווים בנגב המרכזי (ינואר 2009) 77

הקדמה למהדורת 2010

זו המהדורה החמישית בעברית של הסדרה "ישראל: דמוגרפיה". מהדורות אחדות יצאו גם באנגלית ובגרמנית, וכולן אזלו מיד עם פרסומן.

מאז ראתה אור המהדורה הקודמת "ישראל: 2007–2020, על דמוגרפיה וצפיפות", 2007, חש על בשרו כל אזרח את אזהרתנו, כי מדינה צפופה היא מדינה אלימה, מדינה המידרדרת לעולם שלישי, מדינה שנוער חזק עוזב אותה, מדינה שנוער יהודי ממעט לחזור אליה.

ה"אין משילות" הפכה לנורמה, אך הבעיות הן כבירות ודורשות פתרונות מהפכניים. הדימוי שהבאנו במהדורה הקודמת נכון שבעתיים ב–2010: "הטיטניק–ישראל שטה אל עבר שרטון גדול וקטלני, אך באולמי הריקודים (של תל אביב) החגיגה נמשכת תוך סירוב עיקש להאזין לאזהרות ("אתם נביאי זעם"). בעוד לנו, בעלי דרכון ישראל בלבד, אין ארץ אחרת, גילינו שבכיסי חלק נכבד מהרוקדים, "האליטה הישראלית", טמונים דרכונים זרים בשפע, והם עושים את ההכנות לקפוץ מן האונייה.

הפעם הוספנו אתגר חדש לדון בו. לקראת שנת 2030 ערביי ישראל מסיימים את עידן ריבוים הטבעי הגבוה (שהיה מן הגבוהים בעולם), אך אצל האוכלוסייה החרדית ובמידה רבה הדתית–לאומית היהודית נמשך הריבוי הטבעי הגבוה (בניגוד למודלים כלליים המחברים רמת חיים גבוהה לירידה בילודה), ולכן ישראל הולכת ונעשית דתית (בעיקר חרדית אך לא רק!). בתוך 20 שנה ופחות עלינו להתכונן למהפכה כלכלית–חברתית–צבאית–סביבתית שלכמוה לא הורגלנו מעולם. אפשר להצביע על אסון ממשמש ובא ועל בריחה המונית של החילונים מישראל. אפשר להצביע על מודל הפוך – של התחזקות בלכידות הלאומית. אפשר גם להצביע על שורה של דרכים להביא את החברה הישראלית לשינוי במבנה הדמוגרפי המתפתח.

קריאה מהנה,

ארנון סופר ויבגניה ביסטרוב, אוקטובר 2010

מבוא

אוכלוסיית כדור הארץ קרבה ל–7 מיליארד בני אדם. 1.2 מיליארד בני אדם חיים בארצות השייכות לעולם המערבי המפותח. בארצות אלה האוכלוסייה כמעט שאינה גדלה, ובחלקן, באירופה למשל, היא הולכת ומתמעטת. 5.7 מיליארד האחרים חיים בארצות מתפתחות, ששיעור הריבוי הטבעי ברובן גבוה יחסית, אך מצפים כי יתמתן בהדרגה. העולם המתפתח צפוי להכפיל את עצמו בתוך כ–50 שנה (איור 1). נתונים אלה הם המפתח לעתידו של העולם כולו, שכן הם צפויים לגרום לשינויים באופיו של כדור הארץ, לתנועות הגירה גדולות, לרעב ומחלות, לתנועת סחורות ולמלחמות. אם אכן יימשכו שינויי האקלים, הרי כל התחזיות עלולות להשתנות – ורק לרעה – ואסונות טבע קטלניים מחכים בשעה.

המזרח התיכון ובו בייחוד סוריה, ירדן, עיראק וארץ ישראל המערבית מתאפיין בריבוי טבעי גבוה. למעשה, הריבוי הטבעי בקרב אוכלוסיות אלה, העומד על 2–2.5 אחוזים, הוא מהגבוהים בעולם ב–2010. משמעות הדבר: הכפלת אוכלוסיית עמי האזור בתוך 40 שנה (לוח 1). במצרים נע הריבוי הטבעי סביב 2%, כלומר הכפלת האוכלוסייה בתוך 40–50 שנה. קשה להאמין כי בפרק זמן כזה יוכלו המדינות הללו להכפיל את התשתיות שלהן: מספר בתי החולים, בתי הספר, אספקת מים וניקוז, ביוב, הרחבת שטחי חקלאות,

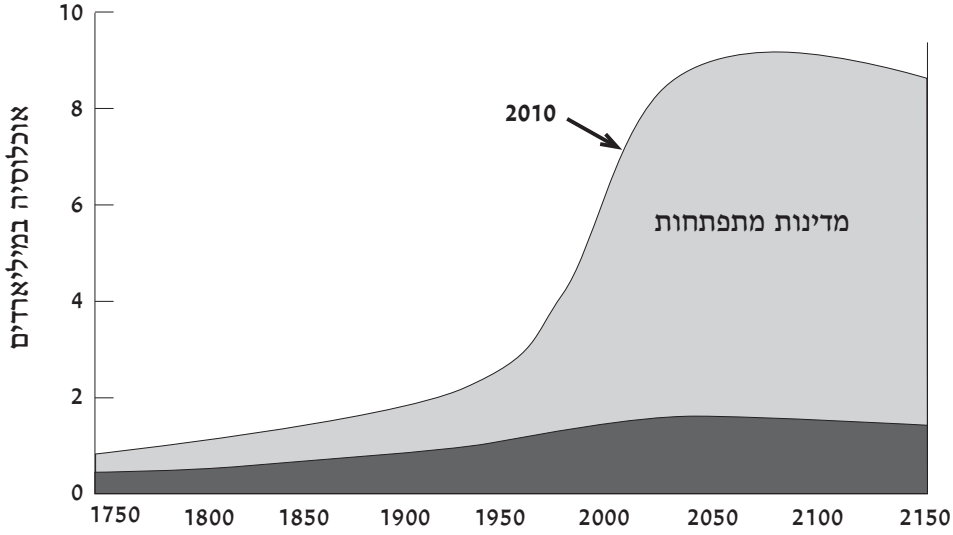

איור 1: גידול אוכלוסיית העולם 1750–2150

לוח 1: שינויים בגודל אוכלוסיית המזרח התיכון מאז 1800 (במיליוני נפש)

ארץ / שנה	1800	1900	1950	1981	2010	תחזית ל–2025	תחזית ל–2050
מצרים	3.5	10.0	20.0	44.0	80.4	103.6	137.7
טורקיה	9.5	14.0	21.0	47.0	73.6	85.0	94.7
איראן	6.0	10.0	14.0	37.0	77.0	87.0	97.0
עיראק	1.0	2.2	5.2	14.0	31.5	44.7	64.0
סוריה	1.5	2.2	3.2	9.1	22.5	28.6	36.9
לבנון	0.2	0.5	1.5	2.6	4.3	4.7	5.0
פלסטינים	0.1	0.2	0.7	1.2	4.0	6.0	9.4
ירדן	0.2	0.3	0.5	2.0	6.5	8.5	11.8
ישראל	0.2	0.5	1.5	4.0	7.6	9.4	11.4
סעודיה	5.0	6.0	9.0	10.5	29.2	35.7	49.8
נסיכויות הנפט	0.2	0.2	0.5	1.0	11.5	14.8	19.4
תימן	2.5	3.0	4.2	7.3	23.6	34.5	52.2
עומאן	0.2	0.4	0.6	1.2	3.1	4.2	5.7
סודן	2.0	5.0	9.1	19.0	43.2	56.7	75.9
סה"כ אוכלוסיית המזרח התיכון	**32.1**	**54.5**	**91.0**	**199.9**	**416.0**	**523.4**	**665.5**
צפון אפריקה	6.0	10.0	22.2	48.6	129.0	158.0	191.0
אוכלוסייה ערבית כוללת של המזרח התיכון וצפון אפריקה*	**22.0**	**46.2**	**87.2**	**181.0**	**380.0**	**480.0**	**653.0**

מקורות: נתוני הבנק העולמי 1950, 1981; המשרד לאוכלוסייה בוושינגטון (PRB) לגבי 2010 והתחזיות לעתיד. נתוני 1800 ו–1900 הם משוערים. הפלסטינים נמנו על פי אומדן נמוך.

* לא נכללו איראנים, טורקים ויהודים.

אספקת תחבורה ציבורית וכל שאר הצרכים של בני אדם בחברה מודרנית. ואם אכן לא יוכלו מדינות אלו לעמוד במשימה של הכפלת התשתיות, יש לצפות לירידת רמת החיים ולתחושת ייאוש בקרב התושבים. אוכלוסייה ממורמרת היא מסוכנת, וסביר מאוד להניח שהיא תפנה לפעולות מחאה קיצוניות, החל מטרור ועד מלחמת קודש מוסלמית קיצונית. אירועי ספטמבר 2001 בניו יורק, ניסיון הפיגוע במרכז הסחר הבין–לאומי (מגדלי התאומים) עוד ב–1993, פיגועי הטרור המוסלמיים הקשים בשנים 2001–2010 בשגרירויות ארה"ב, בריטניה, צרפת, אוסטרליה, ישראל, רוסיה ואחרות ובמתקנים ישראליים ברחבי העולם, הטרור הקשה בספרד, רוסיה, אוזבקיסטן, עיראק, אינדונזיה, אפגניסטן, סרי–לנקה, הודו, פקיסטן, ושוב בארצות הברית ומחתרות מוסלמיות קיצוניות הצצות ברחבי העולם, הם עדות נחרצת לכך שאנו מצויים במלחמת עולם שלישית, בין האיסלאם הקיצוני ליתר העולם.

סימני שאלה רבים עולים במערב בכל הנוגע לעמידותו במלחמה זו, שכן במדינה כצרפת, המוצפת באוכלוסייה צפון–אפריקנית, שיעור המוסלמים גדל כל הזמן. כיום כבר חיים בצרפת 6–10 מיליוני מוסלמים (לפי נתונים רשמיים ולא–רשמיים), והריבוי הטבעי המוסלמי גבוה, בעוד שאר האוכלוסייה הצרפתית הולכת ומתמעטת (0.4 אחוזים ריבוי טבעי ב–2010). מדינות העולם העשירות מודעות לאפשרות הזאת ועושות כיום הרבה כדי לסייע במאבק להקטנת הילודה ולהגברת הפיתוח, אך גם מתכוננות לכך שלא יהיה לאל ידן להציל עניים כה רבים ברחבי העולם, כלומר מתכוננות למלחמה חדשה וארוכת שנים. האיחוד האירופי סוגר עצמו בגדרות ובחומות ובונה ציים חזקים בים התיכון כדי לעצור את גלי הפולשים אליו מן העולם השלישי. סיפוחן של פולין, רומניה ובולגריה לאיחוד האירופי לא נעשה משיקולים ליברליים, אלא עקב הצורך להביא ידיים עובדות של אירופים עניים למערב אירופה. אירופה מגבירה את החקיקה כנגד האיסלאם ומאפייניו, כמו איסור בניית מסגדים ותקנות בעניין לבושן של נשים.

בישראל הקטנה והצפופה מתרחשים כל התהליכים הדמוגרפיים בקצב מהיר ביותר. בתוך עשור מתחוללים שינויים עצומים, ויש להם השפעה גורפת בכל תחומי החיים, וההשלכות ניכרות יותר מאשר באירופה. אין זה פלא אפוא שהמושג "איום דמוגרפי" נפוץ כיום ומקובל לתיאור המציאות בתחום חקר האוכלוסייה בישראל, ושבניית גדר ההפרדה זכתה לתמיכה רחבה בציבור היהודי כחלק מיישום המדיניות הדמוגרפית בישראל. כך יש להבין גם את ההחלטה על בניית גדר בגבול מצרים ואת הוויכוח הציבורי הנוקב בעניין "גירוש ילדי הזרים".

בעבודה זו בכוונתנו לנתח את הסיכונים שישראל עלולה לעמוד מולם ב–20 השנים הקרובות בשל ההתפתחות הדמוגרפית בתוכה וסביבה. איור 2 מציג סכמה כללית של סיכונים אלה.

ברור לנו כי בחיזוי כזה, כבכל חיזוי, יש יסוד של הימור ואפשרות לטעויות. מי שערך תחזיות ב–1930 לגבי עתיד העם היהודי לשני העשורים הקרובים לא יכול היה לחזות את העומד להתרחש בשנים 1939–1945. קשה היה גם לחזות כי שלוש שנים אחרי השואה תקום מדינה יהודית. עורך תחזיות ב–1970 לגבי ישראל לשני עשורים קרובים גם לא יכול היה לחזות את קריסת ברית המועצות ועליית כמיליון יהודים לישראל. לא חסרות דוגמאות לטעויות בחיזוי. אבל, עם כל מגבלותיהן, תחזיות הכרחיות לחברה בכלל ולמקבלי ההחלטות בפרט, שכן הן מאפשרות להתכונן לעתיד בתחומים שאי אפשר לבצע בהם שינויים "מהיום למחר". כך, לדוגמה, בהקמת בתי ספר, בהכשרת מורים, בהכשרת

השלכות פוליטיות	השלכות גאופוליטיות	השלכות על איכות החיים
שינויים במבנה החברה בישראל – גידול מהיר של האוכלוסייה החרדית, באוכלוסיית החלשים והאנטי-ציונים והיחלשות מתמשכת של המעמד הבינוני	זליגה של ערבים מארצות שכנות לתוך ישראל	הגברת הצפיפות – ישראל המדינה הצפופה ביותר בעולם המפותח, בעיקר סביב הליבה התל-אביבית – צפיפות הקשורה בעוני, עוני סביבתי וירידה באיכות החיים
⇩	הידרדרות ביחסי יהודים וערבים ישראלים (הקוראים לעצמם פלסטינים המתגוררים בישראל)	⇩
שינוי במבנה הכנסת עד כדי סיכון המדינה הדמוקרטית ציונית והידרדרות הכנסת בתפקודיה	⇩	הידרדרות התשתית הפיזית הלאומית
⇩	חבלי ארץ כמו הגליל ההררי, המשולש, הנגב הצפוני וירושלים נשמטים מהריבונות הישראלית ויהודי ישראל מתכנסים ל"מדינת תל-אביב" שעד מהרה עלולה להפוך ל"מצדה"	מחסור במים ובשטח
התערערות הדרגתית של הדמוקרטיה בישראל עד לחיסולה		קריסת התחבורה ורצח בדרכים
⇩	עיור מואץ סביב ובתוך גבולות ישראל כופה על צה"ל לחימה בסגנון חדש ומורכב יותר	היעלמות הפארקים הירוקים
אנרכיה כתוצאה מכנסת לא מתפקדת, מאי אכיפת החוק ומשיתוק המערכות מקבלות ההחלטות (מאז פרסמנו לראשונה מודל זה ב-2000, האנרכיה הפכה לנורמטיבית והסכנה לקיום ישראל בין היתר בשל כך מוחשית יותר מאי פעם)	עוני ועליית האסלאם הרדיקלי בארצות שכנות ובתוך א"י מביא לעליית מדרגה במעשי הטרור ובהקצנה כלפי יהודי ישראל	הידרדרות מערכות החינוך, התרבות והחברה
	⇩	הידרדרות סביבתית, זיהומי סביבה: אוויר, מים, ביוב, אשפה, קריסת התכנון הלאומי
	מדינות האזור ובכללן הרשות הפלסטינית אינן מראות כל סימני כניסה לכפר הגלובלי, אלא להיפך. לכך מסקנות גורליות לגבי עתידו הכלכלי-חברתי של האזור ויחסיו לישראל ולמערב בכלל	
	⇩	

הפריחה הכלכלית קיימת רק במדינת תל אביב. בעולם כולו גוברת האנטי ישראליות ובעיקר במערב ובאוכלוסיית המוסלמים מלווה בהחרמות האקדמיה הישראלית, תוצרת ישראל ואישומים של קציני צה"ל בפשעי מלחמה

⇩

גובר הלחץ על גבולות ישראל בכל תחום ועניין כולל הברחות נשק מאסיביות וכניסת אלפי מהגרים לא חוקיים	כבר בהווה בחלקים נרחבים של ישראל אין אכיפת חוק, והריבונות שם מתרופפת	סימני עולם שלישי בכל תחומי החיים בישראל, כשכיסי המערביות הולכים ומצטמצמים ומתכנסים סביב גוש דן	בריחת החזקים, החלשות מתמדת בחוסן הלאומי

⇩

ישראל תחת איום קיומי ממשי ומהיר יותר מאשר רוב הציבור משער

איור 2: סיכונים לישראל בשל השינויים הדמוגרפיים המהירים הצפויים בשני העשורים הקרובים (2010–2030)

צבא ומשטרה, בהספקת מקורות מים, בבניית מערכות תחבורה ובהקמת תחנות כוח – תקופת הזמן המקובלת לחיזוי היא 15–20 שנה (האו"ם מכין תחזיות אף לתקופות ארוכות יותר, כפי שמציגים איור 1 ולוח 1).

מכיוון שבשורה של תחומים חברתיים, כלכליים, ביטחוניים, גאוגרפיים ואקולוגיים אי אפשר להפריד בין מה שקורה בתוך ישראל לבין מה שקורה ברצועת עזה, ביהודה ובשומרון (להלן: יו"ש) ובגבולות יתר הארצות השכנות, נתייחס לדמוגרפיה של ישראל ובמקביל לדמוגרפיה של ארץ ישראל, וכן נדון בתהליכים המתרחשים סמוך לגבולות ישראל.

קשיים בהטמעת נושא הדמוגרפיה לציבור בכלל ובקרב מקבלי ההחלטות בפרט

> הגורמים העיקריים המאיימים על הישרדות הארגון אינם נשקפים בימינו מאירועים דרמטיים, אלא מתהליכים אטיים והדרגתיים, שבדרך כלל אין אנו ערים להם כלל, כמו מירוץ חימוש, הידרדרות סביבתית, התפוררות חברתית וחינוכית. אם אנו מדגישים אירועים... הדבר הטוב ביותר שאנו יכולים לעשות כשאנו עוסקים בתחזיות זה לחזות מהלך בטרם הוא בא או מכה, כך שנוכל להתכונן ולפעול בדרך האופטימלית (Senge 1990).

מיישום דברים אלה לחברה הישראלית מצטייר מצב הרחוק מהמצב הנורמטיבי שתואר: מה שאינו בועה, לעולם אינו עולה על סדר היום הלאומי, ומשום כך אינו נדון בממשלות ישראל. זה חל על כל תחום ועניין – מיחסי יהודים–פלסטינים ועד לכל הנוגע לצפיפות ההולכת וגוברת בישראל, שסכנותיה אינן פחותות. ובאשר לבעיה הדמוגרפית – קל וחומר.

השעון הדמוגרפי פועל נגד יהודי ישראל במהירות רבה, ומפתיע הוא שבחברה הישראלית לא היה דיון רציני בסוגיה זו שנים רבות. יכולות להיות סיבות שונות לכך: קושי לעכל נתונים סטטיסטיים מופשטים; רתיעה מהפן הגזעני כביכול של הנושא; אמונה עמוקה שהכול יסתדר (בעזרת השם) בכי טוב; אי רצון להתמודד עם הרעיון של חלוקת ארץ ישראל; תחושה שמדובר בתהליך אטי שאין בו איום, או להפך – נטייה להדחיק את הנושא בשל האיום הצפון בו והמחייב החלטות קשות. בשנים 2005–2010 ניכרת בימין הישראלי מגמה מסוכנת של הכחשת המציאות והתעלמות מן הנתונים הרלוונטיים. דוח אחד אף קובע שישנם מיליון וחצי פלסטינים פחות מהידוע ולכן אין שום מניעה לספח את כל שטחי יו"ש לישראל, כי גם אז נשאר עם רוב יהודי (צימרמן, זייד וויז 2006; ארנס 2010; Zimmerman et al. 2005). גם בשמאל יש המסרבים לקרוא את מפת המזרח התיכון ולהודות בחומרת מצבה של ישראל. כך צבי בראל ("הארץ" 30.5.07) ועקיבא אלדר ברבים

ממאמריו בעיתון "הארץ". ההתעלמות מנושא זה חמורה, וכדאי שנזעק עכשיו כדי למנוע את ועדת החקירה שתבוא אחר כך. בשמאל הקיצוני אנו עדים לכתיבה אחרת, הם טוענים שכבר אי אפשר להפריד בין יהודים לערבים בכל רחבי א"י ולכן יש לדבר על מדינה דו-לאומית או רב-לאומית. לדידם, מדינה כזאת, לכשתקום, תתקן את העוול הנורא של הקמת ישראל היהודית-ציונית הקולונאיליסטית (דוגמה לכך אצל שנהב 2010).

אם תתמיד קבוצה גדולה זו בסירובה להכיר במציאות - כפי שמעידים התירוצים שהופנו אלינו בכתב ובעל פה - הם יהיו אחראים ציבורית ואישית לאסון הבא. הצעות לפתרון הדמוגרפיה כמו "נעביר את ערביי ארץ ישראל לאירביד" (בני אלון) "נעביר את ערביי ארץ ישראל לביר גפגפה בסיני" (אפרים איתם), הן הצעות בלתי נסבלות מבחינת ישימותן ב-2010 ומעידות על חוסר הבנה של המערכת הגלובלית. טענה כמו "הפלסטינים עוזבים את ארץ ישראל" (אריה אלדד, "ידיעות אחרונות" 11.11.03 ודוח צימרמן ואחרים 2006-2010) היא עוד אשליה בלתי נסלחת. טיעונים כגון "כל הנתונים הדמוגרפיים אינם נכונים, כי מפקדי צה"ל, כמו מפקד הפלסטינים ב-1997, אינם מהימנים, ומן הנתונים הדמוגרפיים האמיתיים יש לנכות מיליוני ערבים" (צימרמן ואחרים 2006, וגם באתר ההסברה של השר יולי אדלשטיין, 2010) - מעידים על מצוקה נפשית אמיתית.

מן הנתונים שמציג איור 2 עולים האתגרים הדמוגרפיים הדחופים, שלשם הטיפול בהם זקוקה ישראל להנהגה הגיונית וראויה לשמה. את איור זה אנו מפרסמים מאז 2000. השוואת המרכיבים של הלוח למציאות הישראלית בשנת 2010, מלמדת שלא טעינו ולו במרכיב אחד שהצגנו לפני עשור. עצוב שזה עשור כמעט מאום לא נעשה כדי לבלום מהלכים אסוניים כאלה.

לא פחות מפתיע לפגוש ידידים מבכירי המשק, התעשייה והפוליטיקה, כולם תושבי "מדינת תל אביב", שנראים מופתעים מנתונינו. "החיים בישראל נהדרים, אין שום בעיות", אומר תעשיין בכיר; "על מה אתה מדבר? מחלוני בקומה 17 לא רואים שום בעיה מאלו שהמצאת", מגיב מנכ"ל של אחת החברות הגדולות במדינה.

והעיקר, המכתב המצורף במלואו.

הזמן פועל לטובתנו עדכון 25.3.10

לאחרונה שמעתי מקטרים ומקטרגים על הזמן שפועל לרעתנו. איני יודע על העתיד, אך ניתן לומר כי עד כה הזמן פעל לטובתנו. ב-1948 היינו כאן 600 אלף יהודים, וכיום כ-6

מיליון. מאז 1989 נקלטו יותר ממיליון עולים. השטח בשליטתנו הוכפל לעומת תוכנית החלוקה, וירושלים בירתנו למרות האו"ם. יש לנו חוזי שלום עם שתי מדינות גובלות, והסכם שביתת נשק יציב עם סוריה. עיראק בשליטה אמריקאית. הליגה הערבית מוכנה לדבר על פתרון הסכסוך. מעמדנו בעולם התעצם. הזמן בין מלחמות עוקבות הלך וגדל: מלבנון 1 ללבנון 2 עברו 24 שנים. עצימות המלחמות יורדת, ומספר הנפגעים פוחת. מאזן התשלומים חיובי, והחוב הלאומי פוחת. יתרות המט"ח מעל 60 מיליארד דולר, לעומת 2 מיליארד ב–1985. האינפלציה אפסית. היצוא עובר את 80 מיליארד הדולר בשנה. שיעורי האבטלה קטנו (6.9% לעומת כ–10% בארה"ב). התוצר לנפש מתקרב לקיים באירופה, אף על פי שאחוז כוח האדם המועסק קטן. ערך החברות הישראליות הנסחרות בבורסות העולם כ–100 מיליארד דולר, לעומת 0 ב–1980. שיעורי המיסים יורדים. היקף ההשקעות הזרות בארץ גדל, ומעמד השקל יציב. מספר התיירים ב–2008 יותר מ–3 מיליון. חל שיפור ניכר בסעיפי הרווחה: חינוך, בריאות, מענקים ועוד. כמעט לכל פועל יש מכונית וטלפון נייד. זכינו במספר פרסי נובל, וישראל מבוקשת בתכנית המו"פ האירופית. והרשימה עוד ארוכה...

תלונות על ההנהגה היו תמיד, אנחנו פשוט התבגרנו. הורינו בחפשם מפלט הגיעו לכאן בראשית המאה ה–20 ולא חלמו על ההישגים הנ"ל. בעיית הדמוגרפיה הייתה אז חמורה יותר.

ב"נ – מראשי התעשיות הביטחוניות לשעבר

תשובתי לב"נ 23.7.10

על העיקר איננו חלוקים, אבל כמה תיקונים קטנים: בין לבנון הראשונה לשנייה היו שתי אינתיפאדות רצחניות, ובין לבנון שתיים לעופרת יצוקה עברו רק שלוש שנים. ולעיקר – רוב ההישגים שמנית נכונים למרחב שבין חדרה–לאשדוד, כלומר רק למדינת תל אביב, בעוד במדינת ישראל נמצא חורבן חברתי–כלכלי–תרבותי וחורבן הריבונות.

מה שמטריד אותי הוא שמהנדס כמותך אינו שם לב לתהליכים האטיים שאין חשים בקיומם – זחילת הבדווים עד לפאתי תל אביב, הישמטות ירושלים בירת ישראל מידינו, האסון של הגליל המרכזי מבחינה ציונית ונצרת העילית הנעזבת במהירות. חינוך? על אילו הישגים אתה מדבר? על שניים, שלושה, מאה מצליחנים? מה יהיה על יתר העם הזה, מה יעשה להם הגידול באוכלוסייה החרדית? תסכים עמי, כי סיפוח זוחל של יו"ש יוצר בהדרגה מדינה דו–לאומית המקרבת אלינו את סוף הציונות. למי טוב כאן ביום–יום – לדיירי מגדלי אקירוב או גם לתושבי דימונה, מצפה רמון, ירושלים, באר–שבע, חורה, לקיה? וחוץ מזה, מרקיז, הכול בסדר.

שלך, ארנון

נסיים את המבוא בתשובה לשאלה שאנו נשאלים רבות: מדוע אתם ממשיכים כדון קישוט להתריע? מי שומע לכם? ובכן, דעו, אין אנו קול קורא במדבר! יש לנו שורה של הישגים כאנשי אקדמיה, מפינה שכוחה כחיפה שממנה אנו פועלים, דברינו נפלו על אוזניים קשובות:

- ב–18.7.10 בהופעת ראש קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה לפני הממשלה, שוכנעו אחרוני המתנגדים מבין השרים לגדר על גבול מצרים, וזו אושרה בדחיפות. נושא הבדווים החמור עלה על סדר היום הלאומי. האם יש פתרונות? ישנם פתרונות מעשיים והם על סדר היום. נותר רק להמתין ולראות אם גם יתממשו במדינת ה"אין משילות".

- הנושא הדמוגרפי עלה על סדר היום ואפילו הוליד אופוזיציה בדמות יורם אטינגר, המנסה מדי יום לספר לעם ישראל כי "יש רוח גבית לציונות והכול בסדר".

- המונח "מדינת תל אביב" הוא המצאה שלנו והיינו גורם חשוב בהעלאת הנושא לסדר היום הלאומי וגם ולעשייה...

- גדר ההפרדה ביהודה ושומרון הוקמה ותוואי הגדר בקווים כלליים תואם את תפיסתנו "הם שם ואנחנו כאן" – הדמוגרפיה ניצחה גם שם.

- אנו גאים כי במסמך שלנו על החקלאות – אבן יסוד בביטחונה של ישראל, זקפנו גבם של מאות ואלפי חקלאים, וגם נערי האוצר ובנק ישראל סוף סוף מתייצבים לימיננו ומגלים מהי חקלאות.

- צה"ל מקשיב לנו כבר שנים רבות, וזה הגוף היחיד שמתייחס ברצינות לעניין פיזור האוכלוסייה דרומה. האם יבוא המשך למה שחיל האוויר עושה? נראה ונקווה לטוב.

- יישובים חדשים הוקמו באזורי מפתח מול הר חברון ומול המשולש הקטן למרות רעשים של "קרטל ארגוני הזכויות של האחרים" יש לנו חלק נכבד במהלכים אלה. תרומות נוספות נשמור בסוד, לפחות במהדורה זו.

פרק ראשון: הממד הדמוגרפי בישראל ובארץ ישראל והשלכותיו

ישראל תוכל להמשיך להתקיים רק אם יהיה בה רוב יהודי ציוני ברור החי בטריטוריה שמידותיה וגבולותיה מאפשרים את מימוש ריבונותה של המדינה ואת ההגנה עליה, ואם תיכון בה איכות חיים ההולמת חברה מערבית. השגת שני תנאים הכרחיים אלה לקיומה של ישראל היהודית הציונית אינה מובנת מאליה; התהליכים הדמוגרפיים בישראל מאיימים על היכולת לממשם.

בכל פרקי העבודה נעשית הבחנה ברורה בין ישראל השוכנת בתוך הגבולות של ערב מלחמת ששת הימים, פחות או יותר, לבין ארץ ישראל (פלשתינה) – הארץ בגבולות המנדט הבריטי ערב ההכרזה על חלוקת ארץ ישראל בנובמבר 1947.

בשנים האחרונות הולך ונעשה הגורם הדמוגרפי דומיננטי בקביעת מערכת היחסים בתוך החברה היהודית – יחסי חילונים–דתיים בכלל ובעיקר חרדים מול האחרים, ובין יהודים לערבים בארץ ישראל כולה. בשנת 2010 מהווים היהודים בתוך שטח ישראל המערבית כ–53% מהאוכלוסייה המתגוררת בה. בשל הריבוי הטבעי המהיר של האוכלוסייה הפלסטינית צפוי כי בשנת 2030 ירד שיעור האוכלוסייה היהודית בתוך ארץ ישראל, חרף העלייה הנמשכת, ל–46%.

מי שמדבר על סיפוח שטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה לישראל, הופך את היהודים (ואחרים) למיעוט, ובמילים אחרות, מביא קץ על הישות היהודית בארץ ישראל, שכן גורלה יהיה כגורל יתר המיעוטים במזה"ת נכון ל–2010 ואולי אף גרוע יותר לאחר מאה שנות סכסוך כה קשה.

מי שיתחכם ויספח רק את יו"ש, מצבו לא יהיה שונה בהרבה (כפי שמלמד לוח 2): ב–2010 היהודים מהווים 61% מכלל האוכלוסייה שזהו רוב זעום, אך כבר ב–2020 הם ירדו ל–55% (בהנחות אופטימיות שכבר קודם לכן לא תהיה בריחה המונית של יהודים חילונים מהארץ, כלהלן).

בישראל ב–2010 חיים כ–600,000 זרים (נספח ללוח 2). אם נצרפם לחשבוננו, שיעור היהודים יורד דרמטית, וב–2010 שיעור היהודים בארץ ישראל מגיע ל–50.2%, וללא זרים ל–57.5%.

באשר לדמוגרפיה בתוככי ישראל הרשמית, לוח 2 מלמד על כמה תהליכים חשובים ביותר המתרחשים בחברה של ישראל בין 2010 ל–2030 (ללא הכנסת הזרים ללוח 2): לראשונה בשנים האחרונות, תחזית הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן: למ"ס) היא שהמגזר הערבי (מוסלמי) מגיע לסוף המומנטום הדמוגרפי שלו והאוכלוסייה תתייצב סביב 2.2 מיליון מוסלמים, ורק בקרב הבדווים יימשך הריבוי הטבעי הגבוה. אם אוכלוסיית הבדווים היא כיום רק כ–14% מכלל המוסלמים בישראל, הם יגיעו בשנת 2030 לכדי 23%–25% מקבוצה זו. זהו אתגר גדול לחברה הישראלית, כיצד לקדמם לאחר כ–60–80 שנה של התעלמות מוחלטת מפריסתם הנרחבת ושיעור ילדים של כ–63% בחברתם.

כתוצאה מעצירת הגידול בקרב הערבים, ומשום שריבויים הטבעי של החרדים והדתיים הלאומיים בישראל ימשיך להיות גבוה יחסית, עשוי שיעור היהודים לעלות דווקא לקראת שנת 2030; ואם ב–2025 שיעור היהודים בישראל יעמוד על 70.6%, הוא צפוי לעלות ל–72.2% ב–2030 (הלמ"ס 2010).

כפי שנראה להלן, ישראל החילונית תלך ותתכווץ באותה השנה לכ–60–65 אחוז בלבד מן האוכלוסייה, ואילו הדתיים ילכו ויתעצמו. בעיקר יבוא הדבר לידי ביטוי במספר הלומדים בבתי הספר בישראל בשנת 2030 (להלן). שאלה שאין לנו תשובה עליה ב–2010, היא אם נוער חילוני ירצה להמשיך ולחיות במדינה דתית ואם הוא לא ייצא מכאן כבר בקרוב, מה עוד שעניין הדתיות יהיה רק מרכיב אחד במכלול קשיים המצפים לנוער באותה השנה, כפי שנראה בהמשך.

להלן נדון בחמישה עניינים גורליים הקשורים במשמעויות שמציג איור 2. הראשון – מה מתרחש סביב גבולות ישראל והסכנה לשיטפון של מהגרי חוץ לישראל. השני – ישראל הפכה למדינה הצפופה ביותר בעולם המערבי ולכך השלכות על איכות חיים וצלילה לעולם שלישי, שבעבור ישראל זה מצב שאסור להשלים עמו. השלישי – לאן פניה של מערכת היחסים בין יהודים לערבים בתוך ישראל ובא"י כולה. הרביעי – ישראל היהודית הולכת בצורה דטרמיננטית להיות מדינה דתית (חרדית, דתית–לאומית) מהן המגמות ומהן ההשלכות? חמישית – האוכלוסייה היהודית בישראל מתכנסת למדינת תל אביב – האם יש בכך משום איום על עתידה של ישראל?

לא נדון בסעיפים רבים אחרים שהם חשובים ושהצגנו באיור 2, על קצתם משום שאין אנו מומחי דבר ועל אחרים כבר נכתב רבות.

לוח 2: הרכב האוכלוסייה בארץ–ישראל (באלפים) בהווה ובעתיד הקרוב

קבוצות אוכלוסייה	2010	%	2015	%	2025	%	2030	%
יהודים	5,664	75.4	5,931	73.5	6,507	70.62	7,205	72.25
אחרים (רובם ילידי בריה"מ לשעבר)	320	4.3	338	4.1	389	4.2	417	4.1
דרוזים	126	1.7	140	1.7	164	1.78	175	1.75
ערבים	1,400	18.6	1,674	20.7	2,155	23.4	2,186	21.9
מהם נוצרים	125		136.5		152.3		153	
מהם מוסלמים	1,275		1,537.8		2,003.3		2,033	
מתוך המוסלמים: מזרח ירושלים	290		400		450		455	
בדווים בדרום	185		215		400		480	
סה"כ אזרחים ותושבים בישראל	**7,509**	**100**	**8,083**	**100**	**9,215**	**100**	**9,984**	**100**
יהודה ושומרון (בלי ירושלים)	2,270		2,705		3,548		3,900	
תושבי רצועת עזה	1,517		1,880		2,563		2,800	
סה"כ בישות הפלשתינית	**3,787**		**4,585**		**6,110**		**6,700**	
סה"כ אזרחי ארץ ישראל	**11,296**		**12,668**		**15,325**		**16,681**	
שיעור יהודים ואחרים בארץ ישראל	52.9		49.4		44.9		45.6	
שיעור יהודים ואחרים ללא רצועת עזה	61.1		58.1		54.0		54.9	

מקורות:

- לגבי ישראל על פי הלמ"ס הישראלי – הווה ועתיד
- זרים ואחרים – נתונים חלקיים על פי משטרת ההגירה, יחידות עוז, למ"ס, נתוני המחברים
- לגבי הישות הפלסטינית – על פי מפקד אוכלוסין 2007, בהפחתת ערבי מזרח ירושלים שנספרו כישראלים
- תחזית 2015–2030 על פי חישובי המחבר, בהנחת ירידה בריבוי הטבעי בקרב האוכלוסייה הערבית בכל חלקי ארץ ישראל.

לוח זה אינו שלם, שכן חסר בו מרכיב חשוב – עובדים זרים, מהגרי אפריקה ואחרים. אם נוסיף לנתונים הנ"ל את כלל השוהים בישראל (2010) שאינם אזרחים, מדובר בתוספת של כ–629 אלף אחרים, מהם:

28,000 מהגרי אפריקה

100,000 עובדים זרים (עם אשרה)

101,000 עובדים זרים שנכנסו כתיירים

100,000 אומדן עובדים זרים לא–חוקיים

300,000 פלסטינים שהם שב"חים, מתוכם עובדים שנישאו לערבים ישראלים, איחוד משפחות והסתננות לשמה. ייתכן שחלקם כבר רשומים כאזרחים בישראל, וחלקם אולי נפקדו בקרב אוכלוסיית יו"ש.

629,000 סה"כ נפש

אם נצרף נתון זה לכלל תושבי ישראל, יעלה מספרם הכולל ל–8,130 מיליוני תושבים, ובארץ ישראל כולה ל–11,937 מיליון.

בישראל במקרה כזה שיעור היהודים ירד ל–73.6%

בארץ ישראל במקרה כזה שיעור היהודים ירד ל–50.2%

בארץ ישראל ללא רצועת עזה שיעור היהודים ירד ל–57.5%

לא הבאנו תחזיות של שוהים אחרים בעתיד, משום שהדבר מותנה במדיניות הממשלה, שביכולתה לשנות נתונים אלה, אם תרצה.

יש לדעת, כי בכל חישובי צריכת המים, ייצור הביוב, בניית מערכות החינוך, הביטוח הלאומי, הבריאות, התחבורה, ייצור האנרגיה, צורכי המשטרה ויתר כוחות הביטחון, מה שקובע הוא האדם החי בארץ הלכה למעשה, ולא השאלה איזו תעודת זהות הוא נושא בכיסו. זו חשובה רק בעת בחירות. יתרה מזו, ניסיונן של ארצות מערב ובהן ארה"ב, גרמניה, צרפת והולנד מלמד כי אוכלוסיות של מהגרים לא–חוקיים ועובדים זרים הופכות בהדרגה לאוכלוסייה של תושבי קבע בעלי זכויות מלאות. עניין זה חייב להטריד את ישראל, כי למרות שורה של קשיים עכשוויים ועתידיים, ישראל היא גן עדן לכל תושבי המעגל הראשון והשני סביבה וגם בעבור מהגרים מאפריקה המחפשים נואשות מקום מקלט. אירופה הולכת ונועלת את שעריה, וישראל היא מפלט אחרון בשבילם.

פרק שני: תהליכים סביב גבולות ישראל

מקבלי ההחלטות, הטרודים בבעיות היום–יום הבוערות, אינם מתפנים להבחין בהתרחשות של תהליכים סביב גבולותינו, שעל אף אטיותם עלינו להתייחס אליהם כבר עתה. מיליוני ערבים מתקרבים בהדרגה לגבולות ישראל (מפה 2). תופעה זו נראית מוזרה, שהרי גבולות ישראל עם שכנותיה הם גבולות מלחמה, ולמרות זאת הם בגדר מגנט למיליונים, רובם עניים מרודים. לעובדה זו יכולות להיות השלכות כבדות משקל.

האוכלוסייה הפלסטינית המתגוררת בארץ ישראל המערבית, ובייחוד זו שברצועת עזה, היא ברובה ענייה, ורמת החיים שלה עתידה להידרדר עוד יותר, שכן הריבוי הטבעי הגבוה יבלע גם את הסיוע המיועד להעלאת רמת החיים, באם יגיע לשם. הפער בהכנסה לנפש בין יהודי לבין פלסטיני עמד על 1:17 בטרם פרוץ האינתיפאדה השנייה (כיום הפער הוא 1:30) לעומת פער של 1:4 בין תושב ארה"ב למקסיקני או פער של 1:3 בין גרמני לשכנו הפולני ערב האיחוד. פערים גדולים ניתן למצוא גם בין ישראל לשכנותיה הערביות, הנעים בין 1:15 לבין 1:4 או 1:5. כלומר, בארץ ישראל המערבית קיים הפער הכלכלי הגדול ביותר בעולם בין שתי קבוצות אוכלוסייה. פירושו של דבר – יימשכו ואף תגברו ניסיונות החדירה לישראל מקרב האוכלוסייה הפלסטינית הענייה הסמוכה כל כך לגבולותיה, וגם מהארצות השכנות האחרות. הנתונים הדמוגרפיים המיוחדים של האוכלוסייה הפלסטינית מצביעים על כך שלא יהיה אפשר לצמצם פערים אלו בעתיד הקרוב, ויש לכך משמעויות גורליות לגבולות או לגדרות החוצצים בין ישראל לשכנותיה. הדבר גם מסביר יותר מכול נתון אחר – מדוע הגדר/החומה היא שאלת חיים עבור ישראל, ולא רק גחמה פוליטית.

בשנת 2010 חיו כ–4 מיליון ערבים בצמוד מאוד לגבולות ישראל. בעורפו של הגבול ועד למרחק של כ–50 ק"מ ממנו חיים עוד כ–10 מיליון. בתוך פחות מ–20 שנה תכפיל אוכלוסייה זו את עצמה ותגיע ל–7–8 מיליון בצמוד לגבול ול–20 מיליון במרחק של עד 50 ק"מ ממנו. גידול כזה ישליך בין היתר על הגדלת הביקוש למים (לשימושים ביתיים וחקלאיים). עד לאחרונה ההיצע כולו היה חלק מפוטנציאל המים הישראלי.

תוצאה נוספת של גידול האוכלוסייה סביב הגבולות היא התגברות הפעילות של עולם הפשע סביב ישראל ושכנותיה (לבנון, סוריה, ירדן ואפילו סעודיה ועיראק). ישראל היא גשר בין מדינות אלו לבין עצמן, ובעיקר בין מדינות הלבנט למצרים (מפה 3). מדובר בהעברת אמצעי לחימה רבים וסמים, במסחר בבני אדם וניצול מיני, בגניבת תוצרת חקלאית ובחדירה של אוכלוסיות עניות (סודנים, מצרים, ירדנים, עיראקים ופלסטינים

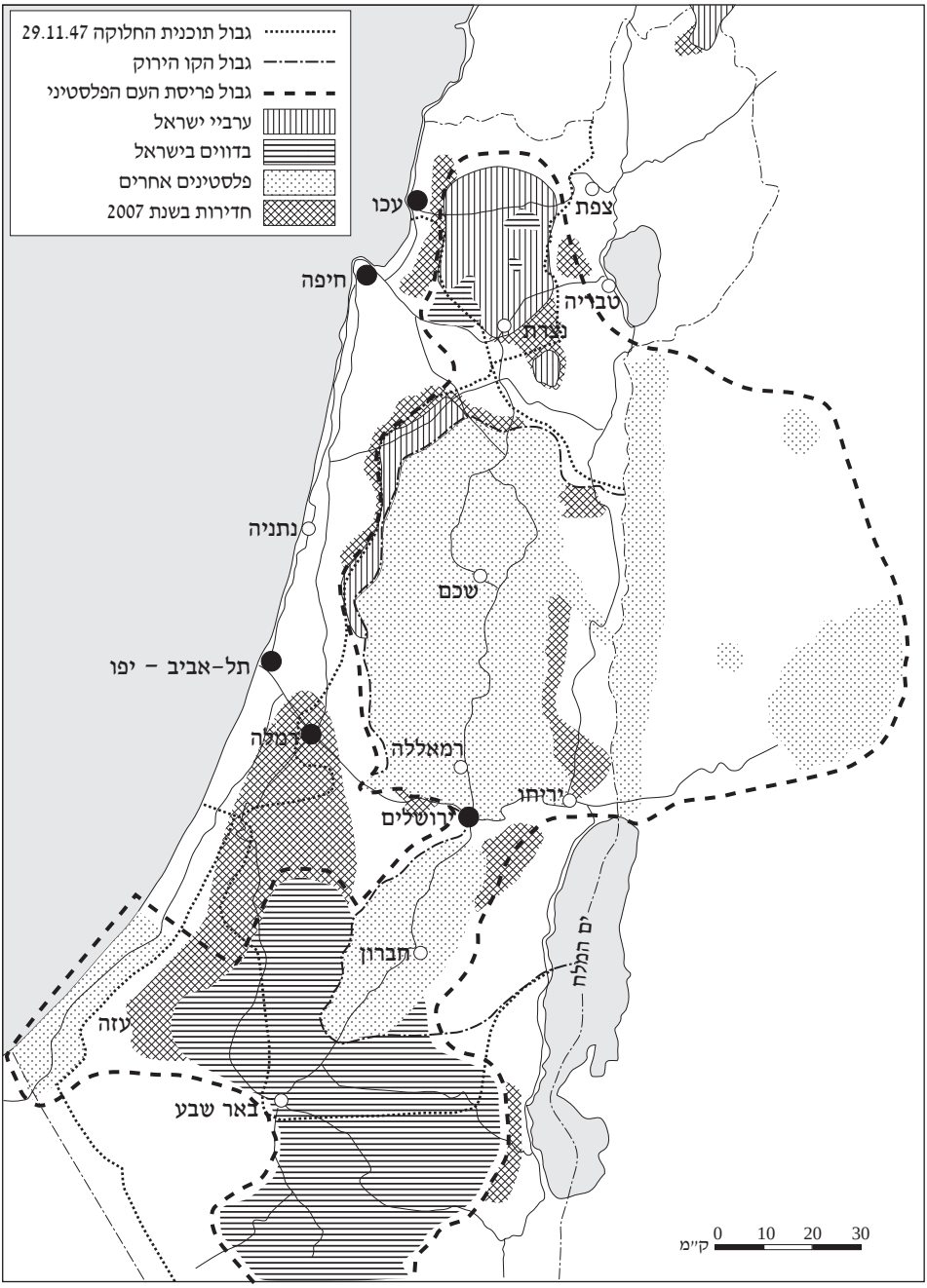

מפה 1: תפרוסת העם הפלסטיני בארץ ישראל

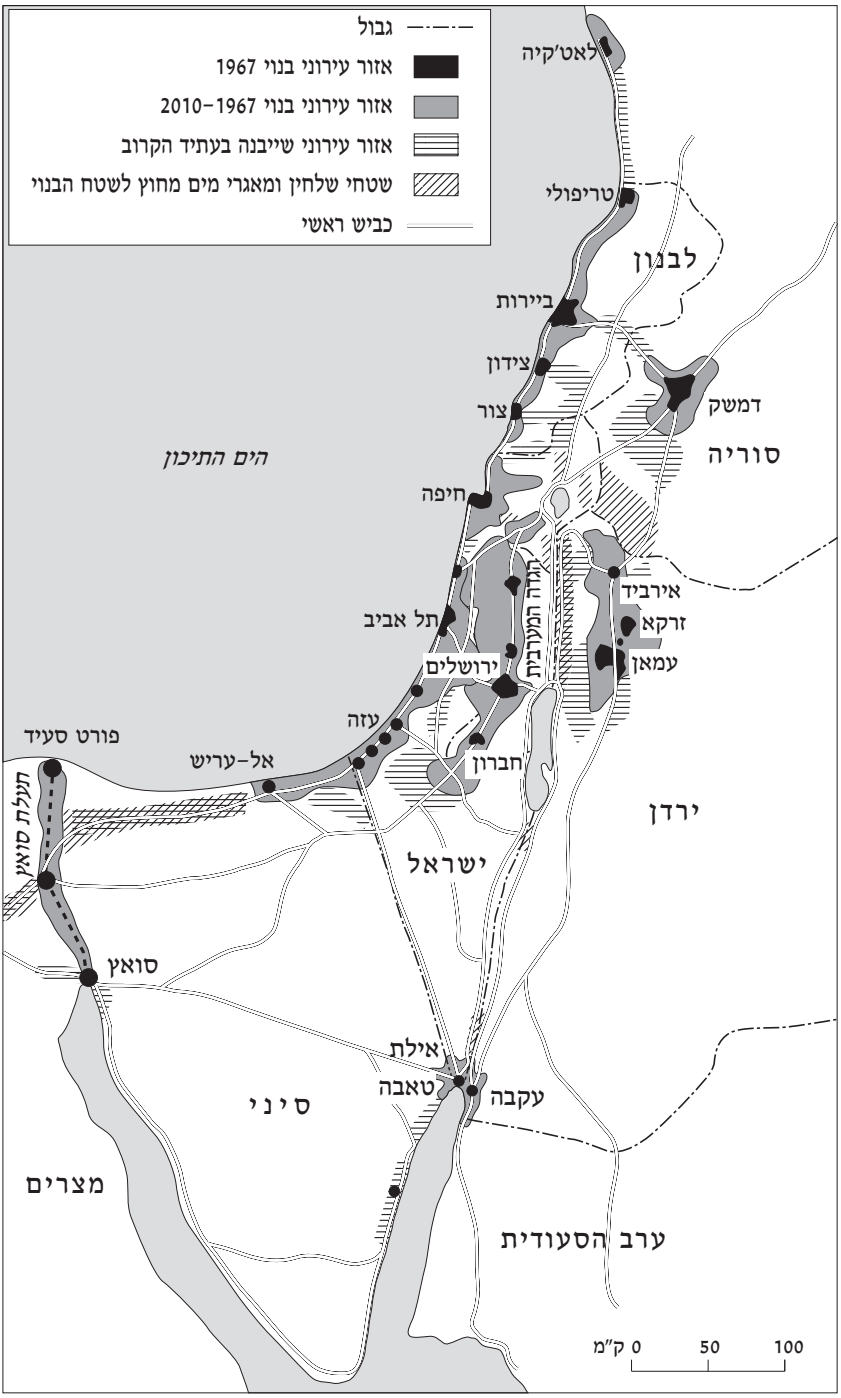

מפה 2: תהליכי עיור סביב גבולות ישראל

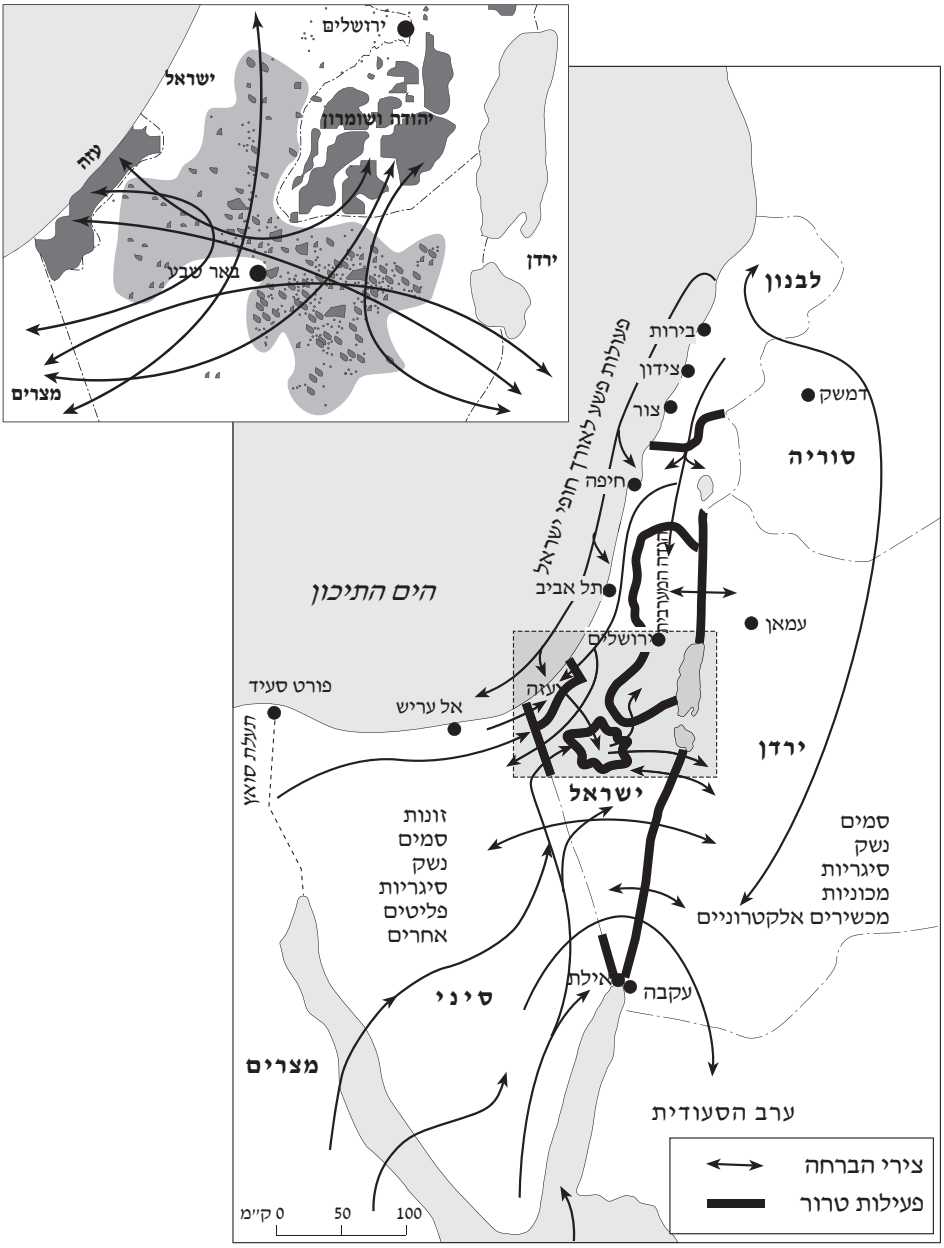

מפה 3: פשיעה לאורך גבולות ישראל, מקור: סופר וכנען 2004

ממזרח) לתוך ישראל האטרקטיבית. הגבולות הפרוצים, העדר חוק וסדר ביישובים הצומחים בסמוך לגבולות ו"שטחי הפקר" מנוצלים היטב על ידי גורמים עבריינים בישראל. השלכות נוספות יהיו התגברות תהליכי העיור בתוך ישראל ומסביבה והידרדרות סביבתית במרחב (יותר ביוב, יותר אשפה, זיהום תעשיתי ואחר, פחות ירוק, יותר אלימות אורבנית ועוד). הדבר מחייב סגירת הגבולות במודל הגבולות הצפוניים של ישראל והגדר בין ישראל לשטחי הרשות הפלסטינית. בה בעת יש לחפש פתרונות טכנולוגיים להגנת הגבולות, שיהיו יעילים יותר מהפיטרול.

לתהליכים הדמוגרפיים סביב ישראל יש השלכות בכל תחומי החיים: הפוליטיים, הגאופוליטיים, התרבותיים והיום–יומיים. כפי שמודגם באיור 2, השילוב של השלכות אלו מוביל לאיום קיומי ממשי. הדמוגרפיה והמציאות של מדינות המזרח התיכון גוררות את שכנותיה הקרובות והרחוקות של ישראל אל עברי פי פחת, ועליה לעשות ככל יכולתה כדי לא להידרדר אתן. כאמור, ישראל חייבת להישאר אי של נאורות באזור סוער זה של העולם. הדבר מחייב היפרדות הולכת וגוברת בינה לשכניה בצורת מחסומים פיזיים (גדרות), כלי הגנה ופיקוח טכני יעילים ביותר ומערכת משפטית תומכת. עד מתי? עד שיצטמצם הריבוי הטבעי במזרח התיכון, יואט המומנטום הדמוגרפי, עמי האזור יתחילו לגלות עניין בגלובליזציה וביתרונותיה ויזנחו את התקוות לישועה מהאיסלאם הרדיקלי ולחיסולה של ישראל. בהנחה שדברים אלה אכן יתרחשו, מדובר בפרק זמן של 20 עד 30 שנה לפחות!

מטרידה גם העובדה שמרכז הכוח הפוליטי–כלכלי–תרבותי–דמוגרפי (שמכונה "מדינת תל אביב"), על האווירה הקוסמופוליטית השורה עליו, אינו משדר מוכנות לכך. עניין זה חייב לעלות על סדר היום הלאומי, כי בנפשנו הדבר.

פרק שלישי: ישראל המדינה הצפופה ביותר בעולם המערבי – מה זה נוגע לנו?

בכל הרצאה שלנו בפני הקהל הרחב והמשכיל, כשאנו מזכירים עניין הצפיפות הגבוהה בעולם המערבי, מורמות גבות ואנשים שואלים איך זה קשור לצרות של מדינת ישראל ולדמוגרפיה! ראשית נציין אפוא את העובדה הבאה: ב–2008 הולנד נחשבת פורמלית למדינה הצפופה במדינות המערב, ובה 400 נפשות לקמ"ר. בלגיה היא במקום שני עם 354 נפשות לקמ"ר, יפן עם 337 נפש/קמ"ר ובעצם בדרום קוריאה הצפיפות 481 נפש/קמ"ר ובישראל רק 342 נפש/קמ"ר. פורמלית זה נכון, אלא שבכל המדינות שציינו אין מדבר שומם ואכזר התופס כ–60% מהשטח, כמו בישראל, ואם נחשב את הצפיפות בישראל במקום שבני אדם גם מתגוררים, קרי מבאר שבע וצפונה, תהיה הצפיפות בישראל ב–2008 570 נפש/קמ"ר כלומר המקום הצפוף ביותר במערב.

אפשר גם להביא לדוגמה מקומות כמו מונאקו, שם הצפיפות היא 35,835 נפש/קמ"ר, במלטה 1,326 נפש/קמ"ר, בסאן מרינו 522 נפש/קמ"ר. אכן זה כך, אבל אלה הם מקומות שהם עיר–מדינה ולא מדינות. ב–2030 הצפיפות אצלנו תהיה גבוהה יותר, והאוכלוסייה הישראלית תהיה ענייה יותר, כי כמעט כל תוספת האוכלוסייה תהיה של ערבים ושל חרדים, שתי קבוצות אוכלוסייה עניות יחסית ומרובות ילדים.

מרגע כתיבת שורות אלו ועד ל–2030 תזדקק ישראל למערכות תחבורה המוניות, מים, תחנות כוח והולכת חשמל, מים, גז ושינוע חומרים מסוכנים ואחרים – היכן כל אלו יזרמו בבטחה ומהר?

במדינה צפופה נלחמים על כל פיסת שטח ריקה, ומחירי הקרקע מאמירים והולכים. תרבות ה"בית בודד עם גג רעפים אדום" הנפוצה בחברה הישראלית (כחיקוי לאמריקה) איננה תואמת שטחים צפופים; רק גורדי שחקים ורק מסילות ברזל ורק אכיפת החוק וייעול מערכות המשפט יוכלו לסייע להתגבר על האסון הממשמש ובא עלינו – הצפיפות הנוראה. וכשצפוף – דוחפים, מלכלכים, מתנהגים בגסות ובאלימות איש לרעהו, דוקרים, הורגים –ואין מי שיעמוד בפרץ. כל זה נכון יהיה שבעתיים במרחב תל אביב, שם הצפיפות כיום מעל 7,000 נפש לקמ"ר ויותר.

כדי לאפשר חיים במדינה מערבית כה צפופה הכרחי לתכנן הרבה קדימה, יש לאכוף את החוק ולזרז הליכי משפט. האם ישראל של 2010 על מאות אלפי עורכי הדין שבחלקם מחפשים עבודה וממציאים אותה על ידי בג"צים, תוכל להגיע לחוף מבטחים בסוגיה זו?

ואם לא? אזי ישראל צועדת בבטחה להיות מדינת עולם שלישי – ומעולם שלישי בורחים כל ה"חזקים" ומגבירים את תהליכי ההידרדרות. אין צורך ללכת רחוק לראות את התוצאות של הצפיפות הגבוהה – במצרים, בעזה, בהודו.

האם אפשר להצביע על מקרים מעודדים? סינגפור היא הדוגמה למדינה עם 5.1 מיליון נפשות שפועלת בצורה נפלאה בצפיפות של 7,526 נפש/קמ"ר, וגם הונג קונג עם 6,410 נפשות לקמ"ר. איך הן עושות זאת? על ידי אכיפת החוק בצורה אכזרית ביותר. ונכון, חיים שם בעיקר סינים, שמטבעם הם עם ממושמע.

כפי שאמרנו, יש מה לעשות, כבר עתה יש להכין מערכת תחבורה שתוביל לכל מקום ובמהירות, יש לבנות לגובה. יש להבהיר לבתי המשפט בכל הדרגות שאי אפשר עוד לעכב מערכות תשתית על ידי בג"צים של כל עו"ד משועמם; יש לדרוש מאגף התכנון הלאומי במשרד הפנים להציע מיד פתרונות מרחביים לתמונה המצטיירת.

צפיפות יוצרת תחושת מחנק. יש לנצל את הים, את הגובה ואת ממד העומק לבנייה, להקמת מרכזי קניות וכדומה. יש לחנך את הציבור לחיות בתחושת מחסור בקרקע, וכשם שהפרסומת זועקת "חסכו במים!", יהיה צורך לזעוק "חסכו בקרקע!". צה"ל לבדו מחזיק ב–45–50 אחוזים משטח המדינה, ועליו יהיה להתכווץ. פיזור האוכלוסייה הוא תשובה הולמת נוספת במלחמה להקטנת תחושת המחנק, שלא לדבר על נימוקים אחרים וכבדי משקל לכך.

צמצום נזקי הצפיפות הגבוהה מוביל לעוד מסקנה קשה – אל לה לישראל לאפשר כניסת זרים לתוכה. די בכך שחוק השבות מתיר לכל יהודי באשר הוא לבוא לחיות לארץ מולדתו. עניין זה מחייב יתר זהירות בענייני קרקע, תכנון ארוך טווח ומודעות לעובדה שישראל היא הצפופה במדינת העולם המערבי, שלה צרכים מיוחדים כדי לאפשר רמת חיים גבוהה. אדם מערבי הוא זללן של שטחי נופש, של מדשאות בבית, במפעל בסביבה, אדם מערבי מייצר אשפה בכמות של יותר מ–1.5–2 ק"ג אשפה מוצקה ליום. אדם מערבי זקוק למגרשי חניה אין–סופיים, לכבישים, למרכזי קניות, למוסדות חינוך רבים עתירי שטח,

למתקני ספורט, לתחנות כוח, לבתי זיקוק, למתקני התפלת מים – כל אלה הם זוללי שטחים שאין במדינה העייה שלנו, לצערנו.

המסקנה מכל אלה ברורה – הצפיפות הגבוהה היא עוד אתגר כביר שישראל ניצבת בפניו, אך הוא איננו על סדר יומה של הממשלה, שכן הפתרונות הם הרבה מעבר למנהיגות העכשווית, אחרים יגזרו את סרט חנוכת מתקן זה או אחר.

פרק רביעי: דמוגרפיה ומערכת היחסים בין יהודים וערבים בישראל ובארץ ישראל כולה

בשנת 2010 מנו ערביי ישראל (כולל ערביי ירושלים, ללא הדרוזים) כ–1.4 מיליון, שהם כ–18.6% מכלל אוכלוסיית ישראל. הריבוי הטבעי של אוכלוסייה זו הוא מן הגבוהים בעולם – 3.1% לשנה (באוכלוסייה המוסלמית). זוהי תוצאה הן של שיעורי ילודה גבוהים מאוד, כמו בקניה ובארצות נוספות באפריקה, הן של שיעורי תמותה נמוכים מאוד, בזכות שירותי בריאות טובים והעובדה שאוכלוסייה זו היא ברובה של ילדים ונוער (ביו"ש הריבוי הוא כמו בקרב ערביי ישראל). הריבוי הטבעי של הבדווים החיים בדרום הארץ גבוה אף יותר ומגיע ל–3.5%–4.5% לשנה (2010), עקב ריבוי נשים – רובן מיובאות (הריבוי הטבעי ברצועת עזה נאמד ב–3.5% בשנת 2010, שם עתידה האוכלוסייה לגדול בתוך 15 שנים קרובות מ–1.5 מיליון עד 2025 ל–2.5 מיליון נפש). על פי התחזית, בשנת 2025 תגיע האוכלוסייה הערבית בישראל לכ–2.1 מיליון ועד 2030 ל–2.2 מיליון.

אוכלוסיית המוסלמים מונה ב–2010 1.3 מיליון והתחזית ל–2030 היא ל–2.03 מיליון. להתפתחות זו במגזר הערבי ובעיקר בחברה המוסלמית השלכות רבות ברמה המשפחתית, המוניציפלית והלאומית.

ברמה המשפחתית, משמעות הריבוי הטבעי הגדול היא מספר ילדים גדול ומספר מפרנסים קטן, היות שמעמד האישה הוא נחות והיא נמצאת מחוץ למעגל העבודה האזרחי. משק בית ערבי מונה בממוצע חמש נפשות, לעומת שלוש נפשות במשקי בית יהודיים, לרבות חרדים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009). פירושו של דבר המשך תופעת העוני היחסי בקרב ערביי ישראל (מוסלמים, בעיקר) והיעדר אפשרות להקנות לילדים השכלה נאותה – מה שמביא להיעדר מיומנויות בתעסוקה הנדרשות במשק מודרני ולעיסוק במקצועות מסורתיים, וכן לכך שנשים אינן עובדות מחוץ לבית. כל אלה גורמים להכנסה נמוכה ומסבירים בחלקם את תופעת העוני בקרב ערביי ישראל. ריבוי טבעי גבוה בקרב ערביי יו"ש ועזה משמעו הנצחת העוני, גם שם, תוך כדי המשך הניסיונות להסתנן לגן העדן האזורי – ישראל – בכל מחיר, ולאווירת ייאוש ולפעולות ייאוש בשטחים.

ברמה המוניציפלית, ההכנסה הפורמלית הנמוכה של התושבים מקטינה את ההכנסה ממסים של הרשויות המקומיות והממשלתיות. מן הראוי לציין שביישוב הערבי בישראל נוצר מצב מורכב ובעייתי: למרות גידול האוכלוסייה המהיר התפתחה תרבות דיור במגזר

זה של בית צמוד קרקע ולא בניינים רבי–קומות, מה שגורם להתפשטות נרחבת של היישובים הערביים בבתים קטנים, לכל היותר תלת–קומתיים. בנושא זה קיימים מחדלים ממלכתיים מתמשכים של אי–אכיפת החוק, חוסר התאמה בין תוכנית המתאר ובין המצב בשטח ושחיתות חמורה ביותר בניהול חלק מהרשויות המוניציפליות עצמן. בגלל תשלומי ארנונה נמוכים (בשל עוני ותרבות) אין התאמה בין התפשטות תחומי היישוב לגידול הכנסות הרשות המוניציפלית. התוצאה היא בלתי נמנעת, בתים חד–קומתיים מתרבים בכפרים הערביים ונותרים לעתים ללא תשתית סבירה של כבישים ומדרכות, מערכות מים, ביוב, קווי חשמל וטלפון, שירותי חינוך ושירותים נוספים. תוצאת הלוואי של התפתחות זו היא תמונת הזנחה ביישובי המגזר הערבי, תביעות גדולות לסיוע ממשלתי, טינה כלפי השלטונות ותחושת קיפוח עמוקה. ייתכן שהתוהו ובוהו במגזר הערבי הוא בלתי הפיך ומבטיח "פשיטות רגל כרוניות" של הרשויות המוניציפליות בו המשך הבנייה הבלתי–חוקית, הרעה בחיי היום–יום של האוכלוסייה והתגברות האלימות והטינה לממסד הישראלי. מנגד, הירידה בריבוי הטבעי הגבוה שנמשך כבר יותר מ–60 שנה תאפשר סוף סוף שינוי במצב. בינתיים התביעות החוזרות ונשנות להרחבת שטחי היישובים הערביים שתביא כביכול מזור למגזר הערבי הן תביעות סרק: הרחבת השטח בתנאי בנייה צמודת קרקע רק תביא להחרפת המציאות הקשה ממילא, שהרי בשטח הנוסף ייבנו אלפי בתים נמוכים, שטח היישוב יגדל ואתו ההוצאות המוניציפליות על תשתיות נוספות. קופות היישובים לא יתמלאו ועד מהרה שוב יישמעו זעקות שבר על צורך בשטח נוסף. אין למגזר הערבי ברירה, אלא לאמץ את תרבות הבנייה העירונית (כמו בקהיר, בעזה, בירושלים ובדמשק) – בנייה לגובה.

ברמה הלאומית, הגידול הדמוגרפי יוצר שינויים ביחסי הכוחות בין המוסלמים, ששיעור הריבוי שלהם גבוה (ובעיקר בקרב הבדווים), לבין הנוצרים והדרוזים שמספרם קטן והולך. יישובים מסוימים שהיו בעבר של נוצרים, דוגמת כפר כנא ונצרת, הפכו להיות מוסלמיים ברובם. ביישובים אחרים, לדוגמה אבו סנן, עולה בהדרגה אחוז המוסלמים. גם בערים המעורבות עכו, רמלה, לוד ואפילו חיפה, שרוב הערבים שנותרו בה לאחר 1948 היו נוצרים, ניכרים שינויים ביחסי הכוחות, והמוסלמים הולכים והופכים לרוב (נתוני הלמ"ס). הגידול הדמוגרפי של המוסלמים כאן, כמו ברחבי העולם, גורם לתחושת עצמאות וכוח ומקשה על אכיפת חוקים שונים במקומות שמרוכזים בהם מוסלמים רבים. השילוב של תחושת העוצמה עם רגשות התסכול, שבסיסם אישי, דתי, כלכלי ולאומי, הוא קרקע פורייה להקמת תנועות קיצוניות, והוא מעורר ומעודד תהליכים של התבדלות חינוכית, דתית, משפטית, חברתית ופוליטית, וגם לשורה של ביטויים לאומיים, חלקם

חריפים מאוד, דוגמת המרידה או מעין מרידה של ראשית אירועי אינתיפאדת אל-אקצה (ספטמבר-אוקטובר 2000). אחד הביטויים של מצב זה הוא פנייה של ערביי ישראל לגופי חוץ ולסיוע בין-לאומי בטענה של קיפוח. כפי שראינו, המצב ברשויות המוניציפליות הוא פרי שילוב של אי-שוויון אמיתי, ריבוי טבעי גבוה ותרבות של בנייה חד-קומתית הפרוסה על פני מרחבים גדולים. ב-2006 פורסם מסמך "החזון העתידי של הפלסטינים בישראל" (ולא עוד ערביי ישראל) בחסות ועד היישובים הערביים, שהוא בעצם קריאת תיגר על המדינה היהודית בארץ ישראל. ב-15.5.07 יצא מסמך דומה בשם "הצהרת חיפה".

את נושא ערביי ישראל אפשר לבחון גם מן ההיבט הגאודמוגרפי. העוני שתיארנו ברמה המשפחתית והמוניציפלית מלווה ברגשות תסכול שבסיסם גם לאומי. ערביי ישראל אינם יכולים להשלים עם היותה של ישראל מדינה יהודית ציונית שמשתדלת בכל מחיר להיות גם דמוקרטית, מה גם שכל הסמלים הלאומיים (הדגל, ההמנון, השפה, חלק מהחוקים) הם יהודיים (להרחבה בעניין זה ראה בנזימן 2006).

ב-30 השנים האחרונות, כתוצאה מחדירת המודרניזציה, יורד כאמור שיעור הילודה בקרב ערביי ישראל. זוהי התפתחות שלכאורה סותרת את התחזיות של רואי השחורות למיניהם. ואולם התמונה אינה ורודה כל כך, בשל התופעה הנקראת "מומנטום דמוגרפי". העובדה שיותר מ-45% מהאוכלוסייה הערבית בישראל הם ילדים ונוער פירושה שאלפי זוגות צעירים עומדים להיכנס לתקופת הפריון, ולכן, אפילו בהנחה שכל זוג יביא לעולם לא יותר משני ילדים, יידרשו 20 שנה לפחות עד שתיראה ירידה משמעותית במספר הגבוה של ילדים שייוולדו כל שנה במגזר כולו. אכן בשנת 2030 נראה את המומנטום הדמוגרפי מגיע לסיומו, זמן שבו דווקא אצל היהודים הדתיים נראה ריבוי טבעי גבוה ולא עוד אצל ערביי המרכז והצפון. שונה המצב אצל הבדווים - שם יימשך הריבוי הטבעי הגבוה.

אם הבעיות בין יהודים וערבים בתוככי ישראל אינן קשות דיין, הרי כבר היום יש בישראל אוכלוסייה ערבית גדולה בעלת תודעה לאומית מפותחת, הרואה עצמה חלק אינטגרלי מהעם הפלסטיני, שמרכזו בגדה המערבית. יש הסתברות גבוהה לכך שבשני חלקי העם הפלסטיני יהיו כוחות חזקים דיים להביא להתקרבות ביניהם, ובבוא היום יפעלו עם אחיהם ממזרח לירדן לשם כינון מדינה פלסטינית גדולה מן הים עד המדבר. בעוד 20 שנה תתקשה חברה יהודית של 7.5 מיליון נפש בקו החוף להתמודד עם המיעוט הנמצא בתוך ישראל, שימנה כ-2 מיליון פלסטינים, עוד כ-6.7 מיליון פלסטינים השוכנים ביתר חלקי ארץ ישראל, ועוד כ-4.5 מיליון פלסטינים המתגוררים מעבר לנהר הירדן בממלכת ירדן, שימנו ביחד 13 מיליון נפשות (ראה מפה 1).

עד כה דנו במיעוט הערבי בישראל ברמת המאקרו. גם ברמת המיקרו הדברים אינם פשוטים: ערביי ישראל מציגים חמישה אתגרים גם על פי חלוקה גאוגרפית ברורה – בדווי הנגב הצפוני, ערביי ירושלים (שכבר כיום אין בה רוב ציוני), ערביי המשולש, ערביי צפון הארץ וערבים בערים מעורבות (רמלה, לוד, יפו, נצרת, חיפה, עכו) ובעשרות ערים קטנות יותר כנהריה, באר שבע, וערי מטרופולין תל אביב. להלן נפרט על כל גזרה:

הבדווים בנגב הצפוני

(ליתר פירוט ראה נספח 1), מגזר חברתי זה שונה ומיוחד בכל דבר ועניין, ושיעור הילדים בקרבו שובר שיאי עולם. אם בקרב היהודים שיעור הילדים עד גיל 18 מתקרב ל–30%, ואצל ערביי ישראל הצפוניים כדי 40%, הרי בקרב הבדווים הוא מגיע ל–63%! ילדים אלה גדלים כילדי הפקר, מוזנחים, ללא חינוך מסודר, והם מרירים ומוכנים לנקמה, אלימים, וכל מה שמלווה נוער שוליים. המגורים בפזורות הם הרי–אסון, שכן לתושבים אין מערך דרכים מסודר ואף לא תשתיות של מים, חשמל, בריאות וחינוך. מכאן גם ממדי האלימות שאין כמותם בשום מרחב אחר בישראל, ולכך תוצאות קטלניות לאוכלוסיית הבדווים עצמה ולכל הסובבים אותה בכל מרחבי הנגב הצפוני, הדרומי והשפלה (ביסטרוב וסופר 2007; צאצאשוילי 2003). זו חברה שעד לאחרונה היתה נודדת, יש לה מערכות משפט משלה, פרנסות המאפיינות אותם בלבד והיא מתקשה להתמודד עם אתגרי המודרניזציה.

אסור אפוא להתרשם מגודל האוכלוסייה הבדווית בדרום רק מבחינה סטטיסטית; יש להתייחס למציאות בדרום כאל טרגדיה אנושית, ובד בבד כאל תחילתו של איום אסטרטגי על ישראל, שהרי היקפי התפשטותם של בדווי הדרום הם תופעה שאיננה קבילה בשום מדינה, ובוודאי לא במדינה קטנה וצפופה כישראל, מה גם שכחצי משטחיה מוקדשים לביטחון וכל קילומטר בה קריטי לצרכיה ולעתידה.

ערביי מזרח ירושלים

ירושלים היא הגדולה בערי ישראל בשטחה ובאוכלוסייתה (היהודית והמוסלמית). שליש מתוך כ–760 אלף תושבים בירושלים הם ערבים המתגוררים במזרח העיר. כ–93% אוכלוסיית הערבים של ירושלים הם בעלי מעמד של תושבי קבע ורק כ–5% הם אזרחי ישראל (הלמ"ס 2009). יהודים חילוניים נוטשים את העיר לכיוון מערב (מבשרת, מודיעין, תל אביב), חרדים עוברים למבוא ביתר, לאלעד, למודיעין, לבית שמש ובקרוב לחריש, ובעלי "הכיפות הסרוגות" עוברים לשטחי יו"ש. עיר זו, שלכאורה "חוברה לה יחדיו",

בירת ישראל, "עיר הנצח" נותרת ענייה, מופקרת ואובדת לעם ישראל והיא רק 60 ק"מ מתל אביב.

האם נגזר על העיר החשובה ביותר לעם ישראל להתנוון במאה ה–21? האם למרות הקשיים של עיר–הר, של עיר הנמצאת בנחיתות בתחרות על הגמוניה כלשהי מול המדינה התל אביבית, עיר שבעבור היהודים היא עיר קצה ובעבור הפלסטינים היא במרכז שדרת ההר, האין דרך להצילה? למשל על ידי העתקת כל מוסדות השלטון (כולל הביטחוניים כולם!) מתל אביב לירושלים! האם אי אפשר להרחיבה מוניציפלית על כל שטחי מחוז ירושלים כולל בית שמש? האם לא הגיע הרגע להודות שהיא לא חוברה יחדיו ולעולם לא תתחבר יחדיו, ומן הראוי להיפרד מכל השכונות הערביות במזרח העיר?

ערביי המשולש

אין כל חדש באמירה שערביי המשולש יושבים במותניים הצרות של ישראל. הבעיה היא שהמותניים הולכות ונעשות צרות מיום ליום, בעיקר אזור טייבה–קלנסווה–טירה, ואם תימשך מגמה זו, כנראה יישארו היהודים עם רצועה שרוחבה מצומת הדרים בכביש 4 לים התיכון! ואדי ערה פסק להיות ציר תחבורה לאומי והוא כביש פנימי ביישובי ערה שבעצם הם עיר המונה ב–2010 כ–120 אלף תושבים ערבים, ולידם 5,000 יהודים בקציר ובמי עמי. הקשר בין ערביי ערה לערבי שומרון הוא בחזית רחבה של תחומים, חלקם קשורים לביטחון הלאומי של ישראל, והדברים ידועים.

בעיקר אנו חרדים לנוסעים בכביש 6, שכן אין די בכך ש–99.5% מתושבי האזור הם אזרחים טובים ושקטים; אם 0.5% מהאוכלוסייה ("העשבים השוטים") ייקחו יוזמה, יקרה אסון בכביש אסטרטגי זה, שהולך ונעשה מעין כביש עירוני פנימי במרחב טייבה–טירה–קלנסווה; ולא דיברנו על הרצף בקה שרקיה–נזלת עיסא–בקה אל גרביה, הנוגע גם הוא בכביש 6 עד לצומת ברקאי–וואדי ערה, ובעצם מדובר ברצף של יישובים ערביים לאורך כביש זה מטירה דרך טייבה לטול כרם ובנותיה ומשם דרך זמר–בקא ובנותיה משני צדי הגדר ועד צומת ואדי ערה.

ערביי הצפון

במחוז הצפון מתגוררים ב–2010 כ–44% מסך המוסלמים בישראל. היהודים ואחרים במחוז הצפון בשנת 2010 הם מיעוט של כ–47% – היהודים בלבד הם רק 43%, והערבים הם רוב של כ–53% (הלמ"ס 2010). בעשור וחצי האחרונים סובל מחוז הצפון מהגירה שלילית

חמורה של יהודים למרכז הארץ, ואילו הערבים כמעט שאינם מהגרים ונותרים בצפון (ראה מפה 4). במרכז הגליל במרחב שיועד למדינה הפלסטינית ב–1947, שיעור היהודים הוא פחות מרבע מהאוכלוסייה. הנוער החזק ממועצה אזורית משגב גם הוא בדרך לחיפה ולמרכז (מעוז 2009). הפריפריה הצפונית הופכת ליותר חלשה, ענייה וערבית–מוסלמית.

יישובים מעורבים

נראה שהניסיון הישראלי בנוגע ליישובים מעורבים, שאמורים היו להתנהל בהם יחסי שכנות טובה בין יהודים וערבים, לא צלח כל כך. הערים המעורבות סובלות ממתיחות מתמדת בין האוכלוסיות החיות בהן, המלווה בקונפליקטים על רקע לאומי, כלכלי, טריטוריאלי ותרבותי (מדובר ברמלה, לוד, עכו, חיפה, יפו, ועשרות יישובים אחרים). תושבים ערבים בערים המעורבות מתלוננים על קיפוח מצד המדינה ועל גילויי גזענות מצד השכנים היהודים, ואילו תושבים יהודים סבורים ששכנות ערבית הופכת את הערים המעורבות לאזור שבו שוררים אלימות, סחר בסמים, תרבות של עוני, היעדר סדר וירידה בערך הנדל"ן. סיפור פשוט, זניח, שיכול היה להיפתר מזמן – הוזנח, הופקר ונהפך לבעיה חברתית בעיקרה, המטרידה יותר מאשר מאיימת. מובן שקשה להכליל את כל היישובים המעורבים כמקשה אחת. בלוד התמונה קיצונית, בצפת מתפתחת אלימות, ולא דומה המצב בעכו למצב הסביר יחסית בחיפה.

לסיכום הפרק, ערביי ישראל יחד עם ערביי יו"ש ורצועת עזה הולכים וסוגרים על "מדינת תל אביב" היונקת לתוכה את כל הדור הצעיר של יהודי השוליים הלאומיים. תהליך זה מאיץ את עיבוי טבעת ה"חנק" הפלסטינית (ראה מפה 4). אם לא תפרץ טבעת זו, יבוא קֵצה של ישראל בשלב ראשון ולקצה של מדינת תל אביב בשלב השני – בלוח זמנים מהיר בהרבה ממה שנדמה לציבור המתרשם מהפטה–מורגנה של הבורסה והחגיגה סביבה. המפה שלפנינו היא מפת אימים, ואסור לשום יהודי להישאר אדיש אליה. רק פיזור אוכלוסייה רציני ומתמשך יביא לשינוי המפה, ולמרבה הפלא, גם לפיתוח של המגזר הערבי בשוליים שלשם יגיעו היהודים, אם זה הנגב הצפוני ואם ירושלים והגליל המרכזי.

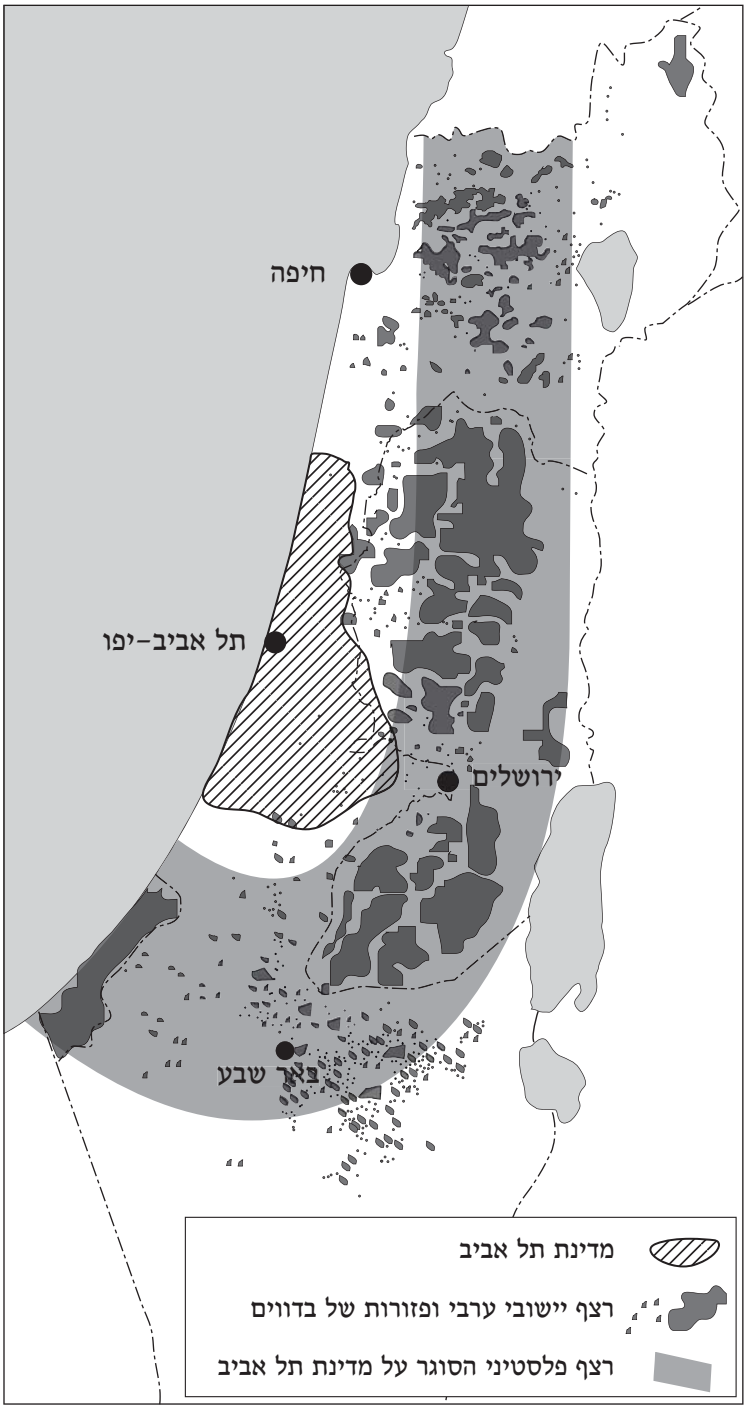

מפה 4: "מדינת תל אביב" המכותרת על ידי העם הפלסטיני בארץ ישראל

פרק חמישי: השינויים הדמוגרפיים בקרב היהודים בישראל והשלכותיהם עד 2030

מגמות דמוגרפיות בקרב האוכלוסייה היהודית – ישראל הולכת ונעשית יותר דתית

שיעור הריבוי הטבעי של האוכלוסייה היהודית בישראל הוא 1.5% בשנה. זהו שיעור נמוך בהשוואה לשיעור הריבוי של האוכלוסייה הערבית בישראל, אך כמעט כפול מזה שבארצות המערב. בקרב האוכלוסייה החרדית בישראל, כמו בקרב המתיישבים היהודים במרחבי יו"ש, הריבוי הטבעי הוא אחד הגבוהים בעולם. שיעור הילודה של שאר היהודים בארץ, שרובם חילונים, מצומצם. לכן, ההרכב של האוכלוסייה היהודית בישראל הולך ומשתנה בצורה דרסטית לאורך השנים, ובעתיד ישתנה ללא היכר.

כבר ב–2010 כשליש מהתינוקות בישראל נולדים במשפחות חרדיות, ועוד כחמישית במשפחות דתיות (איור 3). קצת פחות מחצי מתלמידי כיתה א' לומדים במסגרות חינוך דתיות למיניהן, הכוללים בתי ספר ממלכתיים–דתיים וחרדיים (איור 4). שיעור זה רק יילך ויגדל בשנים הקרובות. אלה הם נתונים אובייקטיביים הנאספים בשטח. אך גם בנתונים סובייקטיביים של הגדרה עצמית של דתיות או שייכות דתית יש עדויות לאותה מגמה. כך, בקבוצת גיל 20–24 רק כ–40% הגדירו עצמם לא–דתיים או חילונים (נתוני הסקר החברתי 2008 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). וכאשר המשיבים באותה קבוצת גיל התבקשו לדרג את רמת הדתיות שלהם בסולם של 11 קטגוריות (במסגרת הסקר החברתי האירופי ב–2008), רק 15% ענו שאינם דתיים כלל (איור 5).

המגמה המתוארת באיורים 3–5 המתבססים על נתונים ממקורות שונים היא מגמה זהה: שיעור המגדירים את עצמם דתיים במידה זו או אחרת בקרב הצעירים היהודים גבוה מאשר בקרב דור ההורים והסבים. זאת ועוד: לפי נתוני הסקר החברתי 2009 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בקרב כלל היהודים מעל גיל 20, 21% דיווחו כי בעת הסקר הם דתיים יותר משהיו בעבר, ורק 14% דיווחו כי הם דתיים פחות משהיו בעבר. כ–200,000 איש מעל גיל 20, שהם יותר מ–5% מהאוכלוסייה היהודית בישראל בגילים אלה, הגדירו עצמם כחוזרים בתשובה (הודעה לעיתונות 12.09.2010). הווי אומר, ישראל נעשית חרדית יותר ודתית יותר. לצפי זה השלכות ארוכות–טווח.

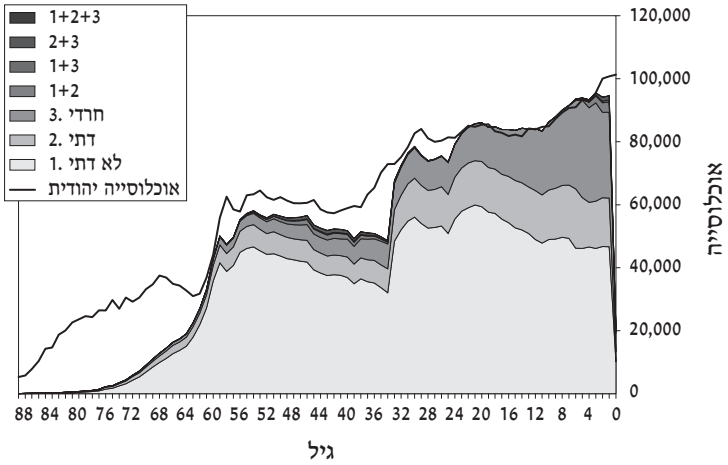

איור 3: הרכב האוכלוסייה היהודית בישראל לפי רמת דתיות באומדני תשס"ו (מקור: על-פי פורטנוי 2007)

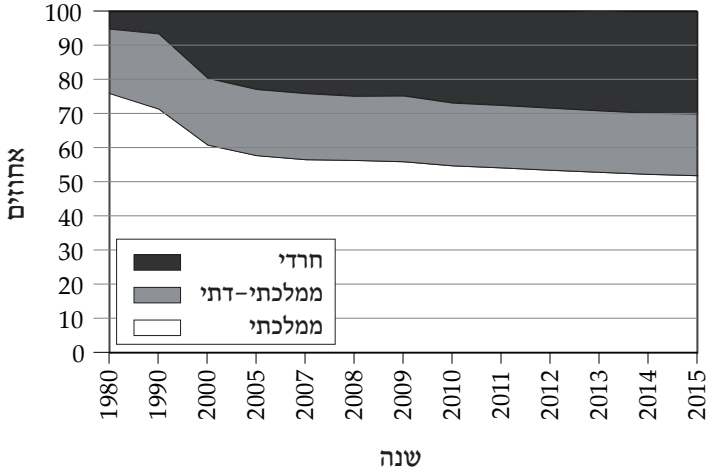

איור 4: הרכב התלמידים בכיתות א' בחינוך העברי 1980–2015 (מקור: עיבוד נתוני השנתון הסטטיסטי לישראל 2010, לוחות 8.9 ו–8.11)

ב–2010 חיים בישראל 7.6 מיליון תושבים, וכ–5.7 יהודים, מתוכם כ–8% חרדים (כ–460 אלף נפש). בקבוצות גיל צעירות, שיעור החרדים גבוה יותר בשל הריבוי הטבעי הגבוה. למשל, בגילים 20–24 החרדים מהווים 13%, וכפי שראינו מקודם, בקרב התינוקות הם מגיעים אף לכ–30%. התחזית היא, שבשנת 2030 יתקרב מספרם של החרדים ליותר מ–1 מיליון, ורובם יהיו ילדים. התחזית מתבססת על שיעור גידול של אוכלוסייה זו

של כ–6%–7% בשנה (גורוביץ וכהן–קסטרו 2004 וחישובי המחברים[1]). מבנה גילים באוכלוסייה בעלת שיעורי גידול כאלה נראית כפי שמתואר באיור 4 בערים החרדיות אלעד, ביתר עילית ובני ברק.

שיעור גידול גבוה באוכלוסייה החרדית, שמשמעו קהילה הצומחת במהירות מעבר למשאביה; מערכת החינוך החרדית, שאינה מספקת כישורים לשוק העבודה בעבור בוגרי הישיבות; שיעור נמוך של השתתפות בכוח העבודה של גברים בגיל העבודה והכנסה שוטפת נמוכה למשפחות מגבירים את ממדי העוני, הגבוה בלאו הכי (כ–60% מהחרדים בשנת 2009 הם עניים לפי דוח בנק ישראל 2010) ומקרבים את האסון הדמוגרפי (גורוביץ וכהן–קסטרו 2004). מכיוון שהמגזר החרדי גדל בקצב מהיר מזה של שאר היהודים, והיות שחלק ניכר של הגיל הצעיר הוא אוכלוסייה תלויה וחלק אחר הוא של אוכלוסייה המועסקת בהיקפים מצומצמים ביותר (ראה לוח 6) – הופכת אוכלוסייה זו לנטל על כתפי האוכלוסייה התומכת. בכל שנה בעשור האחרון הועברו כ–8%–10% מהתוצר הלאומי ישירות למשקי הבית הנזקקים (בנק ישראל 2010), וכל שנה גדל הסכום האבסולוטי של ההעברות בשל הגידול בתוצר הלאומי (הצמיחה). עד כה מממנת המדינה סגנון חיים ייחודי זה של האוכלוסייה החרדית, אך עד מתי תוכל ישראל להרשות לעצמה להיות מדינת סעד ולהחזיק אוכלוסיות נתמכות בהיקפים עצומים כאלה?

מה עושה הדמוגרפיה לחברה, לכלכלה ולהתיישבות בישראל

חשוב להתייחס לממדי הגידול של הקבוצות השונות באוכלוסייה בישראל, מכיוון שדמוגרפיה משפיעה על כל ענפי כלכלת המשק. השינויים במאזן הסוציו–דמוגרפי בישראל משתקפים בגידול או צמצום בממדי כוח העבודה, בתקבולים ממסים ותשלומי העברה לציבור הנזקקים ואף בעצם הצמיחה הכלכלית, רמת החיים ואיכות החיים של כלל החברה בישראל. ההשפעות מתחילות בטיב האוכלוסייה מבחינת הרכב הגילים, ההשכלה ושיעורי המועסקים במשק. בהשוואה למדינות המערב, בישראל יש שיעור גבוה של אוכלוסייה תלויה, עקב השיעור הגבוה של ילדים וצעירים שטרם הגיעו לגיל העבודה, בייחוד במגזר החרדי ובקרב המגזר הערבי, בעיקר המוסלמי. המדינה תומכת ישירות באוכלוסייה התלויה באמצעות ביטוח סוציאלי וסעד בצורת תשלומי העברה למשקי הבית דרך המוסד לביטוח לאומי ובאמצעות השקעות ברווחה: חינוך, בריאות, שיכון, שירותים קהילתיים ושירותי דת ועוד.

1 הנוסחה לחישוב שיעור גידול היא: $r = \sqrt[t]{(P_t/P_0)} - 1$, כאשר r שיעור גידול, P גודל האוכלוסייה ו–t מספר שנים. למשל, בשנת 1996 נאמדה אוכלוסיית הגרעין החרדי ב–158 אלף נפש ובשנת 2001 ב–210 אלף נפש (גורוביץ וכהן–קסטרו 2004). מכאן ניתן לחשב את שיעור הגידול לאותה תקופה, וכיו"ב.

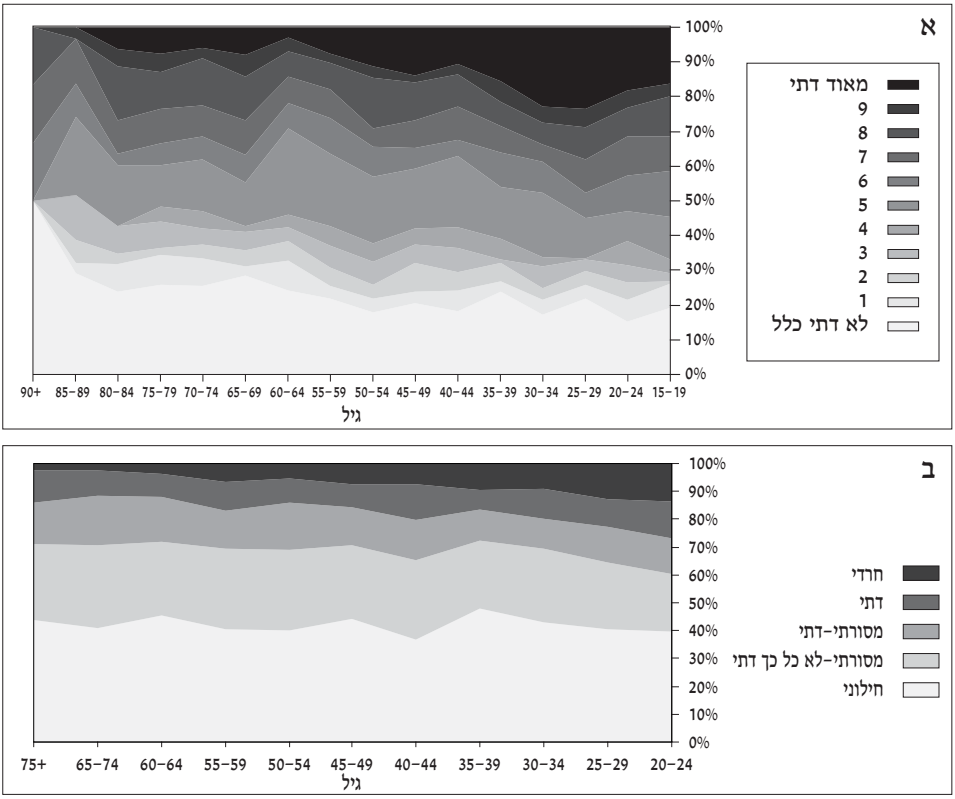

איור 5: הרכב האוכלוסייה הבוגרת היהודית בישראל לפי רמת הדתיות, א) מקור: עיבוד נתוני 2008 European Social Survey ב) מקור: עיבוד נתוני הלמ"ס, הסקר החברתי 2008

שיעור המועסקים בארץ הוא כבר עתה הנמוך ביותר מבין שיעורים אלה במדינות המפותחות: 59.9% משתתפים בכוח העבודה האזרחי ב–2008 (נתוני מפקד אוכלוסין 2008) לעומת ממוצע OECD של 70.8% באותה שנה (OECD 2010). לוחות 3–4 מתארים שיעורי השתתפות דיפרנציאלית בקרב קבוצות האוכלוסייה השונות בכוח העבודה האזרחי בישראל. אוכלוסיית הבלתי–מועסקים אינה תורמת לתוצר במדינה ולצמיחה הכלכלית ואף מהווה נטל כספי על כתפי הצד המפרנס – ומדובר בסכומי עתק. ככל שגדל המגזר החרדי שבניו ובנותיו אינם מקבלים השכלה והכשרה מתאימה לאתגרי המשק המודרני במאה ה–21 וככל שנמנעות מהם המוביליות החברתית וההזדמנויות להשתלב בשוק העבודה האיכותי, כך גדלים הפערים הכלכליים בין האוכלוסייה החרדית לשאר היהודים, וכך נדרשים סכומים הולכים וגדלים של תשלומי העברה על מנת לצמצם פערים אלה ולהחזיק ברמת חיים נאותה (בחינוך, בריאות, ביטחון וכדומה) אוכלוסיות שאינן מממנות את עצמן.

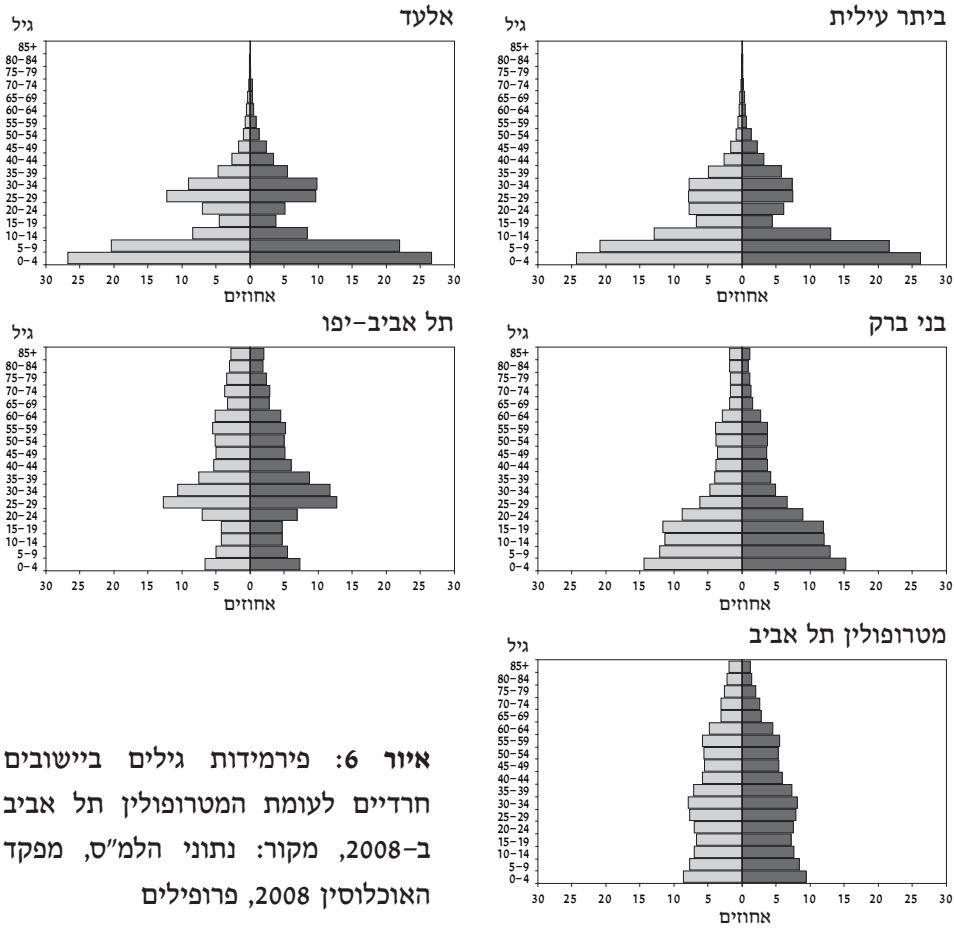

איור 6: פירמידות גילים ביישובים חרדיים לעומת המטרופולין תל אביב ב–2008, מקור: נתוני הלמ"ס, מפקד האוכלוסין 2008, פרופילים

לוח 3: שיעורי אי–השתתפות בכוח העבודה לפי קבוצות אוכלוסייה בשנת 2008

קבוצת האוכלוסייה	שיעור אי–השתתפות בכוח העבודה בקרב בני 20 ומעלה (באחוזים)
יהודים: חילונים, לא–דתיים	29.5
מסורתיים	34.3
דתיים	32.3
חרדים	52.0
ערבים	50.3
בעלי תעודה אקדמית	19.6
בעלי הכנסה ממוצעת לנפש במשק בית מעל 4,000 ש"ח ברוטו לחודש	18.7
חמישה ילדים ויותר במשק הבית	53.5

מקור: נתוני הלמ"ס, הסקר החברתי 2008

לוח 4: אחוז המועסקים בכוח העבודה האזרחי ביישובים נבחרים בשנת 2008

יישוב המגורים	אחוז הגברים בני 15 ומעלה בכוח העבודה האזרחי השנתי	אחוז הנשים בנות 15 ומעלה בכוח העבודה האזרחי השנתי
אריאל	76.5	69.6
מודיעין-מכבים-רעות	76.4	74.3
אילת	76.3	75.5
הוד השרון	75.4	69.5
תל אביב -יפו	74.5	65.3
רמת גן	71.8	63.3
פתח תקווה	71.1	65.1
ראשון לציון	70.9	65.1
חיפה	65.0	56.2
באר שבע	63.9	59.6
נצרת	62.6	26.7
אום אל-פחם	62.1	14.1
אשקלון	60.5	52.1
שפרעם	58.9	24.0
ירושלים	58.6	42.6
טבריה	57.2	54.6
טייבה	54.2	18.3
כפר כנא	53.8	9.8
אופקים	50.9	50.5
רהט	49.4	12.4
צפת	44.7	44.7
בני ברק	40.5	52.5
ביתר עילית	39.7	52.1
ערערה-בנגב	30.5	4.3
חורה	29.5	6.6

מקור: נתוני הלמ"ס, מפקד האוכלוסין 2008

ההשתתפות הדיפרנציאלית בכוח העבודה האזרחי של הקבוצות השונות בחברה לא רק יוצרת מצב של תלות מוחלטת של האוכלוסיות העניות באוכלוסיות המפרנסות, אלא גם מצב של אי-שוויון חברתי-כלכלי חמור שרק הולך וגדל, אי-שביעות רצון, מרמור, תחושות של מחנק בקרב משלמי המסים וסטריאוטיפזציה של האוכלוסייה התלויה. מתעוררות שאלות של צדק חברתי ומתחילות הדילמות הכרוכות בחלוקת העוגה התקציבית - למי מגיע יותר ולאילו מטרות.

מיותר להסביר מדוע הבדלי התרבות בין קבוצות האוכלוסייה המתגוררות בצפיפות רבה עלולות ליצור רקע לחיכוכים, אף אם האנשים בכל הקבוצות השונות האלה מגדירים עצמם כיהודים. ובכל זאת, רק על מנת להדגים עד כמה השקפות העולם של אנשים חילוניים יכולות להיות שונות מראיית העולם הדתית, קל וחומר החרדית, אנו מתארים

עמדות הציבור לגבי השאלה, מה לדעתם הגורמים המרכזיים המשפיעים על מעמדו של אדם בחברה הישראלית (לוח 5). דעת הקהל חשובה כאן להבנת מלוא גובה הפערים בין הקבוצות בשיקולים הקובעים את סדר היום וקבלת ההחלטות ברמת הפרט. למשל, אם הקריטריונים של מצוינות והתקדמות אינם תופסים בחלקים גדולים מן הציבור הישראלי, ואין גם הסכמה על הדרך לקראת המטרות המשותפות, אזי השיח בתוך החברה יהיה רצוף באי–הבנות בלשון המעטה. אם אין הסכמות אידאולוגיות, אזי אי אפשר לגשר על הפערים הללו. יש לצפות למצב שבו הכוח הוא שיקבע את המציאות, ולאו דווקא הקריטריונים של צדק או סובלנות כלפי דעות האחר.

עדיין אין אנו עדים למלוא העוצמה של תופעת ההתחרדות בישראל. ביטויה בשטח יורגש בשיאו כאשר הדור הצעיר ייכנס לגיל השירות הצבאי ולגיל העבודה. התשובה על השאלה איך ישפיע הדבר על שיעורי הגיוס לצה"ל, על התעסוקה ועל התקבולים ממסים תבוא רק בעוד עשור או שניים. עתה, הביטוי להיותה של ישראל דתית יותר נמצא במערכות החינוך וההשכלה (בלס 2009), בשוק העבודה (בן דוד 2009), בפן הגאוגרפי, דהיינו בהתרחבות השכונות החרדיות הקיימות ובהקמת ערים חרדיות חדשות (כהנר 2009), ובנוכחות המתמדת של המפלגות הדתיות בקואליציה.

לוח 5: עמדות לגבי שלושת הגורמים העיקריים המשפיעים על מעמדו של אדם בחברה הישראלית

גורם עיקרי / קבוצת האוכלוסייה	מצב כלכלי	השכלה	כישורים ויכולות	השגחה עליונה	קשרים אישיים	לאום (יהודי/ ערבי)
יהודים: חילונים, לא–דתיים	17.5%		22.0%		17.8%	
מסורתיים	14.7%	15.2%			15.2%	
דתיים	9.9%		11.5%	38.4%		
חרדים	5.8%			77.7%	4.0%	
ערבים	22.8%			16.6%		17.7%
עולי 1990 ואילך	15.5%	13.2%			24.0%	
צעירים בגיל 20–24	15.8%	15.4%		15.2%		
בעלי תעודה אקדמית	15.6%		22.0%		16.6%	
בעלי הכנסה אישית ברוטו לחודש מעל 7,501 ש"ח	15.7%		23.3%		16.6%	

מקור: על–פי נתוני הלמ"ס, הסקר החברתי 2008

ברור כי במדינה ששיטת הבחירות בה יחסית ושאחוז החסימה נמוך בה, כפי שקורה בישראל, העוצמה המספרית מתורגמת לעוצמה פוליטית. ככל שיגדל כוחן האלקטורלי של המפלגות הדתיות והחרדיות, כך יתעצם כוח המיקוח שלהן. בכל דיון בתקציב המדינה עולה הסוגיה של מדיניות הרווחה, וברוב המקרים עד היום נמצאו המפלגות הדתיות בקואליציה והצליחו לשמר במידה רבה על הנוהג של תמיכה ממשלתית רחבה במתן קצבאות הילדים, בתשתיות החינוך הדתי ובמימון אורח החיים החרדי. מעתה, הסיכוי להרכיב ממשלה ללא תמיכה של המפלגות החרדיות בישראל הוא קלוש.

ההחלטות שיתקבלו לגבי סדר היום הציבורי, המרחב הציבורי והנוף התרבותי והאסתטי יהיו כפופות לראיית עולם חרדית ודתית. ואין מדובר רק בענייני היתרים ואיסורים לגבי כשרות, שבת, חיי הפרט, נישואין וגירושין, אלא על כלל ההתנהלות הציבורית במדינה. בראש סדר היום הלאומי יעמדו האינטרסים הדתיים. מדובר בתחומי הרווחה, חינוך תורני שיתפוס נתח עיקרי מזמן הלימודים, משפט ברוח ההלכה, שינויים בנופי הרחוב מלבוש, לוחות מודעות, זקנים, זילות של האקדמיה, המשפט החילוני, הערכה רבה לרבנים והקשורים להם. התקשורת תעבור מהפכה של ממש ויעלמו רבות מן התוכניות העכשוויות. החברה והכלכלה יושפעו משיקולים שעד כה היו נחלת השיח הפנימי בקרב החברה החרדית בלבד.

גם סדר היום המדיני–פוליטי יישתנה. האינטרסים האסטרטגיים של ישראל יהיו נתונים למשא ומתן תמידי בין הגורמים הביטחוניים לדתיים ויחכו לאישור ולתמיכה מצד האחרונים, שיהיו בעלי כוח להטיל וטו גם בתחום ההחלטות הגאו–פוליטיות.

הדיון בשינויים דמוגרפיים בישראל אינו שלם ללא הדיון במערכת החינוך של ישראל. זוהי המערכת היחידה שיכולה לספק מענה יעיל בטווח הארוך לבעיות החברתיות בישראל בהיותה מערכת המקנה נורמות. אך נראה כי בעשור הנוכחי אין מערכת החינוך ערוכה להתמודד עם האתגר: היא חלשה ואין לה מדיניות ברורה בנושא. במקום לצעוד קדימה נראה כי מערכת החינוך נסוגה. ואלה דבריו של איש החינוך ד"ר צבי צמרת, כפי שהוצגו בכנס הרצליה ב–18 בדצמבר 2001 המתממשים במציאות ב–2010:

> היום, כמעט מחצית ילדי ישראל הלומדים בכיתה א' לומדים או בחינוך היהודי חרדי או בחינוך הערבי. אם יימשכו המגמות הדמוגרפיות הנוכחיות, תוך פרק זמן לא ארוך שני שלישים של ילדי המדינה יתחנכו במוסדות לא–ציוניים... בעייתיות מיוחדת שוררת במכללות להכשרת מורים. רמת התלמידים הממוצעת באותן מכללות, אשר תקבע את פני החינוך וההוראה בדור הבא, אינה משביעת רצון... השסעים הבאים פוגעים

באחדותנו ומפוררים את החינוך בישראל: שסעים בין עשירים לעניים; בין יהודים לערבים; בין חילונים לדתיים וחרדים; בין ותיקים לעולים; בין מרכז לפריפריה; בין אזרחי המדינה לעובדים הזרים ובין עדות ישראל. כל השסעים חוץ מן האחרון העמיקו מאוד בשנים האחרונות. מדיניות ההפרדה במערכת החינוך מחלישה את הסולידריות החברתית בישראל ומאיימת על כל ה"יחד" שלנו.

משרד החינוך אינו מצליח לשמור ולטפח מערכת חינוך אחידה בעלת רמה נאותה, אלא מקיים מערכת שמרחיקה מעצמה תלמידים בעלי שאיפות ואמצעים. אך זו אינה הבעיה היחידה. משרד החינוך, עקב לחצים של קבוצות שונות בחברה וההתנהלות הכושלת של מקבלי ההחלטות, אינו מצליח לחייב את כל התלמידים במדינה ללמוד תוכנית ליבה שתקנה להם נורמות דמוקרטיות ומערביות! לכך יהיו השלכות רבות על אופיה של ישראל בעתיד בכל התחומים – הכלכלי, החברתי, התרבותי הפוליטי–לאומי והביטחוני.

עלייה לישראל וירידה מישראל

שיעור גידול האוכלוסין במדינה הוא שינוי שנתי ממוצע בגודל האוכלוסייה באחוזים, ובמילים אחרות הריבוי הטבעי בתוספת מאזן ההגירה (מספר הנכנסים למדינה פחות מספר היוצאים ממנה). שיעור גידול האוכלוסין קובע את ממדי הביקוש של האוכלוסייה לתשתיות (בתי הספר, בתי החולים, כבישים, ביוב), למשאבים (חשמל, מים, קרקע) ולמקומות עבודה. בשנת 2009 היה שיעור גידול האוכלוסין בישראל כ–1.9% (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2010) בעיקר בשל הריבוי הטבעי. מאזן ההגירה מאז 2002 תורם את חלקו לכך במידה קטנה יחסית (לוח 6).

יש הערכות שונות לגבי מספר הישראלים המתגוררים כיום מחוץ לישראל (להלן: יורדים). מאז קום המדינה עלו לישראל יותר מ–3.0 מיליון נפש, וכשליש ממספר זה ירדו. בשנת 2008 נעה אוכלוסיית היורדים בין 543 ל–572 אלף איש (הלמ"ס, הודעה לעיתונות 16.8.10). לכך יש להוסיף את הילדים שנולדו לישראלים השוהים בחו"ל ועוד כ–290 אלף ישראלים המוגדרם כ"לא תושבים". הווי אומר, סך הישראלים בחו"ל הוא כמיליון איש.

לכאורה, אין סיבה לדאגה, כי הרי אין גלי ירידה מאסיביים פוקדים את ישראל. אך מי שמתבונן מקרוב על מאפייני היורדים מבחינת הגיל, ההשכלה, ארץ המוצא והוותק במדינה, אינו רואה תמונה ורודה. בין היורדים נמצא צעירים רבים, משכילים ועולי שנות התשעים מברית המועצות לשעבר. הסיבות לירידה קשורות לרוב להזדמנויות כלכליות שאנשים מוצאים בחוץ לארץ (Gould and Moav 2007), והמצב הכלכלי והביטחוני בארץ (אריאן, בן נון וברנע 2004; אריאן, פיליפוב וקנפלמן 2009).

לוח 6: עלייה וירידה בישראל בשנים 1990–2009

שנה	עולים לישראל[1]	יורדים מישראל[2]
1990	199,516	14,200
1991	176,100	11,400
1992	77,057	12,600
1993	76,805	16,400
1994	79,844	10,100
1995	76,361	16,800
1996	70,919	12,600
1997	66,221	12,800
1998	56,730	13,200
1999	76,766	13,200
2000	60,192	12,800
2001	43,580	19,600
2002	33,567	19,300
2003	23,268	16,300
2004	20,898	14,200
2005	21,180	11,000
2006	19,264	12,800
2007	18,131	11,900
2008	13,699	8,500
2009	14,567	–
סה"כ	1,224,665	259,700

1 מספר העולים החדשים בשנה הנתונה. לוח 4.2 שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות.

2 ישראלים ששהו ברציפות בחו"ל שנה ומעלה. נתוני הירידה מהארץ הם מאזן ההגירה החיצונית: מספר ישראלים היוצאים לחו"ל פחות מספר הישראלים החוזרים מחו"ל בשנה הנתונה. לוח 4.9 שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות.

מקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנים שונות

הרצון לחיות בישראל גם בעתיד הרחוק נבחן בסקרי דעת קהל מאז שנת 2003 בקרב הציבור היהודי בישראל. שיעור המשוכנעים בכך בקרב הציבור הוותיק גילאי 18–40 נע סביב שני שלישים ומגיע בשיאו ל–81% בשנת 2006. אבל, בקרב העולים מבריה"מ לשעבר באותם גילים המגמה נעה סביב חצי מהציבור בלבד. כך, בשנת 2009 רק 48% אמרו כי הם משוכנעים שברצונם לחיות בישראל בעתיד הרחוק, וכאשר נשאלו לגבי רצונם שילדיהם או נכדיהם יחיו בארץ, רק כשליש מהעולים בגילאי 31–50 היו בטוחים בכך (אריאן, פיליפוב וקנפלמן 2009). ואכן, עולים רבים מממשים את רצונם ויורדים מהארץ: עד שנת 2008 יותר מ–90,000 עולים עזבו את ישראל (לוח 7), כלומר כ–10% מסך עולי שנות התשעים מברית המועצות לשעבר.

לוח 7: מספר היורדים מישראל בקרב עולי שנות התשעים מבריה"מ לשעבר

שנה	עולי בריה"מ לשעבר של שנות 1990 שיצאו מישראל	עולי בריה"מ לשעבר של שנות 1990 שחזרו לישראל	יורדים מישראל עולי בריה"מ לשעבר של שנות 1990
1990	400	0	400
1991	3,100	0	3,100
1992	5,800	100	5,700
1993	5,300	300	5,000
1994	5,300	500	4,800
1995	6,300	600	5,700
1996	6,200	900	5,300
1997	6,000	1,300	4,700
1998	6,200	1,200	5,000
1999	5,600	1,500	4,100
2000	6,900	1,500	5,400
2001	8,000	1,200	6,800
2002	9,700	1,200	8,500
2003	9,400	1,500	7,900
2004	8,700	1,900	6,800
2005	7,500	2,100	5,400
2006	7,400	1,900	5,500
2007	6,700	2,000	4,700
סה"כ	92,900	13,700	79,200

מקור: הלמ"ס 2010

תופעה זו, הנקראת "בריחת מוחות", מוכרת זה עשרות שנים: כוח האדם המשכיל והמיומן מהגר למדינות מפותחות שהתשואה לעובד גבוהה בהן יותר מאשר במדינה ממנה היגר. במילים אחרות ההגירה היא לארצות ששם מתגמלים אנשים בעבור השכלתם ועבודתם יותר מאשר במדינות מהן באו. בעבור מדינת ישראל, בריחת מוחות היא סכנה אסטרטגית, שכן ההון האנושי הוא ההון העיקרי שבבעלותה. כדי להמשיך להתקיים כמדינה מודרנית ולשגשג ברמה של המדינות המפותחות יש להכיר בעובדה כי אין תחליף להון האנושי היקר שישראל מאבדת בצורה כה דרמטית (Ben-David 2008). בן דוד בכותרת מאמרו "ניקוי ראש" על בריחת המוחות האקדמיים מישראל מדגיש באמצעות משחק מילים זה, כי כאשר חלק גדול מאליטה האינטלקטואלית והיצרנית בורח, אין לצפות שתהליך זה יביא להשלכות חיוביות כלשהן בעבור המדינה. האוכלוסייה העוזבת היא המפרנסת ומשלמת המסים, והיא חלק מן העתיד הכלכלי והחוסן הלאומי של ישראל (Ben-David 2008).

סיכום

העלייה הייתה תמיד פוליסת הביטוח של העם היהודי בארץ ישראל מול הריבוי הטבעי הגבוה של השכנים הערבים. גם היום, ואולי יותר מתמיד, העלייה לישראל וההגירה ממנה הם מרכיב חיוני ביותר בכל תחזית על עתידנו במרחב זה.

נתוני הירידה שהצבענו עליהם אינם מעודדים, מה עוד שאנו מעריכים שככל שתגדל כאן הצפיפות, ככל שיתעצם הגידול באוכלוסייה הדתית, ככל שחוסר המשילות יאפיין את חברתנו – כך ילכו וירבו הנוטשים את הארץ. מכיוון שהיורדים הם אוכלוסייה חזקה, הרי זה הופך לאתגר לאומי ממדריגה ראשונה. שיקולי איכות חיים, איכות סביבה, משילות, אכיפת חוק, צמיחה וציונות הן מילות מפתח לעצירת מגמות קשות אלו.

פרק שישי: התכנסות עם ישראל למדינת תל אביב

אם אכן הכותרת מיצגת את המציאות, כי אז קיימת סכנה ממשית לאובדן ירושלים כבירה היהודית של ישראל ולאובדן חבלי ארץ שבפריפריה ובהם הגליל והנגב הצפוני. בכמה טריטוריות ובהן מזרח ירושלים, מרכז הגליל, ואדי ערה וצפון הנגב, ערביי ישראל הם כבר כיום הרוב המכריע. ב–2010 היו מבין תושבי הגליל ההררי 23% יהודים ו–73% לא–יהודים (הלמ"ס, השנתון הסטטיסטי לישראל 2010, לוח 2.8). 95% מתושבי אזור ואדי ערה הם ערבים מוסלמים, ובמרחבי הבדווים בנגב סביב באר שבע – כל האוכלוסייה מוסלמית. היהודים יושבים בשוליים: בבאר שבע, ערד, דימונה וכפר ירוחם, וגם במקומות אלה אינו פוסק קצב חדירת הבדווים. אם לא תיעשה פעולה דחופה, יש להניח כי בעתיד הלא–רחוק נקבל מפה ברורה למדי של חלוקת הארץ העתידית, מפה שתזכיר מאוד את הצעת החלוקה של האו"מ ב–29.11.47. ההיסטוריה של מיעוטים שונים בעולם בעבר (הרחוק והקרוב) ובהווה מלמדת אותנו, כי מיעוט שהוא בגדר רוב בטריטוריה שלו ושהוא בעל תודעה לאומית ומנהיגות לאומית, יעשה כל שביכולתו כדי לממש את מאווייו הלאומיים – על ידי אוטונומיה, אירידנטה (התחברות למדינה שמעבר לגבול), או הרס המדינה מבפנים כדי להופכה בסופו של דבר למדינתו של אותו מיעוט שהפך לרוב.

בשלב הראשון, הנמצא בעיצומו, בורחים היהודים מירושלים ומתכנסים בהדרגה אל עבר גוש דן. בעשור וחצי האחרונים נטשו את ירושלים יותר מ–220 אלף יהודים (לעומת כ–100 אלף נכנסים בלבד), רובם חילונים ודתיים–לאומיים ("חובשי כיפות סרוגות"), שהיו המשענת הכלכלית של העיר. הם הותירו מאחוריהם עיר ענייה, מזוהמת, עם שירותים ירודים ותחושה כבדה של אובדן שליטה, ושבעתיים במגזר הערבי–פלסטיני. הפלסטינים לא רק נכנסים לעיר במספרים מבהילים, אלא גם סוגרים עליה בבנייה פראית מאזור רמאללה–אל–בירה בצפון, דרך מכמש, ענתא, ערב סואחרה, פזורות מדבר יהודה ועד בית סוחור, בית לחם, בית ג'לה, בתיר וחוסין. התכנסות היהודים אל גוש דן נעשית גם מן הצפון הרחוק והקרוב (כולל חיפה), וכמובן, מיישובי הפריפריה היהודית בדרום (סופר וביסטרוב 2006, 2008) (איור 7). בשלב השני, כאשר יהודי ישראל ייוותרו בגוש דן רבתי, זו תהיה עיר–מדינה ללא עורף, מוטרדת מכל הכיוונים בחדירות ובפיגועים וימי חייה יהיו ספורים בלבד עד לניצחון הפלסטיני–ערבי המוחלט. בלי פתרון מרחבי הולם לקיום היהודי אין שום ערך לדיונים על מדינה יהודית, דמוקרטית, אזרחית, שוות זכויות, וכיוצא באלה מליצות.

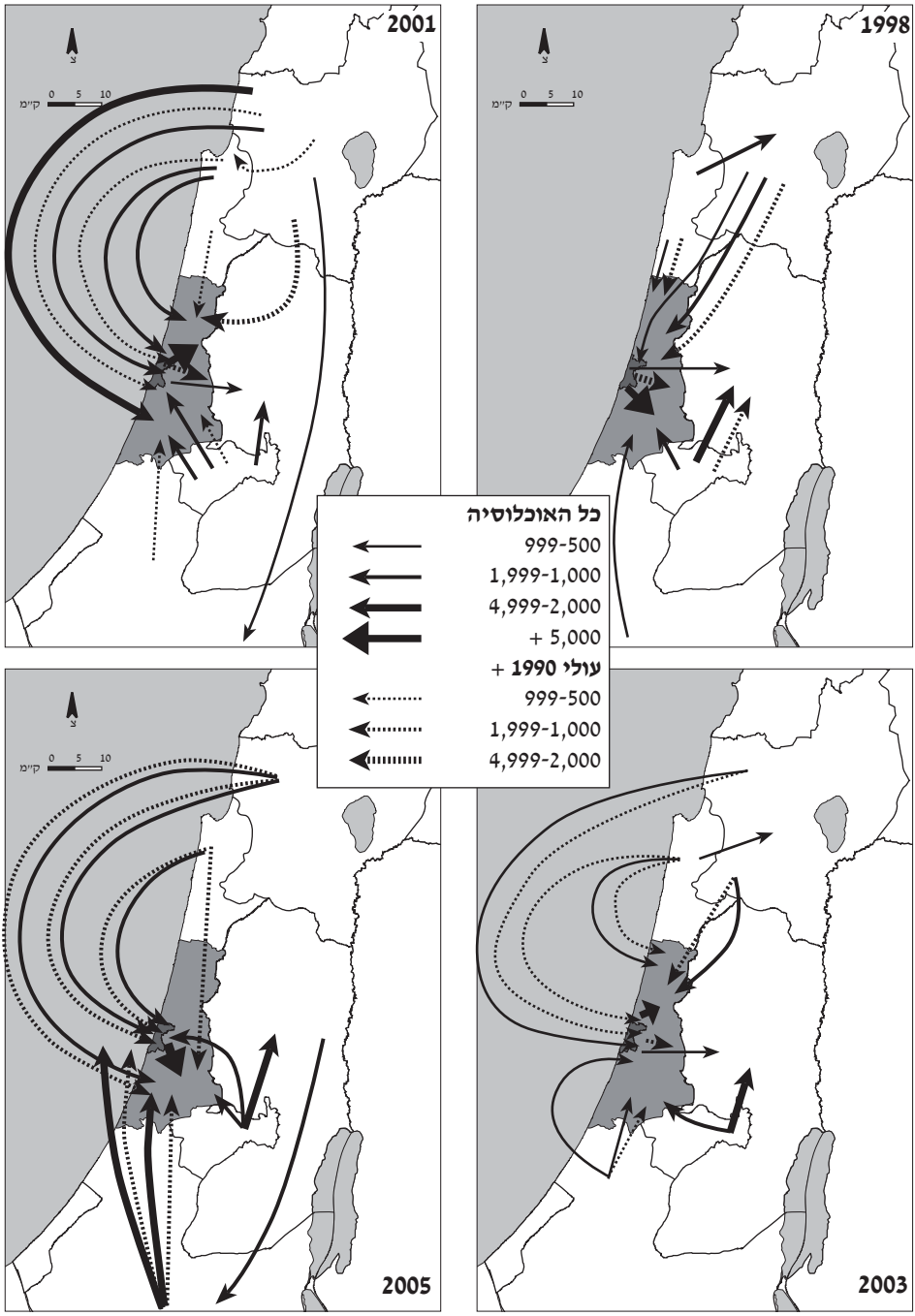

איור 7: הגירת היהודים למרכז הארץ 1998–2005, מקור: נתוני הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות

לוח 8: תל אביב מול ערים אחרות: השכלה, הכנסה ושימוש במוצרי בני–קיימא ב–2008

	בעלי תואר אקדמי	מחשב אישי במשק בית	אחוז בכוח עבודה אזרחי שנתי	שכר ברוטו ממוצע חודשי למשרת שכיר (ש"ח)	מינוי לאינטרנט במשק בית	2+ מכוניות במשק בית
תל אביב–יפו	36.9%	78.6%	69.7	9,772	95.1%	16.9%
ירושלים	21.8%	62.3%	50.2	7,180	78.9%	11.7%
חיפה	32.3%	72.9%	60.3	8,200	94.5%	16.7%
אשדוד	19.8%	68.4%	58.9	6,872	91.1%	12.1%

מקור: על–פי נתוני הלמ"ס, מפקד האוכלוסין 2008, פרופילים; סקר הכנסות 2008, לוח 24

ההכנסה החודשית מעבודה ברחובות עמדה בשנת 2006 על 14,262 ש"ח, בתל–אביב 13,170 ש"ח; בבאר–שבע 10,249 ש"ח, בירושלים 9,801 ש"ח; בצפת ובצפון 8,521 ש"ח (קיפניס 2009). כל נתון זועק: זאת שערורייה לאומית, זאת בגידה בבירת ישראל ובשוליים הלאומיים.

לוח 9: שליטתה של תל אביב רבתי בכלכלה ובחברה הישראלית

	ת"א רבתי	יתר ישראל
משרדי אם של מוסדות פיננסיים	84%	16%
עורכי דין	70%	30%
רואי חשבון	73%	27%
מפעלי הייטק	70%	30%
מקום עבודה של רופאים מומחים	80%	20%
מקום עבודה של אנשים משפיעים	86%	14%
נשים משפיעות (מקום העסק)	86%	14%
עשירי ישראל (יותר מ–100 מיליון ד') מקום העסק	88%	4% (8% בחו"ל)
אמני בימה	89%	11%
פרסומאים	77%	23%
אדריכלים	74%	26%

מקור: קיפניס 2009: 250

אז מה נותר בפריפריה? חקלאות, שירותי אירוח, תעשייה מסורתית, בדווים, ערביי ירושלים, חרדי ירושלים, ערביי הצפון וכמה חיפאים שאורזים חפצים בדרך לתל אביב או לניו יורק. ומי הולך למרכז? כל הנוער היהודי החזק ובעיקר בני 30–45. התוצאות כמובן מורגשות בפריפריה, כפי שמלמד לוח 10.

לוח 10: שעור היהודים בנפות השולים מול מחוזות המרכז ותל אביב

	1990	1995	2000	2008	2009
נפת צפת	91	89.6	90.5	85.3	85.6
נפת כנרת	73	73	68.9	67.3	66.9
אזור הרי נצרת	26	28.6	28.3	26.1	22.1
נפת חיפה	90.1	88.9	90.7	82.1	81.8
נפת באר–שבע	78	76	76.7	63.6	63
אזור באר שבע	69	66.2	65.6		50.35
הרי ירושלים	72.6	71.2	69.2	67.5	67.3
מחוז מרכז				87.96	87.97
מחוז ת"א				93.7	93.6

מקור: הלמ"ס, השנתון הסטטיסטי לישראל, שנים שונות. נתוני 1990–2000 מתייחסים ליהודים ולאחרים.

נתוני 2008–2009 רק ליהודים.

לוחות 8–10 מספרים את הסיפור הבא: הפריפריה היהודית מהגרת למדינת תל אביב ומשאירה בשוליים יהודים חלשים ונחלשים וערבים מתעצמים והולכים, הניסיון ההיסטורי בעניין זה אינו מבשר טובות: **כל העוצמה הכלכלית, החברתית, התרבותית, התקשורתית, החינוכית וגם הצבאית נמצאת במדינת תל אביב ומותירה את הפריפריה כמִדבר. החיים הטובים באזור תל אביב יוצרים אשליה ש"הכול בסדר", "מעולם לא היה לנו טוב יותר" ומכאן קצרה הדרך להילולה רבתי, לנהנתנות, לאגואיזם, להשתמטות מצה"ל, לאימוץ תרבות קוסמופוליטית, לאטימות לאחר ולפריפריה, וגם ל"ציונות" ול"מדינה היהודית".**

מדינת תל אביב עצמה הופכת במהירות לאיום אסטרטגי על קיומה של הישות היהודית במזרח התיכון. סך הנתונים שמציגים לוחות 8–10 אומרים דבר אחד פשוט שמנהיגי תל אביב ותושביה מסרבים לקלוט ולהפנים: **ישראל הולכת ונהרסת כמדינה יהודית, ובתוך תקופה קצרה תותיר רק את תל אביב ובנותיה כישות יהודית, אך רק לתקופת זמן קצרה, כי בלי עורף היא תהפוך למצדה – היא צועדת לקראת התאבדות. שום תירוץ, התפתלות, הטחת האשמה לא יעזרו למנוע תהליך נורא זה, כמובן, אם לא יחול מפנה, קודם כול תודעתי, ואחר כך גם מעשי ונמרץ.**

לפני שנסכם נעיר הערה חשובה ומטרידה: במשך שנים מציגים מנהיגים פוליטיים, אנשי אקדמיה ועיתונאים תמונות מצב ותחזיות קודרות, ותמיד מסיימים באמירות כמו "אם נעשה כך וכך, כי אז נפתור את הבעיות, כולן או חלקן". צר לנו לומר, אחרי עשרות שנים של מעורבות עמוקה בסוגיה, כי לדעתנו אסור עוד לדבר על מה צריך לעשות,

כי בנושאים הגאודמוגרפיים לא ייעשה דבר מראש, בתשומת לב ומתוך ראייה למרחוק. זאת אמירה קשה, אך מעוגנת במציאות. מי שמוביל ומכוון את המדינה הם בעלי ההון, המשפיעים מאוד על המנהיגות הפוליטית והמעוניינים במדיניות נאו–ליברלית ובין היתר בתהליכי הפרטה, במיסוי נמוך וברמות שכר נמוכות (לא לעצמם). האינטרס הציבורי הכלל–ישראלי רחוק מלבם, והמגזר הערבי והמתרחש בו – קל וחומר. הם אינם יודעים מאומה על הפריפריה ועל תהליכים גאודמוגרפיים, ואינם מבינים כי בהזנחת נושאים אלה הם מביאים כליה על ישראל. אנו מרשים לעצמנו לקבוע, כי לרבים מהם ישראל ועתידה אינם ממש חשובים – לכל אחד מהם יש דרכון נוסף, והם יכולים להעביר במהירות את הונם לשווייץ, לרומניה, לפולין או לארצות הברית, ללא כל שיקול לאומי. הם אף מקבלים סיוע מהפקידות הבכירה, שמלבד היעילות הכלכלית אין מעניין אותה דבר, ובוודאי לא מקומות מרוחקים כמו ירוחם, עפולה וכרמיאל (בנושא זה ראו בין היתר, שפר 2007). עם השנים נראה המשטר הפוליטי הישראלי יותר ויותר כאוליגרכיה שבה קשרי הון ושלטון ואינטרסים צרים של חבורה זו הופכים לבסיס מקובל ומוסכם. אלו הם "קברניטי" הטיטניק–ישראל, שבה פתחנו חוברת זו.

לאן תוביל אותנו המציאות הזאת? מה יקרה בעוד חמש שנים, בעוד עשר ובעוד 20 שנה? ניתוח הנתונים יסייע לנו לענות על כך, ואז אולי נדע כיצד עלינו, האזרחים מן השורה ואלה שאכפת להם, להכין את הכלים להתמודדות עם האירוע הבא ואולי שרשרת האירועים פרי ההזנחה בת עשרות שנים, שהתעצמה לאחרונה. להלן נציג שתי חלופות אפשריות.

החלופה הראשונה – טבעת החנק תתהדק סביב מדינת תל אביב עד לקריסתה. ערביי ישראל יהיו חלק אינטגרלי מהמאבק הערבי הכולל נגד ישראל. חיל האוויר עם הכוחות האדירים שלו ויתר יחידות צה"ל יהיו בלתי רלוונטיים לתהליכים שתיארנו.

החלופה השנייה – אחרי נסיגות טריטוריאליות ודמוגרפיות רבות בנגב, בגליל, בירושלים ובמשולש יתעורר יצר החיים היהודי ויביא לתגובות, לרבות תגובות אלימות. דקה אחרי האסון יקומו הכוחות האדירים והחבויים בעם היהודי היושב בציון וייעשה מה שצריך היה להיעשות שנים קודם לכן בצורה מסודרת – לפזר אוכלוסייה ולהפנות את כל המשאבים הלאומיים לאזורי המצוקה בפריפריה. מכיוון שזה ייעשה מאוחר מדי, מן הסתם זה ייעשה בפזיזות, בהרבה שגיאות, ולא יוסיף לדו–קיום השברירי ממילא.

סיכום ומסקנות

במסמך זה הצבענו על שורה ארוכה של איומים על ישראל בקצבי זמן שונים. כולם דורשים פתרונות אך חלקם משוועים לפתרון מיידי. כמעט רובם נובעים ממיקומה הגאוגרפי של ישראל במזרח התיכון האלים והקיצוני. לכולם קשר לדמוגרפיה, קרי לריבוי הטבעי הגבוה של האוכלוסיות השונות השוכנות בה, הנעשות עניות יותר ועל כן אלימות יותר. בין היתר הצבענו על רוב יהודי ההולך ומצטמק בארץ ישראל בגלל הריבוי הטבעי הגבוה במגזרים הערביים בארץ ישראל אך גם בגלל ירידה; על הפריפריה כולל ירושלים, הננטשת על ידי היהודים; על האוכלוסייה דתית המתעצמת ולידה אוכלוסייה ערבית גדולה ושתיהן יונקות את לשד עצמותיו של המעמד הבינוני המתמעט והולך ועל קריסת התשתיות התומכות באוכלוסיות הללו. הצבענו על סימני עולם שלישי בישראל בכל תחום ועניין; על הסכסוך הערבי–ישראלי הנמשך ושיימשך עוד כנראה עשרות שנים; על העלייה הנמצאת בסימן התמעטות ומולה סכנת ירידה גוברת של הטובים בבני הארץ; על התפוררות החוסן הלאומי והאמון בצה"ל; על הידרדרות ביחסי יהודים וערבים בתוככי ישראל; על מצב חברתי גרוע; על פערים בלתי נסבלים בין עשירים לעניים; ועל רמת החינוך הנמוכה.

כמו כן, הצבענו על תהליך שהוא אמנם אטי אך מטריד של הפיכת ישראל בעצם לפדרציה רופפת של כמה מדינות–מחוז ההולכות ונעשות שונות וזרות זו לזו (מפה 5):

במרכז הארץ מתפתחת מדינת תל אביב, המסוכנת מבין כולן, שכן היא עשירה ומתעשרת מיום ליום יותר, היא בועטת בסביבתה, עשיריה אטומים לנעשה מחוץ לגבולותיה, והיא שואבת אליה את כל הכוחות היהודיים החזקים מיתר המחוזות, עד שאורבת לנו סכנה קיומית.

לידה ממזרח צומחת "מדינת יהודה", המורכבת מ–2.5 מיליון פלסטינים "שקופים" ומכ–300,000 תושבים יהודים (חלקם הקטן פורעי חוק), ובקרבם צומחת מנהיגות חלופית המאופיינת בקיצוניות. חלק ממנהיגים אלה והנוהים אחריהם אינם מכירים בבתי המשפט הישראלים ובריבונות הישראלית שממערבה להם – בדגלה, בצבאה ובחוקיה. נערי הגבעות, רבני יצהר ונוער מקביל להם בתוככי הקו הירוק הם כוחות החלוץ בתהליך היווצרותה של מדינה זו.

מדרום למדינת תל אביב צומחת מדינת בדווים ששטח השתרעותה הוא עצום. חלוצי מתיישביה יושבים במבואות ראשון לציון ואחרוני המתיישבים בדרום כבר חודרים למצפה

רמון. ממזרח הם גולשים למדבר יהודה וממערב נוגעים ברצועת עזה. הם מונים רק כ–190,000 נפשות, אך יש להם חוקים משלהם, בתי משפט והוצאות לפועל משלהם, תרבות משלהם ומקורות הכנסה ייחודיים להם. הקשר היחיד למדינת–האם מתממש ב–1 בכל חודש, עת מתקבלות קצבאות הילדים והקצבאות האחרות. ממטרד בדרום הרחוק בשנות ה–50 הופך האזור, ולא רק באשמתו, לאיום אסטרטגי על ישראל כולה.

בצפון, במרכז הגליל, צומחת לאטה, בשקט ובשלווה, מדינה פלסטינית של 0.75 מיליון תושבים ערבים (פלסטינים), המדגישים את התבדלותם ממדינת ישראל. למנהיגות ולקיצונים שבה יש חזון עתידי משלהם. סמלי ישראל העכשוויים אינם נחלתם.

את הפדרציה הזאת, המכונה מדינת ישראל, משלימים הפריפריה היהודית הענייה והמוחלשת בדרום ובצפון ושאריות הציונים שעדיין מתגוררים בירושלים הבירה ("שחוברה לה יחדיו"). מדינת הפריפריה היא זו שצעיריה משרתים ביחידות הלוחמות של צה"ל, משרתים במסעדות הצפון והדרום את תושבי תל אביב בסופי השבוע, שולחים לתל אביב את החלב והירקות הטריים ומחזיקים בגופם ממש באופן אישי את גבולותיה של הפדרציה.

אם לא תיארנו די הצורך את הפערים הקיימים בישראל מן ההיבט הגאוגרפי, הרי על מפה זו יש להניח את השסעים החברתיים בין קבוצות האתניות השונות, וביניהן ישראלים וותיקים מול העולים שחלקם עוד לא נקלטו, אוכלוסיית הזרים, אוכלוסיית ערבים אזרחים, ערבים תושבים, ערבים שב"חים ועוד רבים. הרשימה ההטרוגנית אינה סופית, כי הזנחת הצפון פוגעת גם בדרוזים שהולכים ומתרחקים מהליבה, הנוצרים שמאסו במזרח התיכון ובארץ בכלל חרדים לקבוצותיהם המתקוטטות בינן לעצמן ועם אחרים. ואין לשכוח את הפערים בין ימין לשמאל שהופכים לעוינים זה לזה ואת הפערים בין עשירים מאוד לעניים מאוד. אכן שסעים חברתיים וגאוגרפיים הם חמורים במיוחד כשאין משילות פוליטית ערכית, תרבותית במציאות הפוליטית והגאופוליטית המזרח תיכונית הכה קשה. יש חפיפה מאוד בלתי נעימה בין מפת הפדרציה למפת השסעים השונים – עשירים במרכז, העניים בעיקר בשוליים, הערבים בשוליים היהודיים (מפה 5).

מתוך הבעיות הרבות שנוחתות על ישראל שמנו דגש בחוברת זו רק על התהליכים הדמוגרפיים הבאים:

- לחצים על ישראל מצד שכנים קרובים ורחוקים
- יחסים מתוחים בין יהודים לעם הפלסטיני בכל מרחבי ארץ ישראל

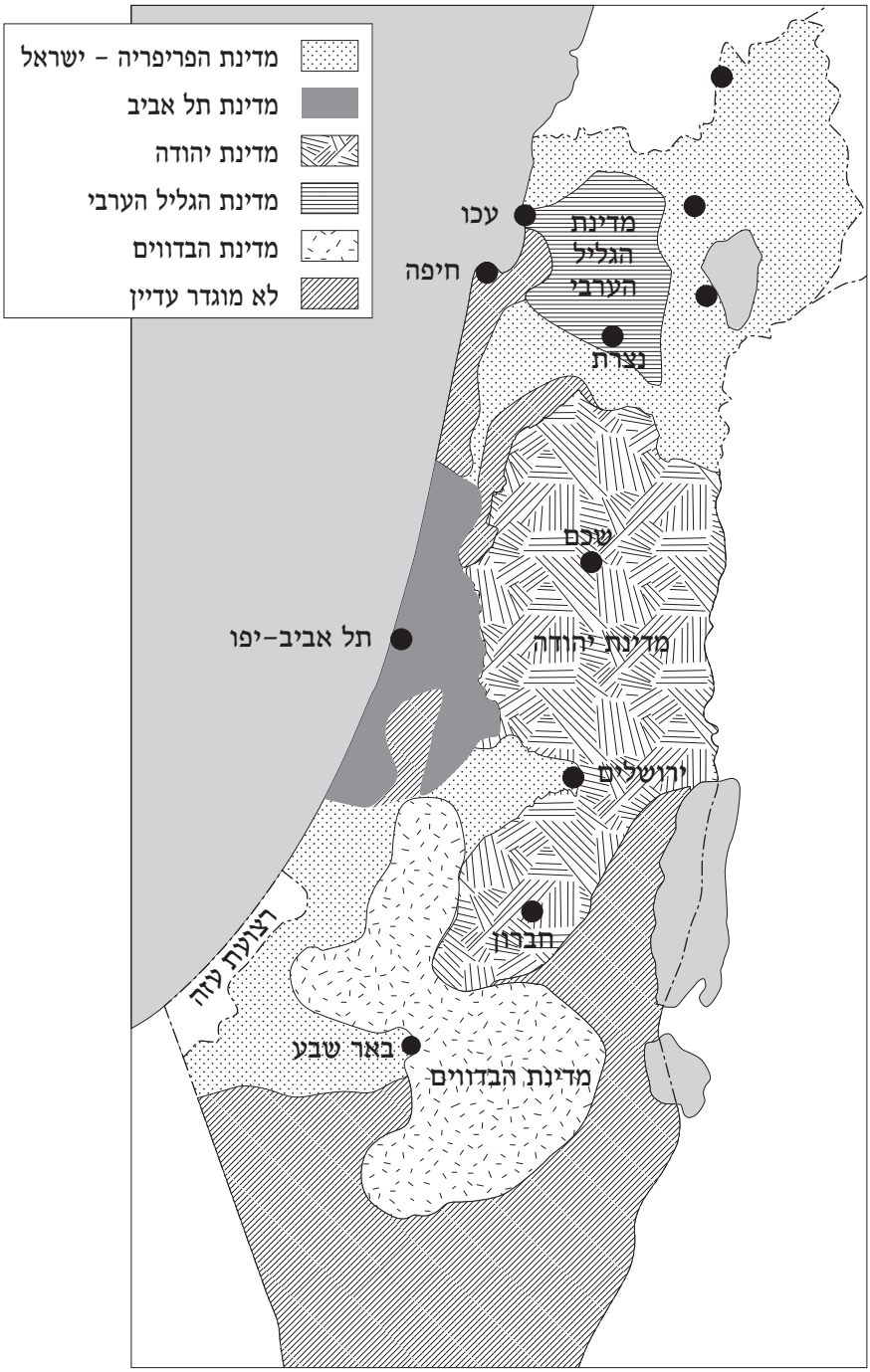

מפה 5: ה"פדרציה" הישראלית – 2010

- הצפיפות ההופכת את ישראל למדינה הצפופה ביותר בעולם המערבי
- התהליך שבו ישראל הולכת ונעשית דתית
- ישראל ההולכת ומתכנסת לתוככי תל אביב

על נושאים אלה דנו כבר בעבר (ראה, למשל, סופר 2001; סופר וביסטרוב 2004; ביסטרוב וסופר 2007; סופר וכנען 2004; סופר ושלו 2004) וגם הצענו פתרונות. כך הצגנו את עניין הפלישה הערבית–אפריקנית–אסיינית לישראל והמלצנו על הקמת גדר של ממש בגבול ישראל–מצרים כדי להדוף את גלי הפולשים מאפריקה (סופר 2009). ב–18.7.10 בהופעה בפני ממשלת ישראל, הוצגו הנתונים והתחזיות על ממדי הפלישה הצפויים בעתיד. ואכן, נפלה החלטה בממשלה על זירוז הקמת הגדר לאורך גבול מצרים. גדר זו תצמצם בין השאר גם את הקשרים הפלילים והביטחוניים בין תושבי הדרום לתושבי סיני וירדן. אם כך ייעשה, יחזור בהדרגה הנגב לחיקה של ישראל הריבונית.

הסובלנות כלפי ישראל בעולם המערבי מתקרבת לקצה. זוהי תערובת של אנטישמיות גרידא ושנאה לישראל יחד. עלינו לשאול היכן חלקנו בתהליך והיכן לא נוכל לסייע, כי השנאה אלינו לא נולדה אתמול ומן הסתם תימשך.

כבר בעבר התרענו על הצפיפות הגבוהה המאיימת על ישראל בהידרדרות לכדי מדינת עולם שלישי (ביסטרוב 2007). כבר בעבר פרסמנו מסמכים על הצורך להתמודד בדחיפות עם ההתכנסות למדינת תל אביב מחד גיסא ועם הפקרת הפריפריה מאידך גיסא (סופר וביסטרוב 2006, 2008). אנו חוזרים על עיקרי הפתרונות וסדרי העדיפויות של ישראל:

בראש וראשונה יש להציל את ירושלים. הדבר מחייב העברת כל משרדי השלטון לבירה, ומיד. משרדי ממשלה שעדיין יושבים בתל אביב, ובהם המטכ"ל, משרד הביטחון ויתר זרועות הביטחון (חצר המכללות, גלי צה"ל, דובר צה"ל) – כל אלה יועתקו לאלתר מ"מדינת תל אביב". רק ברשימה הקצרה של מוסדות שהבאנו כאן "החזרנו" לירושלים כמה אלפי מועסקים. חלקם יעברו לגור שם וחלקם ישלמו מחיר נסיעות טורדות בכבישי ישראל. בעקבותיהם תיאלץ גם התקשורת התל אביבית לעלות יום יום לבירת ישראל.

טריז של יישובים יהודיים שיחצוץ בין רצועת עזה לבדווים החיים בדרום חיוני ביותר, ועל כן יש לראות ברצף היישובים אשקלון–שדרות–נתיבות–אופקים–באר שבע ציר אסטרטגי לפיתוח. אם באר שבע תגיע לחצי מיליון תושבים, ממילא תיפתר גם בעיית הבדווים בנגב הצפוני, על ידי שילובם בחברה הישראלית. כיצד מביאים חצי מיליון יהודים לבאר שבע?

רכבות מהירות ביותר בציר באר שבע–קרית גת–תל אביב או דרך אשקלון לתל אביב יקרבו את בירת הנגב לליבה. זה המצב ביפן ובצרפת, ואלה פתרונות בני–ביצוע.

פיזור האוכלוסייה חייב לכלול גם את הצפון, לטובת יהודים וערבים גם יחד, ובין היתר את חיזוק סובב ג'נין, ואדי ערה, ויישובי ה"כוכבים" במישור החוף הצפוני והדרומי. כיצד עושים זאת? רכבות מהירות, השקעות בעוד מוסדות חינוך גבוהים, בתי חולים משוכללים, יצירת תשתית להקמת מפעלים פרטיים בפריפריה.

על ממשלת ישראל לבצע מפעלים שכבר דובר בהם – עיר הבה"דים נמצאת על סדר היום הלאומי מאז 1957. יש להמשיך ולהוריד את צה"ל דרומה, אבל בשטח המתפנה במרכז יש להבטיח פארקים ירוקים ולא שיכוני ענק. הפסקתה של חגיגת הנדל"ן הפרועה תפעל לטובת האזרח הקטן הנושא בנטל האמיתי של אחזקת המדינה. השמירה על ישראל כמדינת עולם ראשון אפשרית על ידי בנייה לגובה ובאיכות גבוהה, על ידי אכיפת החוק במלוא העוצמה בכל התחומים – נהיגה, שכרות, סמים, אלימות לשמה, שמירה על הניקיון, בנייה חוקית, תשלום מסים – על ידי מבצעי תשתיות בקנה מידה שלא הכרנו בעבר והעלאת החינוך לשלב גבוה בסדר העדיפות. **קנה המידה לשכר חייב לשקלל את תרומת האדם לחברה, למדינה ולעתידה, וברור שהמורה עומד מעל לכל מקצוע אחר וחייב להיות מתוגמל בהתאם לכך. חברה המשלמת למורה כמו למלצר (בלי טיפ) אינה רשאית להיחשב למדינה מתוקנת או למדינת עולם ראשון. מי שאיפשר את המציאות הקשה בתחום החינוך ומשמר מצב זה כיום הוא בחזקת פושע!**

לנוכח כל אלה יש לזכור, כי שטחה של ישראל קטן מזה של ארצות בעלות אוכלוסייה דומה בגודלה. כ–60% משטחה הם אזורים מדבריים או חצי צחיחים, שקשה להקים בהם יישובים. כ–42% משטח ישראל הם שטחי צבא וביטחון (אורן 2005), רובם באזורי המדבר, אך גם ברמת הגולן, לאורך חופי הארץ, באזורים השולטים בפסגות ההרים ובמישורים (שם ממוקמים שדות תעופה ובסיסי צבא גדולים). התוצאה היא, שהארץ שמצפון לבאר שבע היא מן האזורים הצפופים ביותר בעולם המערבי. ארץ כזאת תתקשה לקלוט מאות ואלפי מהגרים מבלי שתיפגע איכות החיים. את מעט המקום הפנוי יש לשמור לעולים יהודים שירצו לבוא לחיות בישראל.

רבים מן המתכננים משווים בין ישראל להולנד ("השד אינו נורא כל כך"). אכן, הולנד צפופה כמו ישראל (בשנת 2010), אבל הריבוי הטבעי בה קרוב לאפס, היא אינה ארץ מדברית או חצי מדברית, ושכנותיה – גרמניה, בלגיה ולוקסמבורג – דומות לה באוריינטציה

המערבית, בדת הנוצרית ובהכנסה לנפש, וכולן מאוגדות עמה באיחוד כלכלי משותף. מאז מלחמת העולם השנייה אין להולנד סיבה לחשוש מפני שאיפות טריטוריאליות של שכנותיה, ולכן היא גם איננה זקוקה לצבא בהיקפים של צה"ל.

סינגפור, הולנד וניו–יורק הן דוגמאות למקומות צפופים שהחיים בהם יכולים להיות סבירים, תרבותיים ואפשריים. הדבר מתאפשר רק כשיש חוק וסדרי עדיפויות ברורים ושקופים לכל במדינה, ולא אנרכיה. אין דרך לשמר משטר דמוקרטי יעיל ללא אכיפת החוק ושמירה על הסדר הציבורי. ללא מרכיבים אלה תמשיך הדמוקרטיה הישראלית להיחלש ולאבד את אמון הציבור בדרך לדעיכתה המוחלטת. לכן, כבר עתה יש לשלש את כוחה של המשטרה – יש די כוח אדם במגזר הערבי והחרדי; הם יכולים לשרת במשטרה בהמוניהם כחלק משירות לאומי לטובת כלל הציבור. ממילא, אכיפת החוק תקטין חלק מהמתחים בין היהודים לערבים ותביא לשיפור עצום במערכת המוניציפלית במגזר הערבי. בדברינו אלה אנו רומזים לכך שחלק גדול מכשלי השלטון קשורים בכשלי מערכת המשפט ואכיפת החוק בישראל.

אם תהיה ישראל ארץ טובה, יבואו לכאן יהודים למרות הצפיפות הרבה, והחזקים ירצו להישאר כאן. הדבר מחייב פתרונות תשתיתיות ותכנון לאומי ארוך טווח. כרגע יהודי צרפת מעדיפים את מונטריאול, יהודי דרום אפריקה העדיפו את אוסטרליה, ומיליוני יהודים מרוסיה וממקומות אחרים מעדיפים את ניו יורק, שלא לדבר על חלק מהישראלים עצמם שהולכים לכל המקומות הללו.

נותרו שני נושאים שהצגנו המחייבים התייחסות נפרדת – יחסים מתוחים בין יהודים לעם הפלסטיני ונושא המשילות בישראל, דווקא לנוכח הגידול המרשים באוכלוסייה החרדית והדתית–לאומית.

יחסי העם היהודי והעם הפלסטיני

את המספרים הדמוגרפים המאיימים של העם הפלסטיני על ישראל היהודית יש לפרק על פי המטרות והיכולות שיש לנו בשיטות דמוקרטיות. פרידה מרצועת עזה ומרוב שטחי יהודה ושומרון מורידה מעל ישראל נטל של 2.5 מיליוני פלסטינים ביהודה ושומרון ו–1.5 מיליוני פלסטינים ברצועת עזה (נכון ל–2010). אמנם, יציאה ממרחבים אלה יוצרת שורה של אתגרים ביטחוניים וגם עימותים עם תושבים יהודים בשטחים אלה, אך קיומה של ישראל היהודית–ציונית חשוב יותר מפחדים אלה ואחרים.

שאלת היחסים בין ישראל לשכנותיה ובעיקר יחסיה עם העם הפלסטיני אינה תלויה רק בה. אנו איננו רצויים כאן. על ישראל להגדיר את גבולותיה הקבועים בצורה חד–צדדית ומתוך דאגה לעתידה כמדינה יהודית וציונית בגבולות בני–הגנה. גדרות ההפרדה ביהודה ושומרון וברצועת עזה הוכיחו את יעילותן נגד חדירות מתאבדים ופלישת פלסטינים לישראל וצמצמו חלק מהפשיעה. על אתגרים אחרים ובהם ירי תלול מסלול ומנהרות נצטרך להמשיך ולחפש תשובות.

בתוככי ישראל שוכנים כ–1.5 מיליון פלסטינים המחולקים לקבוצות דתיות ואתניות שונות (נוצרים, בדווים בדרום, בדווים בצפון, ערביי המשולש, ערביי הצפון וערביי הערים המעורבות). יש בכוחה של ישראל לקדם אוכלוסיות אלו – מי מהן מהר יותר ומי לאט יותר – ולפחות כלכלית לשלבן לשביעות הרצון של כולם. פריחה כלכלית ושילובם בכלכלת ישראל תפחית את הייאוש והחרדה בקרבם, ובד בבד ייאכף החוק נגד פורעים ומסיתים. ייהוד הגליל וייהוד הנגב יתרמו דווקא ליתר שילוב של ערביי הפריפריה עם היהודים. ייהוד הפריפריה יזרים לשם כסף רב, יספק תעסוקה ואיכות חיים וכמו בעבר כך בעתיד – ערביי הפריפריה יהיו הראשונים ליהנות מכך. אדם שבע ומרוצה לא ימהר למרוד, להיפרד ולעשות צרות. בגרעין המוסלמי הקיצוני יש לראות את האתגר המרכזי. כאן, "גזרים" של פיתוח ו"מקלות" של אכיפת החוק ימנעו מגרעין זה לגדול ולהוות איום. עדיין לא מאוחר לתקן את כל השגיאות שישראל עשתה בקרב בדווי הדרום והשלכותיהן, כולל ההשלכה של חדירת האיסלאם לאוכלוסייה שמעולם לא הייתה דתית קנאית.

ישראל בעידן של חברה דתית

כפי שראינו, ישראל צועדת לקראת היותה מדינה דתית! האם בזה נגזר סופה? להלן נציג שלוש חלופות אפשריות.

חלופה ראשונה: מה שהיה הוא שיהיה

מכיוון שהמנהיגות הישראלית, לפחות בעשורים הקרובים, לא תהיה שונה מזו של היום, כל האיומים שפירטנו באיור 2 ימשכו ויתעצמו. בעתיד נראה המשך היחלשות הדמוקרטיה מול כוחות דתיים אנטי–דמוקרטיים, כנסת שלא תתפקד, והתגברות האנרכיה שהפכה לנורמטיבית. באין משילות ובלא אכפתיות, התנועה לתל אביב תתגבר והפריפריה היהודית תאבד ממשקלה הדמוגרפי–כלכלי עד לקריסה כפולה – הן של הפריפריה הן של מדינת תל אביב.

בתחום איכות החיים, כאן המפולת כבר החלה, והיא תימשך ותגבר בעתיד, שכן ישראל תהיה עמוסת ילדים חרדים עניים יחסית, אוכלוסייה ערבית בדווית במידה רבה, מרובת ילדים ועניה מאוד. כל אלה ידרדרו את ישראל לעולם השלישי.

מכיוון שמאומה לא ישתנה במגרש הפוליטי, בבחירות 2030 או בדרך ל–2040 כבר יהיה רוב או כמעט רוב דתי בישראל, הכנסת תחוקק שורה ארוכה של חוקים דתיים ונראה תנועת עזיבה של חילונים את המדינה. מי שיישארו כאן יהיו חלשים יותר בכל הנוגע לשמירה על צרכים של חברה מודרנית–מערבית, ואיכות החיים תלך ותידרדר.

באותה עת הדת המוסלמית תהיה הגדולה והחזקה בדתות העולם. האיסלאם בישראל יהיה אגרסיבי יותר מאשר כיום, ומולו תעמוד חברה אמנם קנאית, אך חלשה. החזון הציוני יגיע אז לסופו הטרגי, ועם ישראל שוב יצא לגלות, שוב יעמוד מול אנטישמיות קשה, פוגרומים וגם התבוללות. סיפור הציונות יישאר כעוד פרק קטן בתולדות ישראל והאומות.

חלופה שניה–הרוב החילוני בשנים 2010–2020 יתעשת!

אין ספק שהאוכלוסייה החילונית מהיום ועד שנת 2030 עדיין תימצא בישראל. היא לא תשלים עם מציאות של חיים דתיים רדיקליים. היא תמשיך להיאבק ברדיקליזם הדתי ותבחן צעדים שונים לשינוי המצב. לאור המגמות הדמוגרפיות, משימתה לא תהיה פשוטה. ייתכן שאחת הדרכים שיבחנו תהיה שינוי שיטת הבחירות והעלאת אחוז החסימה בבחירות לכנסת. צעד זה יכול בתנאים מסוימים להגדיל את כוחן של המפלגות הגדולות, ליצור קואליציות יציבות יותר ולשפר את יכולת המשילות של הממשלה.

ניתן לצפות, שהרכבת הקואליציות ללא כוחות דתיים תאפשר לממשלת ישראל לשנות את הסטטוס–קוו ולבצע "מהפכה חילונית" בחינוך, בשוק העבודה, בשירות הצבאי, במשק התחבורה ועוד. עם זאת, יש לזכור שהמשטר הדמוקרטי בישראל מכיר בחברה הישראלית כחברה שסועה מאוד, ולכן במקרים רבים בכוונה תחילה לא תיכפה דעת הרוב על המיעוט.

אולם, ספק רב אם הצעדים הקיצוניים כמו חיזוק דרמטי של ראש הממשלה או שינוי המשטר למשטר נשיאותי יפתרו את הבעיות של החברה, מבלי להעמיק את השסעים ובלי לדחוף כוחות רדיקליים לפעילות קיצונית עוד יותר. בכל מקרה, רק קואליציה חילונית של כל המפלגות החילוניות תאפשר להלכה יצירת רוב שיוכל לקבל החלטות בכיוון שהצבענו

עליו. קואליציה כזאת תוכל לקום רק בתנאי שהסכסוך היהודי–פלסטיני יגיע לסיומו, ואז הנושאים החברתיים יעמדו לפני נושאי הביטחון. האם זה ריאלי?

נראה שהדמוקרטיה הישראלית במתכונתה הנוכחית אינה יכולה לתת מענה לאתגרים הרבים שהצבענו עליהם. למרות זאת יש לחפש דרך לעשייה – תוך כדי שמירה על עקרונות הדמוקרטיה ופריצת מחסומי הסחבת הביורוקרטית והמשפטית.

לא ייתכן כי במדינה הצפופה ביותר בעולם המערבי, שהצפיפות בה עוד תלך ותגדל, ייפסקו בנייתם של כל קילומטר כביש ומסילת ברזל חדשים, כל צינור מים, כל מתקן התפלה, וכן הקמת גדר הפרדה – גדר החיים של ישראל – בגלל שורה של בג"צים שמעכבים את הבנייה או עקב כניעה ללחצים של קבוצות אינטרסנטים המטרפדים כל מהלך חיובי ונחוץ.

יהיה צורך לצמצם את העיכובים המשפטיים ואת הסחבת המלווה (שחלקם נובעים מעודף של עורכי דין רובם משועממים, ומחוסר יעילות במגזר הציבורי). לא ייתכן כי "נערי האוצר", חבורת בני נוער שקיבלו את הכשרתם בחוגים לכלכלה במוסדות האקדמיים ללא כל רקע בגאופוליטיקה, יקבעו את סדרי העדיפויות במדינה. יש להיעזר בהם, אך לא לתת בידיהם את זכות הווטו על ההכרעות שלהן חשיבות לאומית עליונה. כמו כן, יש לעצור את השתוללות אילי ההון שמנהלים למעשה את "מדינת תל–אביב" (ואולי גם את ורשה, בוקרשט, ריגה ווילנה) ומתעלמים מהפריפריה של ישראל. יש להחזיר למילון המושגים של הפוליטיקה הישראלית את הביטויים "אינטרס לאומי" ו"סדר העדיפויות הלאומי". אם כך ייעשה, יש תקווה למדינה יהודית – אמנם עם דתיים רבים, אך גם מודרנית ומערבית.

חלופה שלישית – ישראל מדינה דתית

בהנחה שהמשילות בישראל תמשיך בדרכה וגם לא תקום קואליציה חילונית, מה שהיה הוא שיהיה: הסכסוך הישראלי–ערבי יימשך והביטחון ימשיך לעמוד בראש סדר העדיפויות. החברה החרדית תוסיף לגדול, והעוני גם הוא, כי למרות שזו אוכלוסייה חכמה מאוד, לא קל יהיה להכניס את בניה לעולם הטכנולוגיה והמודרנה. מה שכן, זו אוכלוסייה ממושמעת מאד שתוכל להרים מפעלים לאומיים שהחילוניים מזמן שכחו כיצד עושים זאת. אדרבה, מול הרפיסות החילונית יפגינו הדתיים כולם נחישות לאומית–אזרחית וגם צבאית וייתנו מענה לנעשה בצדו השני של המתרס – האיסלאם הקיצוני של שנות ה–2030.

מאחר שבחלופה הזאת רבים מן החילונים יעזבו את הארץ, ייאלצו הנותרים להשלים עם אורח חיים דתי ועם סדרי עולם דתיים. הצפיפות הגבוהה, האלימות הרבה, תרבות

ה"שטעטל" המאפיינת את החרדים לא יהיו גורמים מעודדי איכות סביבה, פארקים ירוקים וטיפול בתכנון לאומי מסודר. צה"ל יישאר כמות שהוא, רק עם יותר כיפות וגם שטריימלך. הטייסים יהיו חרדים וכך גם הלוחמים ביחידות השדה ובכל מתקני המודיעין. מספר משתמטי צה"ל מתל אביב ילך ויפחת ככל שהדתיות תמלא את הארץ.

בכל מקרה, "הדמוקרטיה האנרכית" השוררת בישראל זה כמה עשורים עומדת בפני שינויים גדולים. משלוש החלופות שהצבנו, נראה לנו שהאחרונה היא בעלת הסיכויים הרבים ביותר להתממש. מובן שאם המנהיגות הדתית תדחוף את עם ישראל לסיפוח יו"ש, הרי אנו חוזרים לחלופה הראשונה והנוראה מכול.

ומה בנוגע להתמודדות עם הבעיות האובייקטיביות של צפיפות וסכסוך לאומי קשה? ישראל תצטרך להשקיע יותר במערכות תחבורה יעילות (קודם כול רכבות מהירות שיכסו את כל המדינה); כל המוסדות הלאומיים שעדיין שוכנים בתל אביב יעברו לירושלים, שכן מנהיגות דתית תהיה קשובה יותר לצורכי הבירה מאשר החילונים. לא תהיה ברירה אלא לחוקק חוקים דרקוניים נגד המשך הבנייה בכל מרחבי המדינה התל אביבית. וכן, זאת תהיה מדינה פחות דמוקרטית–אנרכית ויותר כפייתית.

תקציבי התרבות והחינוך והבריאות יהיו חייבים להגיע לפריפריה, ואילו לבתי הספר בתל אביב ייכנסו קציני תרבות והסברה דבר שהיום מונעים מהם בכמה בתי ספר אליטיסטים. לנוכח התהליכים הדמוגרפיים שתוארו, לימודי סביבה ואסתטיקה חייבים להיות לימודי חובה מגן הילדים ועד לתיכון. כדי להתמודד עם הגידול הצפוי של ילדים חרדים בבתי ספר יסודיים, לימודי ליבה חייבים יהיו להיות חלק בלתי נפרד מכל תוכנית הלימודים בישראל, כדי לתת לכל אזרח במדינה כלים בסיסיים להתמודד עם אתגרי שוק התעסוקה המודרני בעולם פתוח ומתחרה.

מקורות

אורן, ע' 2005. *ה"מחיר" המרחבי של הביטחון*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

אלדד, א' 2003. תופעה דמוגרפית. *ידיעות אחרונות*, 11.11.2003.

אריאן, א', פ' בן–נון וש' ברנע. 2004. *מדד הדמוקרטיה הישראלית 2004 כולל סקר עמדות הנוער*. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, מרכז גוטמן.

אריאן, א', מ' פיליפוב וא' קנפלמן. 2009. *מדד הדמוקרטיה הישראלית 2009: עשרים שנה לעלייה מברית המועצות*. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, מרכז גוטמן.

ארנס, מ' 2010. לאחר מות השד הדמוגרפי. *הארץ*, 28.9.10

ביסטרוב, י' 2007. *ישראל בין העולם המפותח לעולם המתפתח*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

ביסטרוב, י' וא' סופה. 2007. *ישראל 2007–2020. על דמוגרפיה וצפיפות*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

בלס, נ' 2009. מערכת החינוך – מבט פנים. בתוך ד' בן דוד (עורך) *דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2009*, 137–182, ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

בן דוד, ד' 2009. שוק העבודה – היום, בעבר ובהשוואה למערב. בתוך ד' בן דוד (עורך), *דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2009*, 183–232, ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

בן דוד, י' 2004. *הבדואים בישראל – היבטים חברתיים וקרקעיים*. ירושלים: המכון לחקר מדיניות קרקעות ומכון ירושלים.

בנזימן, ע' (עורך). 2006. *של מי הארץ הזאת? מסע לניסוח אמנה יהודית–ערבית בישראל*. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

בנק ישראל. 2010. *דין וחשבון 2009*. ירושלים: בנק ישראל. 21.4.2010

בראל, צ' 2007. ומהספר הזה תלמד 'קהילת הבטחון שלנו' כיצד לנהוג באזור. *הארץ*, 30.5.2007.

גורוביץ, נ' וא' כהן-קסטרו. 2004. תפרוסת גאוגרפית ומאפיינים דמוגרפיים, חברתיים וכלכליים של האוכלוסייה החרדית בישראל 1996-2001, *נייר עבודה מספר 5*, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל. 2006. נצרת: הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל. www.adalah.org

הצהרת חיפה. 15.05.07. חיפה: מדה אל-כרמל. www.mahsom.com

ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. *הסקר החברתי 2008*. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. www.cbs.gov.il

ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. *מפקד האוכלוסין 2008*. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. www.cbs.gov.il

ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנים שונות. *השנתון הסטטיסטי לישראל*. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ישראל, משרד ההסברה והתפוצות. www.masbirim.gov.il

ישראל, משרד הפנים. שנים שונות. *מנהל מרשם האוכלוסין. נפת באר-שבע*.

ישראל, משרד הפנים. 2002. *סקר היחידה לפיקוח על הבנייה*.

כהנר, ל' 2009. *התפתחות המבנה המרחבי וההיררכי של האוכלוסייה החרדית בישראל*. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, חיפה: אוניברסיטת חיפה.

מעוז, ד' 2009. *נוער ובוגרי משגב לאן?* חיפה: המרכז למחקר המכללה לביטחון לאומי, חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

סופר, א' וי' ביסטרוב. 2004. *ישראל דמוגרפיה 2004-2020, לאור תהליך ההתנתקות*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

סופר, א' וי' ביסטרוב. 2006. (2008 מהדורה שנייה). *מדינת תל-אביב - איום על ישראל*, חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

סופר, א' וי' כנען (עורכים). 2004. *תהליכים והתפתחויות גאוגרפיות בארץ ובעולם (מבט לשנת 2020)*, חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

סופר, א' וג' שלו. 2004. מימושה בפועל של תביעת השיבה הפלסטינית. *אנסמבל*, 7, המכללה לביטחון לאומי.

סופר, א' (עורך). 2009. *פליטים או מהגרי עבודה ממדינות אפריקה*. חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

פורטנוי, ח' 2007. אפיון רמת הדתיות באוכלוסיה היהודית ל-פי זיקה למוסדות חינוך. *נייר טכני מס' 19*, ירושלים: השלכה המרכזית לסטטיסטיקה.

צימרמן, ב', ר' זייד ומ"א וייז. 2006. פער המיליון: האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית וברצועת עזה. *עיונים בביטחון המזה"ת*, 65, אוניברסיטת בר-אילן: מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים.

צאצאשוילי, א' 2003. הבדואים בנגב – חיפוש אחר פתרונות. *ביטחון לאומי*, 2-3, 107-136.

קיפניס, ב' 2009. תל אביב רבתי כ'עיר עולם': מוקד ברשת גלובלית ו'ראש ענק' במרחב הישראלי. בתוך ב' קיפניס (עורך), *תל אביב-יפו: מפרבר גנים לעיר עולם*, 227-260, פרדס הוצאה לאור.

רביד, י' 2001. הפליטים הפלסטינים. *עיונים בביטחון המזרח התיכון*, מרכז בגין סאדאת, אוניברסיטת בר-אילן.

שנהב, י' 2010. *במלכודת הקו הירוק*. תל אביב: עם עובד.

שפר, ג' 2007. מי באמת שולט בישראל? *ידיעות אחרונות* *ynet*, 22.9.07

Ben-David, D. 2008. Brain Drained. *CEPR Discussion Paper No. 6717 (updated)*. bendavid.org.il

Gould, E., and O. Moav. 2007. The Israeli Brain Drain. *Israel Economic Review*, 5(1), 1-22.

European Social Survey. 2008. *ESS Round 4 Data: Data file edition 3.0*. Norway: Norwegian Social Science Data Services. ess.nsd.uib.no

Organization for Economic Co-operation and Development. 2010. *OECD Employment Outlook 2010*. Statistical Annex. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.

Population Reference Bureau, 2010. Washington DC. www.prb.org

Senge, P. M. 1990. *The Fifth Discipline*. New-York: Doubleday.

Zimmerman, B., R. Seid, M. L. Wise, Y. Ettinger, D. Shahaf, E. Sohar, D. Passig, and A. Shvout. 2005. *The Arab Population in the West Bank and Gaza: The Million and a Half Person Gap*, American-Israel Demographic Research Group (AIDRG), www.pademographics.com

נספח 1 – הבדווים בנגב הצפוני: היבטים גאוגרפיים ב–2010

מאת ארנון סופר

רקע כללי

בשנת 1949 מנו הבדווים בדרום הארץ כ–13,000 נפשות. בערב מלחמת השחרור מספרם נאמד בכ–60,000 נפשות ורובם התפזרו בתום המלחמה לדרום הר חברון, לסיני או לדרום ירדן. בשנים הראשונות להקמת המדינה, קברניטיה היו טרודים בביטחון, בענייני קיבוץ גלויות ובבניית כלים למדינה חדשה. לא היה אז זמן לחשוב או להתייחס לקבוצה זניחה של נודדים במרחבי הנגב שממילא רוכזו באזור שנקרא אזור הסייג (מפה 1).

מפה 1: פריסת הבדווים בנגב 1960

ב–1970, כעבור כ–20 שנה, כבר עלה מספרם ל–25,000 נפשות, אבל ישראל נמצאה בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום כיפור, והבדווים רק התחילו לבצבץ מהשטח. ב–1990 מספרם כבר עלה ל–87,000 נפשות וכעבור עוד 18 שנים, דהינו ב–2008, הם כבר מונים כ–180,000 נפש – כגודל העיר באר שבע. מכיון שהריבוי הטבעי אצלם הוא כ–5%–5.5% בשנה, תכפיל עצמה אוכלוסייה זו עד 2020 והם יתקרבו ל–400,000 (אם נוסף על ריבויים הטבעי הם יוסיפו לקנות נשים מחוץ לגבולות ישראל ואחר כך יקבצו אליהם קרובי משפחות של אותן נשים). ב–2020, הם יהיו כ–20%–25% מכלל ערביי ישראל, זה מספר מאוד משמעותי (בן דוד 2004; ביסטרוב וסופר 2007: 68).

לריבוי טבעי כה גבוה מגיעים הבדווים על ידי הולדת ילדים מנשים רבות. גם ב–2009, כדי שליש מן הגברים הבדווים בדרום נשאו יותר משתי נשים, וחלקם לא הסתפקו בפחות מארבע, והם מביאים לעולם כדי 100–40–20–10 ילדים, ויש מקרים ספורים גם של משפחות שבהן לגבר אחד כ–150 ילדים.

באמצע שנות ה–60 התחילו השלטונות לתת דעתם לאתגר הבדווי והוחל בניסיון ליישבם ביישובי קבע מתוכננים. טיפשות, זלזול ואדישות הולידו יישובים שאינם מתאימים לחברת נוודים במעבר, ולאחר שכבר הוקמו היישובים, שכחו השלטונות לקדם אותם וללוות אותם כמתבקש. בינתיים, פזורות הבדווים הלכו וגדלו וגם התפשטו בכל מרחבי הנגב הצפוני, בצאתם מתחומי אזור הסייג. ככל שמאמץ ריכוז הבדווים ביישובי הקבע גדל, כך רבתה האוכלוסייה בפזורות עקב ריבויה הגבוה (ב–2009 נאמד מספר תושבי הפזורה ב–60,000–80,000 נפשות לפי גרסאות שונות לעומת כ–120,000 ביישובי הקבע).

נכון לשנת 2008 בנו הבדווים בדרום כ–50,000 מבנים לא חוקיים, ובכל שנה הם מוסיפים כדי 1,500–2,000 מבנים חדשים (דוח גולדברג 2008).

כיצד מנסה הממסד להתמודד עם האתגר הבדווי?

כפי שציינו, באמצע שנות ה–60 החל הממסד להפנים כי לפניו אתגר המחייב פתרונות ומהר. אבל במדינת ישראל, עם ממשלותיה המתחלפות בתדירות גבוהה, שיטת העבודה היא כדלקמן: מוקמת ועדה לטיפול בנושא, כעבור כמה חודשים היא מגישה המלצה לממשלה, אך זו בינתיים מתפטרת, או השר הנוגע לדבר מתחלף, בא שר חדש שהוא תמיד חכם מקודמו ומציע להקים ועדה חדשה מטעמו, ויש לכך יתרון חשוב נוסף: כל עוד ועדה חדשה עוסקת בנושא, אין הוא צריך לבצע דבר והוא מתפנה לעניינים אחרים. על

פי מסקנות דוח גולדברג (להלן) הוקמו במהלך השנים עשרות ועדות לטפל בעניינים של הבדווים, ונעשה מעט, וגם זה טלאי על טלאי, ופתרון מניח את הדעת טרם נמצא. נעיר בצער כי המציאות העגומה של אין משילות בישראל איננה נוגעת רק לעניין הבדווים, אלא לכל דבר ועניין – תחבורה, מים, חשמל, חינוך, אכיפת החוק, בתי המשפט, פיזור האוכלוסייה, תכנון לאומי ותחומי חיים אחרים.

הוועדה האחרונה, שהתמנתה ב–23.12.07, הפיחה תקוות רבות בקרב כל הנוגעים בדבר והחרדים לעתידה של ישראל (ובהם כותב שורות אלו, המוטרד מן ההיבט הביטחוני–תכנוני–חברתי, ואחרים המוטרדים מן ההיבטים החברתיים–מוסריים–הומניים). כבר בשלב זה אטען שאינני חושב שגופי NGO רבים המתערבים בנעשה בנגב רוצים באמת בטובת הבדווים. מה שמניע אותם הוא טובת עצמם והארגון שהם מייצגים. קשה לי להאמין שארגון המציע להכיר בכל הפזורות מתכוון באמת להיטב עמן, ביודעו שלעולם שום ממשל לא יוכל לקדם עשרות רבות של פזורות ולהצעידן קדימה למאה ה–21. אלה ארגונים שרבים מן הפעילים בהם נאיבים אך מנהיגיהם המדברים במתק שפתיים מעוררים אי–אמון, ועשייתם מביאה בסופו של דבר לאסונות, וקודם כל על הבדווים עצמם. ארגונים אלה רוצים להפוך את פזורות הבדווים למעין שמורות אינדיאנים ולמנוע את קידומם (יפתחאל 31.5.08, שם הוא מביא רשימה של ארגונים כאלה; לא על המפה, 2008 ; שולי הרטמן 18.12.03).

בינואר 2008 התחילה הוועדה הנ"ל לפעול מטעם שר השיכון, ובראשה עומד השופט בדימוס של בית המשפט העליון, שגם היה מבקר המדינה, אליעזר גולדברג (להלן ועדת גולדברג). הצטרפו אליו שבעה חברים: שני נציגי ציבור, שני נציגי ציבור מקרב הבדווים ושלושה נציגי הממשלה (שיכון, אוצר, משרד ראש הממשלה).

ביום 11.12.08, אחרי שנה של עבודה, פורסמו מסקנות ועדת גולדברג. כדי לבחון את מסקנותיה של ועדה אחרונה וחשובה זו מן הראוי שנציג את התפתחות יישובי הקבע בנגב הדרומי עד ל–11.12.08. רק אז נוכל לבחון את המסקנות ואת המשתמע מהן.

במפה 1 הצגנו פריסת הבדווים פחות או יותר נכונה לשנת 1960, תקופה שבה עדיין אין שום יישוב קבע אלא רק פזורות. במפה 2 אנו מראים את פריסת הבדווים בדרום לאחר שכבר הוקמו שבעה יישובי קבע. הראשון היה תל שבע ואחר כך הוקמו שגב שלום, לקייה, והגדול מכולם – רהט. בעקבות הסכם השלום עם מצרים והצורך בהעברת שדות התעופה מסיני לישראל פונו תושבים מאזור שדה תעופה נבטים והועברו ליישובים ערערה וכסיפה.

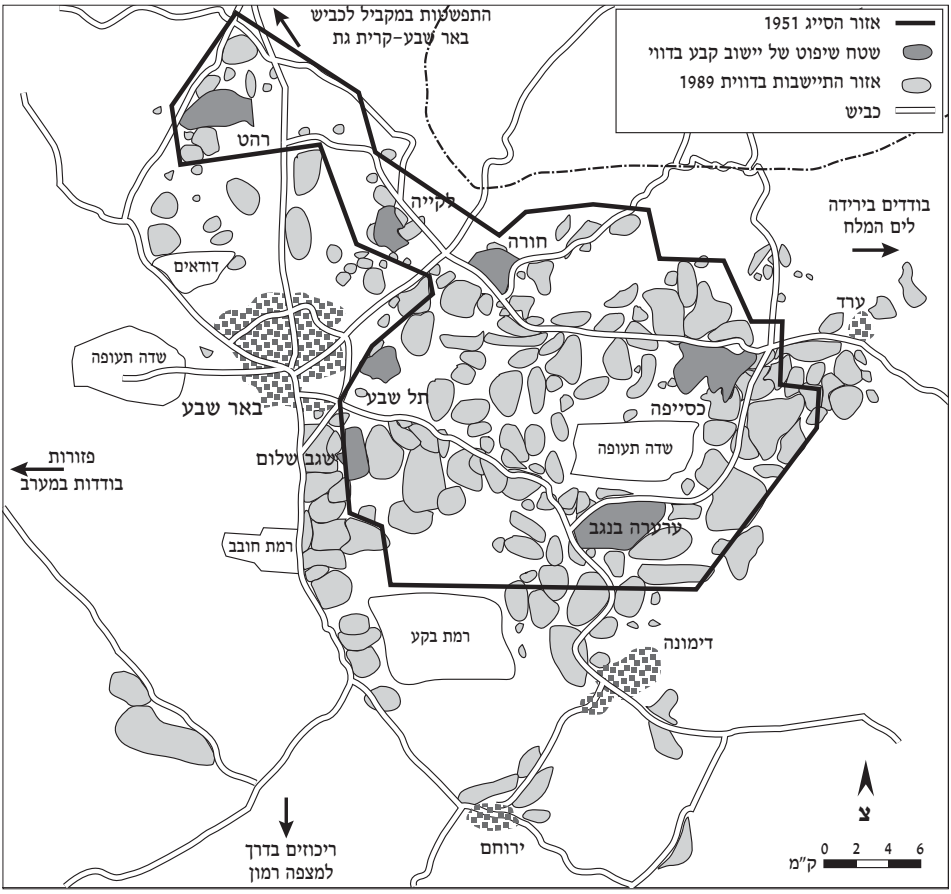

מפה 2: פריסת הבדווים בנגב 1989

בשנת 1989 הוקם היישוב האחרון בסדרה זו, חורה (בסה"כ שבעה יישובים). באותה השנה התגוררו ביישובי הקבע 40,376 נפשות ובפזורות 46,000 נפשות. האחרונים, למרות הקמת יישובי הקבע, סירבו להתפנות אליהם והאוכלוסייה בפזורות הלכה וגדלה במהירות.

ב-28.12.03 החליטה הממשלה על הקמת מועצה אזורית חדשה, אבו בסמה, שבה אמורים היו לקום חמישה יישובים שכבר היו להם תוכניות מתאר מקומיות ובתוכנית היו עוד שני יישובים שיצטרפו למועצה מאוחר יותר (אום בטין ומולדה) (מפה 3).

שש שנים חלפו מאז. במועצה החדשה נבנו בתי ספר, נסללו כבישים, פה ושם רואים אורות בחשיכה, אך גידול האוכלוסייה המהיר בפזורות נמשך ונדמה שאין פתרון לנעשה בדרום.

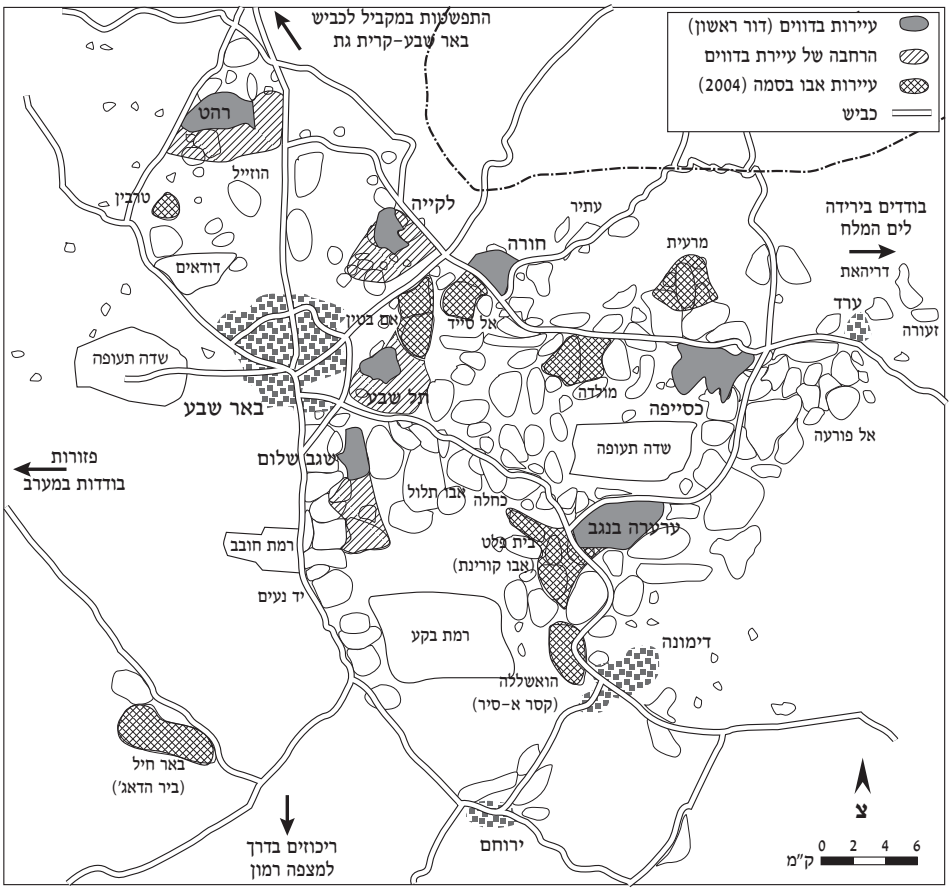

מפה 3: פריסת הבדווים בנגב 2006

גופי תכנון שונים (מהם גופים שדעתי עליהם ידועה) הקימו קולות זעקה באמצעות התקשורת ותוך הצגה מעוותת של המציאות בדרישה להכיר בכל הפזורות כביישובי קבע. מדובר על פי הצעתם ב-46 יישובים, ואם נפחית את ה-14 הנ"ל ואשר כבר הוכרו, הרי התוספת היא של 32 יישובים חדשים (דוח גולדברג, נספח 5) (מפה 4). זהו הזמן שוועדת גולדברג נכנסה לתמונה.

מהן המלצותיה של הוועדה?

בסעיף 108 (עמ' 32 בדוח) נאמר: "הכרה בכפרים הבלתי מוכרים בסייגים שיפורטו היא שתמנע הנצחת המצב הבלתי נסבל. יש לשלב יישובים אלה במערך היישובים הקיים". אני למד מהנכתב כי הוועדה מציעה בעצם להכיר בכל הפזורות הקיימות, כדי למנוע אי-הבנה

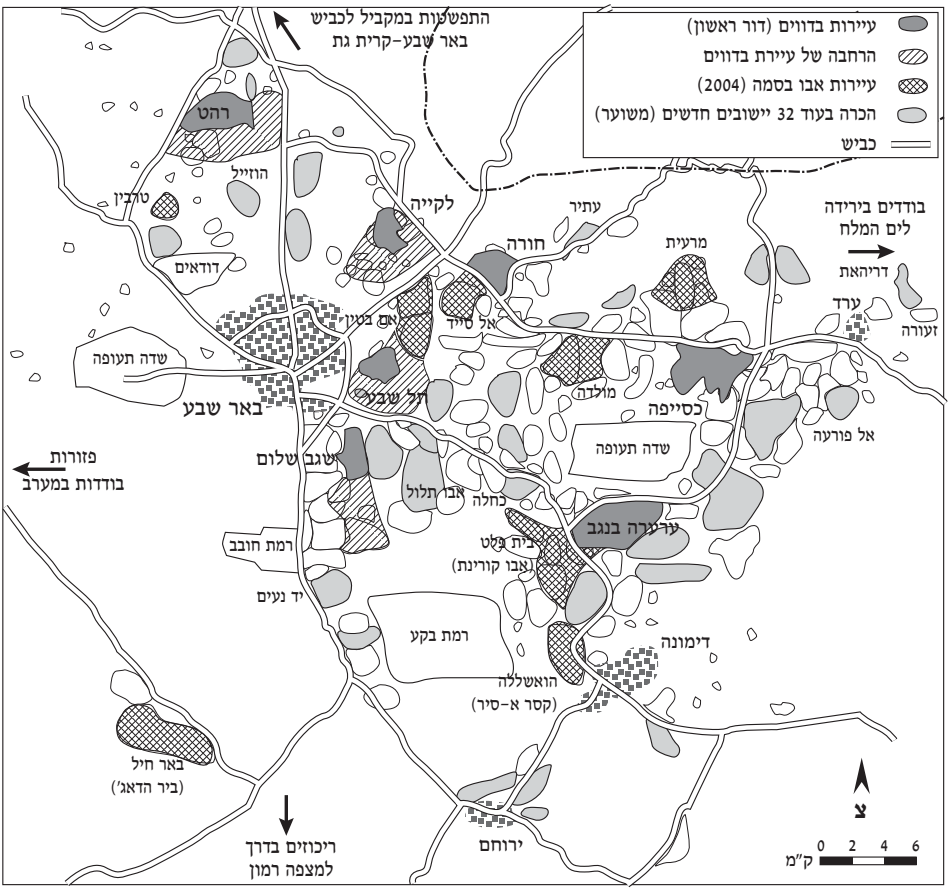

מפה 4: פריסת הבדווים בנגב על פי נספח 5 בדוח ועדת גודלברג 2008 (הכרה ב-46 פזורות, מיקום משוער)

באשר לכוונות הוועדה, נתקדם לסעיף הבא בדוח, סעיף 109, שבו נאמר: "יש לאמץ הגדרה יישובית חדשה עבור הכפרים הבלתי מוכרים, אשר יקבע כי הם יוכרו בעתיד... בדרך זו ייווצרו אשכולות, יישובים... בתקופת הביניים יסופקו ל'התיישבות במעבר' שירותים כמו ליישוב מוכר".

ברור לכל בר דעת שאם יסופקו השירותים ליישובים לא מוכרים, בעצם מכירים השלטונות כי זהו בית או יישוב שלא יוזז ממקומו לעולם. השימוש במונחים השאולים מתמ"א 35 מטרידים אותי לא פחות, שכן לדעתי הם נועדו לערפל, לעמעם ולטשטש את המציאות ובכך להסתתר מאחורי אי-עשייה או השלמה עם מציאות כאובה, שכן המושגים "אשכולות", "יישובים במעבר", "יישוב פרברי", יישוב "פרברי-כפרי" אינם ברורים.

ומה באשר למציאות קיומם של 50,000 בתים לא חוקיים? על כך הוועדה ממליצה בזה הלשון: "נגדיר את אלה בתחום התכנית כ'אפורים' ....ותכשיר אותם ותאפשר חיבורם החוקי לתשתיות כפי שהערנו למעלה", הוועדה מלבינה באופן גורף את העבירות על החוק ומנציחה את המציאות בדרום. האם שקלה הוועדה מה משמעות הכרה גורפת זו לגבי יתר עבירות הבנייה בכל רחבי הארץ? מדוע שלא יזעקו מתנחלי יש"ע לגבי מאות המאחזים הלא חוקיים שלהם?

ובאשר למציאות בשטח, האם יימצאו התקציבים לחבר 50,000 בתים (נכון לינואר 2009) לתשתיות הכרחיות של מים, חשמל, דרכים, ביוב? כמה שנים יידרשו לשם כך בפריסה כה נרחבת? נניח שבמדינת ה"אין משילות" זה יארך כעשור, עשור וחצי, הרי עד אז כבר תוכפל אוכלוסיית הבדווים בדרום ונדבר אז על 100,000 בתים לא חוקיים... שיאושרו בדיעבד.

השופט גולדברג מודע לבעיה זו וקובע "כי על המדינה לממש את המדיניות המוצעת ב–5–7 שנים כשראשי המגזר הבדווי, נכבדיו ומנהיגים מטים אף הם שכם".

לאור הערותינו, ברור שזה לא יתממש ב–5–7 שנים. ברור לא פחות במציאות ועל פי תגובות הבדווים מיד לאחר פירסום מסקנות הוועדה, שהבדווים לא ייתנו כתף לכך ולכן יש לשקול אם המלצות הוועדה ישימות.

השופט גולדברג, בתפיסתו המערבית, מוסרית, עניינית קובע (סעיף 145, עמ' 40) – "על הבדווים להפנים כי הזמן דוחק".

אין הוא מכיר את הבדווים, אין הוא מודע לכך שאין להם שעון, שהזמן אינו דוחק, אדרבה, הם המתינו 60 שנה ומקבלים את כל מה שרצו (לא דנו במסמך זה בסוגיית הקרקע ורק נציין כי גם דוח גולדברג קובע שאין להם שום בעלות וזכויות על קרקעות הנגב, אך עם זאת הדוח מציע שהמדינה תשלם להם פיצויים שאינם מגיעים להם (הערות אלו מקובלות על כותב שורות אלו לחלוטין, ולכן אין צורך לדון בעניין במסמך זה). הם ימתינו עוד 30 שנה וכל הנגב הצפוני ויותר ממנו יהיה בידיהם, לכן אין זמנם דוחק, יאמר השופט, אבל מה יהיה על ילדיהם ונשותיהם האומללים? צר לי לקבוע כי במזרח התיכון בכלל, ובקרב הפלסטינים בפרט, לא ראיתי דאגה יתרה לילדים ולנשים, לא בעזה, לא ביו"ש, לא במחנות הפליטים בשישים השנים האחרונות, לא במקומות אחרים, אבל כן ראיתי מאות מקרים של הריגת נשים על כבוד המשפחה ועוד מעשים נוראים.

כדי להמחיש את המשמעות של המלצות ועדת גולדברג הישירות והעקיפות אנו מציגים את מפה 5 ובה כל היישובים שכבר הוכרו ופני הנגב בעוד עשור על פי המלצות הדוח. כדאי להוסיף ולשרטט את מפת הדרום עשור מאוחר יותר, כדי לרמוז שאחרי ההכרה בכל 46 היישובים המומלצים נצטרך להכיר בעוד 40–60–100 יישובים חדשים (מפה 5). רק אחר כך יהיה מקום לשאול: מי יקדם מספר כל כך גבוה של יישובים חדשים בעלי אוכלוסייה כל כך חלשה ממילא? מה יהיה בינתיים עם הנוער הבדווי המתוסכל והממורמר? מה יקרה בינתיים ליישובים כדימונה, ירוחם, ערד, באר–שבע, מיתר, להבים, משמר הנגב ואחרים במציאות כזאת? (על כיווני ההגירה מהדרום, כמו מהצפון וירושלים, ראה איור 7 במאמר). וכדאי גם לראות את משמעות הפריסה הזו על רקע של ארץ ישראל כולה (ראה מפה 4 במאמר).

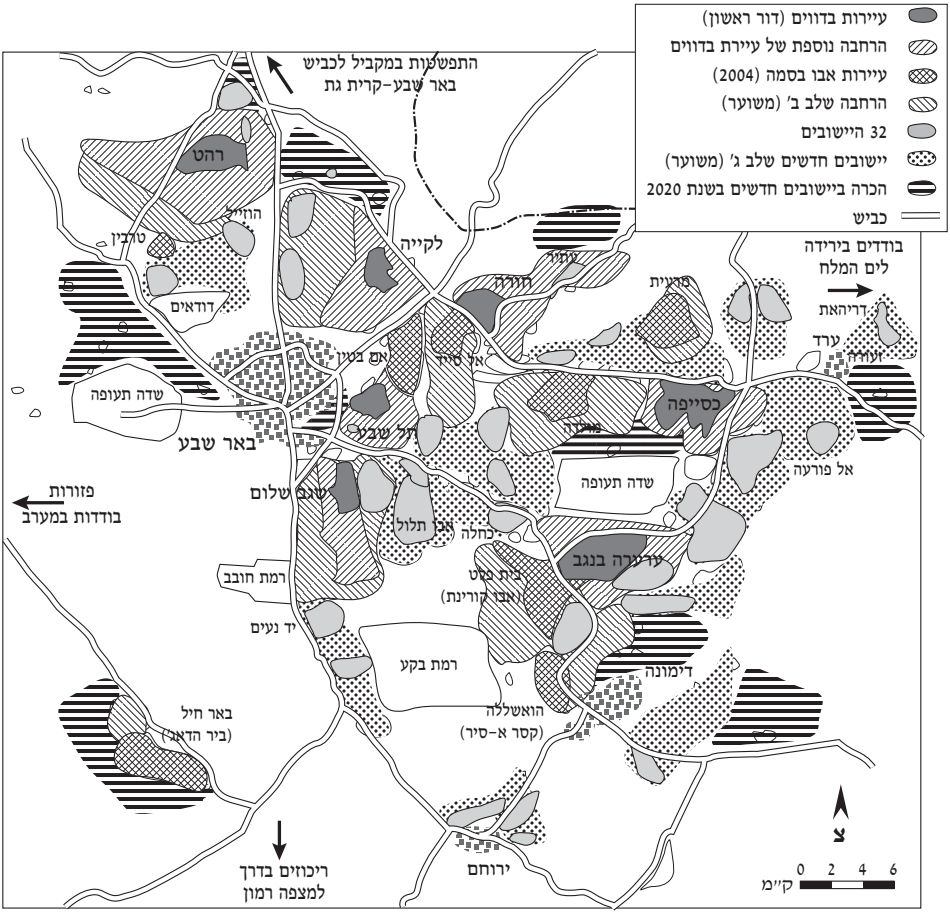

מפה 5: פריסת הבדווים בנגב אם נקבל את המלצות ועדת גולדברג 2010–2025

נוסיף כי בינתיים (נכון ל–2010) מתכוון צה"ל להמשיך בתוכניתו החשובה להעביר את בסיסיו דרומה. האם קצינים ונגדים על משפחותיהם יסכימו לרדת לנגב במציאות הגאוגרפית והחברתית–פוליטית שהצגנו? בעיקר יש לשאול אם אין זה יותר מדי יומרני לבקש מאוכלוסיית ההיי–טק של צה"ל, היושבת ברובה באזור תל–אביב, לרדת לדרום על משפחותיהם! אלו ואחרות הן שאלות רטוריות – התשובה עליהן ברורה וגורלית!

אם נקבל את המלצות ועדת גולדברג ונכיר בכל הפזורות או אפילו במרביתן, ישראל היהודית–ציונית ודמוקרטית תלך ותאבד את הנגב הצפוני. ישראל תלך ותתכנס לתוככי "מדינת תל אביב", והנגב על מתקניו האסטרטגיים יהיה אזור מופקר.

מה צריך וגם אפשר לעשות כדי למנוע תחזית כה פסימית כמו שתוארה במאמר?

להלן אציג את הצעתי כפי שהוגשה לוועדת גולדברג ב–27.1.08. בהצעה דנתי רק בהיבטים המרחביים של הסוגיה, אך מובן מאליו שבפתרון הפיזי אין משום פתרון מספק לנושא, ושבמקביל להתיישבות הפיזית יש לתת מענים תשתיתיים, חינוכיים, בריאותיים ובעיקר כלכליים על מנת להביא ליישוב הבדווי בדרום רווחה כיאה ליישוב בחברה מערבית במאה ה–21. הצעה זו דומה בקוויה הכלליים להצעת חברים במועצה לביטחון לאומי (מל"ל), כפי שהוצגה בפומבי בינואר 2006 וכפי שהתגבשה במל"ל זמן רב קודם לכן. העברתי לא פעם למל"ל חומרים משלי וגם נכחתי בישיבות ובפגישות עם האחראים לנושא. על פי ההצעה, יש להרחיב ולפתח במהירות רבה את 14 היישובים שכבר הוכרו, ולהוסיף לרשימה עוד 5–6 יישובים חדשים לפי העניין, כדי שיקלטו את 55,000 תושבי הפזורות שנותרו שם (נכון ל–2008). להלכה, כל יישוב יצטרך לקלוט כ–2,500 נפשות או כ–250 בתי אב בלבד.

בתכנון היישובים החדשים ובשיקולי העברת תושבי הפזורות ליישובים הקיימים והחדשים יש להביא בחשבון מסורות, יחסים בין שבטים, חמולות ומשפחות, בין בדווים טהורים ופלחים, שיקולי ביטחון לאומיים, שיקולי סביבה וצירי תחבורה.

כל משפחה תוכל לקבוע לאן יש בדעתה לעבור ושם יוקצה לה שטח לבנייה וגם משק עזר לפי רצונה. כל משפחה תפוצה בעין יפה על תביעות הקרקע שלה (תביעות שאינן מוצדקות) – כל זאת על מנת לסיים את עניין הפזורות. הממשלה תשלם למשפחות כסף רב יחסית וגם תסייע במעבר ובבנייה החדשה, הכול בתנאי שייקבע היום בו העברת הבדווים מהפזורה תגיע לסיומה. באותו יום קובע יסתיים עידן ה"גזר" וההטבות, ומי שיסרב לעבור מרצונו יפסיד את כל זכויותיו הנדל"ניות והכלכליות ויעבור למקום שייועד לו מבעוד מועד בצוו השלטונות ובאכיפתם.

החלטת ועדת גולדברג או מי שימונה על ידה תהיה סופית, ולא יהיה מקום לפנייה נוספת לערכאות משפטיות, שכן כל פנייה כזאת תגרור פתרונות לשנים ותשוב ותפיח רוח סרבנית אצל אלה שכבר היו מוכנים למעבר, ובעניין זה הזמן דוחק ביותר. שהייה של שלוש שנים משמעותה פשוטה: גידול של האוכלוסייה הבדווית בדרום בכרבע ממה שהיא כיום.

נראה סביר שמועד סופי לפתרון כל הבעיות יקבע ל–1.1.2012. כל המערכות הבירוקרטיות במדינה יתגמשו על פי שיקוליה והחלטותיה של אותה ועדת–על שמטרתה ברורה ואחת, וב–1.1.2012 כל פזורות הבדווים בדרום יעברו ליישובי הקבע ויתחיל שלב ב' בטיפול בבדווים, שלב חיזוקם החברתי–תשתיתי–כלכלי.

יש להביא בחשבון שכוחות רדיקליים ינסו לטרפד כל מהלך שיביא קץ לסבלם של הבדווים, ואלו יפעילו עיתונות רדיקלית וארגוני אנרכיה בין–לאומיים, והרעש והמהומה יהיו גדולים. במקרה זה יש לאמץ את האמרה הידועה: שהכלבים ינבחו – והשיירה תעבור! במלחמת "עופרת יצוקה" הוכיח צה"ל כי אפשר למנוע מן התקשורת כניסה לשטחי הלחימה במשך שלושה שבועות של עימות. בבוא העת, אם יהיה צורך בכך, אפשר יהיה להחליט על גיוס המשטרה לסיוע לעשות זאת שוב והפעם למפעל להצלת החברה הבדווית בדרום מכאוס.

יש מקום לתכנן את הרחבת היישובים הוותיקים כמו את קבוצת היישובים החדשים בסגנון כפרי ולאפשר לכל משפחה לעבד משק עזר בצורת מטע זיתים, מרעה או ירקות וגם במשולב, ויש להקצות לשם כך כמויות מים מספיקות – ויש מים למכביר למטרה חשובה זו.

מה היתרונות בהשלמת מפעל זה? במקום עשרות ואולי מאות יישובים שיוכרו פורמלית בכל פזורות הבדווים בנגב אך יישארו מוזנחים ושכוחי אל, אפשר יהיה ב–20 היישובים שהוכרו להעניק לבדווים בדרום איכויות חיים שהם ראויים לה, והמדינה גם תוכל לממן זאת. במקום פריסה מרחבית "פראית" הסוגרת אופציות לפיתוח בכל הדרום, ריכוז הבדווים ב–20 יישובים יאפשר את הרחבת הערים הקיימות דימונה, ערד, ירוחם ובאר שבע, וכן יאפשר את העברת צה"ל דרומה. צמיחה של יישובים אלה רק תסייע לבדווים בתחומי התעסוקה החינוך והתרבות, וכולם יצאו נשכרים. זוהי משימה לאומית המתבקשת גם משום לחצי אוכלוסייה גדולים במרכז הארץ והצורך בדילול העוצמה הצבאית שסביב מטרופולין תל אביב.

במפה 6 אנו מציגים את מפת הנגב בהנחה שהמפעל מצליח ובה מופיעים 20 היישובים הבדוויים, היישובים הוותיקים בנגב ואפשרות ההתרחבות והפיתוח שלהם וכן פריסת

צה"ל המתוכננת. אפשר להשוות מפה זו למפה קודמת (מפה 5) שבה נכנעה הממשלה לתהליכים הכאוטים העכשוויים, וכל בר דעת יוכל לעמוד על היתרונות שבריכוז הבדווים. פתרון כזה ייתן מענה לשורה של מחדלים סביבתיים המסוכנים לבדווים, כמו סמיכות יתרה לרמת חובב, לגדרות שדה התעופה בנבטים או לאזורי האימונים של צה"ל (מפה 7).

האם מדינת ישראל – מדינה שאין בה משילות כבר שנים – תוכל לאמץ את הצעתי (והצעת מל"ל) וליישמה? נראה שלא, כל עוד לא יחול שינוי במבנה השלטוני בישראל מ"דמוקרטיה אנרכית" למשטר מתפקד. אם כך, יש לצפות שמספר הפזורות שתוכננו רק ילך ויגדל ועמן הכאוס, העוני, ההזנחה והאלימות, ומנגד בריחת האוכלוסייה החזקה מהנגב ואי–מימוש תוכנית צה"ל "דרומה". ההמשך של תהליך זה אינו דורש פירוט, הוא מובן מאליו.

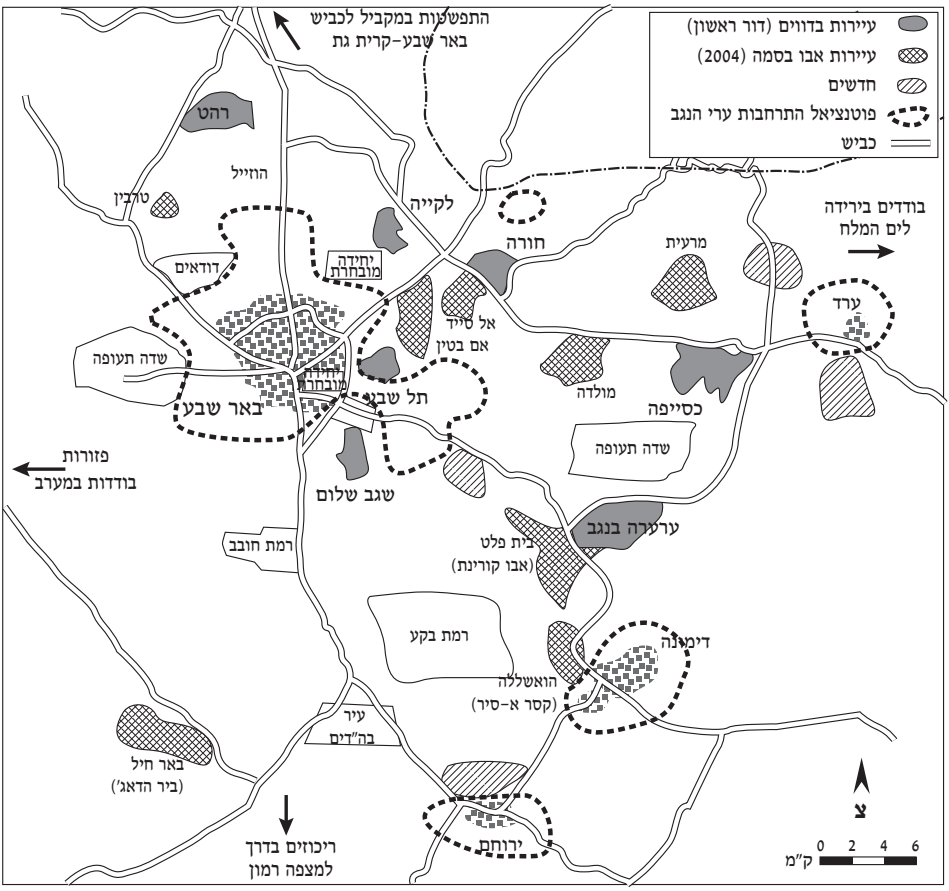

מפה 6: הצעת המחבר לפריסת יישובי הבדווים בנגב הצפוני בשנת 2012

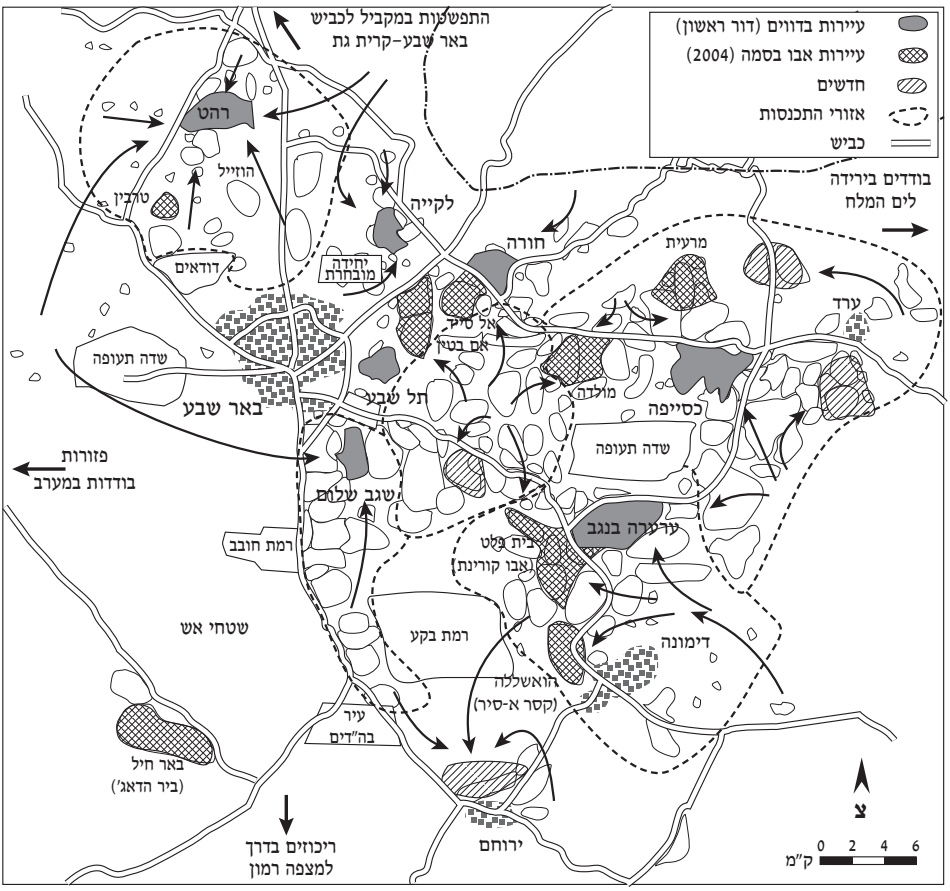

מפה 7: מודל לתהליכי התכנסות הבדווים מן הפזורות ליישובי הקבע הישנים והחדשים עד 2012

אפילוג

בעוד אנו דנים בנעשה בנגב הצפוני אפשר כבר בראשית 2009 לראות כיצד מתפתחת "חזית חדשה" בין הבדווים לשלטונות המדינה שאין בה "משילות", והפעם זה קורה בנגב המרכזי (תמונת פריסה בדווית עדכנית בנגב המרכזי לראשית 2009 מצויה במפה 8). אם התמונה קשה עד כאן הרי מה שקורה מדרום לתל אביב אינו מבשר טובות בנושא הבדווי. יותר מחמישים האחזויות בדואיות חדשות הוקמו באזור המשולש ראשון לציון–רמלה –רחובות . הבשורה הטובה שהן מתקרבות לתל אביב וכזה יקרה התקשורת תתעורר ואז גם הכנסת תגיב ואז גם ימצא הפתרון, כנראה לא שעה אחת קודם.

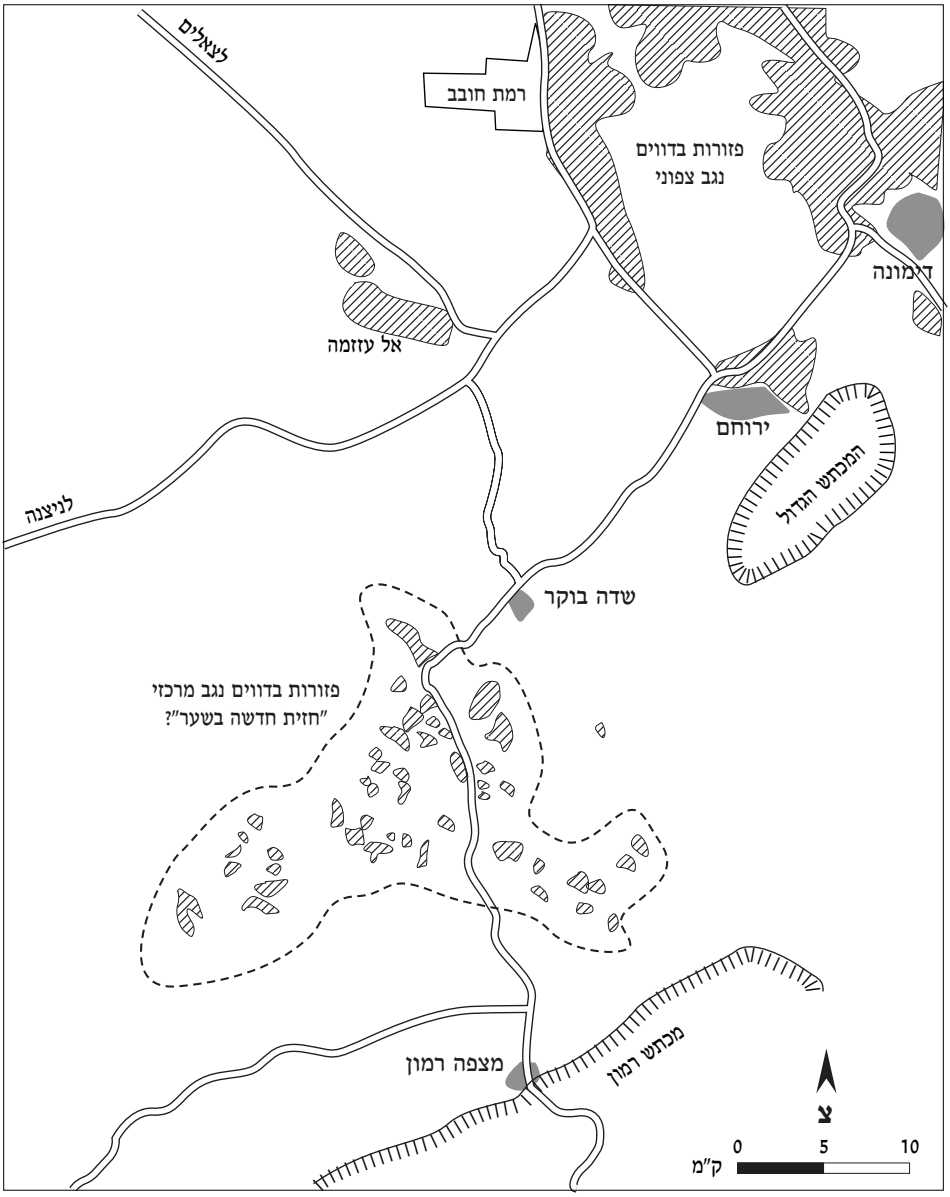

מפה 8: חזית חדשה בדרך: פריסת הבדווים בנגב המרכזי (ינואר 2009)

יבגניה ביסטרוב דוקטורנטית באוניברסיטת ברמן-גרמניה בתחום הדמוגרפיה הישראלית. עמיתת מחקר בקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה.

פרופסור ארנון סופר ראש קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה ועומד בראש המרכז למחקר במכללה לביטחון לאומי.

9 789657 437230